

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MÓDSZER ALKALMAZÁSÁNAK IRÁNYAI A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYOKBAN

Szerkesztette
Fejes Zsuzsanna

Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák XIII.

Árvai Gergő

Kuhl Andrea

Csík Aurél

Qodirov, Nosirkhon

Kasuba Róbert István

Tóth András

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MÓDSZER ALKALMAZÁSÁNAK
IRÁNYAI A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYOKBAN

Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák XIII.

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogi tudományi Doktori Iskola
Kiadványsorozata

**AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MÓDSZER ALKALMAZÁSÁNAK
IRÁNYAI A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYOKBAN**

Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák XIII.

szerkesztette

Fejes Zsuzsanna

Szeged
2023

Megjelent a Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának és az
Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának
támogatását célzó programjának a támogatásával.

Kötetszerkesztő
Fejes Zsuzsanna

Technikai szerkesztő:
Kovács Ildikó

© SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
© a szerzők

A konferencia időpontja:
2023. június 2.

ISBN 978-963-306-952-3 (pdf)
ISSN 2063-3807

Felelős Kiadó:
Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Tartalomjegyzék

Előszó	9
A konferencia absztraktjai	11
1. Magyar nyelvű absztraktok	11
2. Angol nyelvű absztraktok	23
ÁRVAI GERGŐ	
A mező- és erdőgazdasági célú földeken fennálló közös tulajdon megszüntetésének összehasonlító elemzése	41
CSÍK AURÉL	
A közösségi média szabályozásának irányai a NetzDG és a DSA összehasonlításán keresztül	57
KASUBA RÓBERT ISTVÁN	
A relatív házassági akadályok szintézise az olasz és a magyar házassági jogban: kitekintéssel a kánonjogi szabályokra	69
KUHL, ANDREA	
Comparative analysis of the use of AI as expert evidence	87
QODIROV, NOSIRKHON	
Perceptions of the EU in Central Asia: A Comparative Study of Media Discourse in Kazakhstan and Tajikistan	97
TÓTH ANDRÁS	
A jogalkotással okozott károk megtérítésének hazai szabályai az uniós jog tükrében	111

Előszó

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája 2023. június 2-án rendezte meg a hagyományos éves doktorandusz konferenciáját „Az összehasonlító módszer alkalmazásának irányai a jog- és államtudományokban” címmel. Az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjának segítségével megvalósuló rendezvénynek ezúttal a Microsoft Teams felülete adott otthont.

A szakmai program Prof. Dr. Blutman László, a Doktori Iskola vezetőjének köszön-tőjével kezdődött, majd Prof. Dr. Mezei Péter, a Szegedi Tudományegyetem Doktori Intézetének igazgatója tartott nyitó előadást az összehasonlító módszer jelentőségéről angol nyelven, „Introductory thoughts about the phenomenon of the comparative method” címmel.

A plenáris megnyitót követően a konferencia két szekcióban folytatódott. Az első platform, amelyet Dr. Csatlós Erzsébet a Közjogi Intézet adjunktusa elnökölt, a magyar anyanyelvű doktori hallgatók számára biztosított lehetőséget magyar és angol nyelven, hogy bemutassák kutatási eredményeiket. A második szekcióban Dr. Kertészné Dr. Váradi Szilvia, a Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszék adjunktusának elnöklése mellett kizárólag angol nyelvű előadások hangzottak el a legkülönbözőbb témákban.

A rendezvény kiváló lehetőséget nyújtott a doktori hallgatók számára a jogösszehasonlítás módszertanának elméleti és gyakorlati megvitatására, ezáltal bővítve a résztvevők tudományos és módszertani ismereteit, szélesítve a fiatal kutatók látókörét. A konferencia anyagát összefoglaló jelen kötet első része tartalmazza a két szekció magyar és angol nyelvű előadásainak absztraktjait, a második részben pedig az előadások alapján készült, válogatott tanulmányok olvashatók.

A konferencia az Igazságügyi Minisztérium támogatásával, a jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

Szeged, 2023. július

A szerkesztő

A KONFERENCIA ABSZTRAKTJAI

1. MAGYAR NYELVŰ ABSZTRAKTOK

A MEZŐ- ÉS ERDŐGAZDASÁGI CÉLÚ FÖLDEKEN
FENNÁLLÓ KÖZÖS TULAJDON MEGSZÜNTETÉSÉNEK
ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

ÁRVAI GERGŐ
PHD HALLGATÓ

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Prof. Dr. Gellén Klára intézetvezető egyetemi tanár és
Dr. Hegyes Péter István adjunktus
Kutatási terület: agrárjog
E-mail: arvaigergo96@gmail.com

„A dolgon fennálló tulajdonjog meghatározott hányadok szerint több személyt is megillet-
het.” – rögzíti a közös tulajdon fogalmát a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.). Mi-
vel a Ptk. – Kurucz Mihály gondolatait idézve – a személyek autonóm mozgásterét érvénye-
sítő elasztikus jogszabály, ezért a közös tulajdont képező dolog használatának, birtoklásának,
illetve a saját tulajdoni hányad feletti rendelkezésnek a szabályain túl, szükségképpen ismeri
és szabályozza a közös tulajdon megszüntetésének eshetőségeit is, amelyhez jelentős bírósági
joganyag társul. A jogalkotó elvi éllel rögzíti: „A közös tulajdon megszüntetését bármelyik
tulajdonostárs követelheti; az e jogról való lemondás semmis.” Azonban a tulajdonjog tárgyát
képező dolog, illetve a tulajdonközösség sajátos attribútumai nyomán a megszüntetés általá-
nos, Ptk.-ban rögzített szabályai nem minden dologra és nem minden esetben alkalmazhatók
egységesen. A mező- és erdőgazdasági célú földrészeleteken fennálló tulajdonközösségek
létrejöttének különös előzményei vannak, ennek okán a megszüntetésükre speciális, a Ptk.-
ban rögzített szabályoktól eltérő rendelkezések léptek hatályba a 2020. évi LXXI. törvény
(a továbbiakban: Fokftfv.) nyomán. A Fokftfv.-ben megjelölt megszüntetési módozatok
rendszere számos mozzanatában illeszkedik az általános polgári jogi szabályok szerinti, közös
tulajdon megszüntetésére vonatkozó rendelkezésekhez, mindazonáltal a termőföld speciális
jóság mivoltából, valamint a tulajdonközösségek sajátos jellegéből fakadóan a Fokftfv.-ben
rögzített szabályok túlmutatnak a felek magánautonómiáján és kijelölik az esetleges állami
beavatkozás lehetőségét. Mindezen motívum illeszkedik a magyar földforgalmi szabályozási
rendszerbe: a magánjogi alapokon nyugvó előírások közjogi korlátokkal tarkítottak. A Ptk.
és a Fokftfv. közös tulajdon megszüntetésére vonatkozó szabályai az általános és a speciális
viszonyában állnak egymással. Jelen tanulmány a Ptk., valamint a Fokftfv. közös tulajdon
megszüntetési szabályainak összehasonlító elemzésére koncentrálna. A vizsgálat a tételes jog-
szabályi rendelkezéseken túl a kapcsolódó jogalkalmazói döntések segítségével igyekszik
rámutatni a két megszüntetési rendszer közötti párhuzamokra és eltérésekre.

Kulcsszavak: földforgalom, termőföld, közös tulajdon, közös tulajdon megszüntetése, Fokftfv.

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA SZABÁLYOZÁSÁNAK IRÁNYAI
A NETZWERKDURCHSETZUNGSGESETZ ÉS A DIGITAL
SERVICES ACT ÖSSZEHASONLÍTÁSÁN KERESZTÜL

CSÍK AURÉL
PHD HALLGATÓ

Miskolci Egyetem

Témavezető: Prof. Dr. Paulovics Anita egyetemi tanár

Kutatási terület: a közösségi média hatása az alapvető jogok érvényesülésére és az állami szuverenitásra

E-mail: acsik96@gmail.com

Az online világ és a közösségi média jelentősen átalakította az életünket: a kapcsolat-tartási és tartalomfogyasztási szokásainkon túl a kommunikációnkat is megváltoztatta. A közösségi média platformjai szinte korlátlan lehetőséget biztosítanak a véleménynyil-vánítás gyakorlására. Egy adott bejegyzés, akár százazrekhez is elérhet, azonban nem minden tartalom tekinthető jótékonynak ezeken az oldalakon. A legfontosabb problé-ma, amellyel mind a felhasználóknak, mind pedig a jogalkotónak szembe kell néznie, a gyűlöletbeszéd egyre intenzívebb térnyerése ezeken a platformokon. Nemzeti szinten már találhatunk olyan jogszabályokat, amelyek kifejezetten arra irányulnak, hogy a gyű-löletbeszédet visszaszorítsák ezeken a platformokon. Az egyik legismertebb ezek közül a német Netzwerdthroughsetzungsgesetz (a továbbiakban: NetzDG), amely törvény a kö-zösségi média szabályozás úttörőjének számít. A másik szabályozás, amelyet fontosnak tartok megemlíteni, az Európai Unió „A digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály” névre hallgató tervezete. Előadásomban a két fent említett szabályozást hasonlítom össze, a különbségek és hasonlóságok bemutatásán túl kitérve arra, hogy ezekből hogyan lehet következtetni a közösségi média szabályozás lehetséges jövőbeli irányaira.

Kulcsszavak: közösségi média, szólásszabadság, gyűlöletbeszéd, cenzúra, Európai Unió

AZ AGRÁRJOG SZABÁLYOZÁSI TÁRGYAINAK
MEGJELENÉSE ÉS SZEREPE A MAGYAR
ALAPTÖRVÉNYBEN, VALAMINT AZ EURÓPAI
UNIÓS TAGÁLLAMOK ALKOTMÁNYAIBAN

HOJNYÁK DÁVID
PHD HALLGATÓ

Miskolci Egyetem

Témavezető: Prof. Dr. Szilágyi János Ede intézeti tanszékvezető egyetemi tanár

Kutatási terület: agrárjog-alkotmányjog

E-mail: david.hojnyak@uni-miskolc.hu

Magyarország 2012. január 1-től hatályos Alaptörvénye merőben új alapokra helyezte az agráriummal kapcsolatos alkotmányos szabályozást. A korábbi alkotmánnyal ellentétben az új magyar alkotmány számos, az agrárjog szabályozási tárgyait rögzítő rendelkezést tartalmaz.

Az előadás a magyar Alaptörvény és más országok – kifejezetten pedig az európai uniós tagállamok – alkotmányainak megvizsgálására és összevetésére törekszik, azon szempontból, hogy ezek az alkotmányok milyen módon és mértékben rögzítik az agrárjog szabályozási tárgyait. Mindezek alapján az előadásban az agrárjog szabályozási tárgyainak rövid meghatározását követően annak feltárására kerül sor, hogy az Európai Unió tagállamainak alkotmányaiban az agrárjog szabályozási tárgyai miként, milyen rendelkezésekben, illetve rendelkezésekhez kapcsolódva jelennek meg. Az előadásban a vizsgálat eredményeinek a rendszerezésével párhuzamosan Magyarország Alaptörvénye elhelyezésre kerül az uniós tagállamok alkotmányainak sorában. Ezáltal egy jogösszehasonlításra alapozott képet kapunk arról, hogy az agrárium Magyarország alkotmányos értékrendjében milyen szerepet tölt be, továbbá, hogy melyek azok a rendelkezései az Alaptörvénynek, amelyek egyediek, mondhatni – hétköznapi értelemben és szóhasználatnál – hungarikumnak számítanak a többi uniós tagállam alkotmányával való összehasonlításban.

Kulcsszavak: agrárjog, alkotmányjog, összehasonlító jog

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MÓDSZER ALKALMAZÁSA
A KÖZIGAZGATÁS SZEMÉLYZETÉRE VONATKOZÓ
MÉLTATLANSÁGI SZABÁLYOZÁS VIZSGÁLATA SORÁN

HOLECSKA ZSÓFIA
PHD HALLGATÓ

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. habil. Csatlós Erzsébet egyetemi adjunktus

Kutatási terület: a méltatlanság jogintézménye a magyar közigazgatásban és Európában

E-mail: holecska.zsofia@gmail.com

Az előadás célja a közigazgatás személyzetére vonatkozó méltatlansági szabályozás vizsgálata az összehasonlító módszer alkalmazásával. A vizsgáldóság kiindulópontját a közigazgatás szereplőire nézve meghatározott eltérő méltatlansági szabályrendszer adja, amely a személyzet funkcionális csoportosíthatóságából adódik. Ez az eltérés nemcsak a normaszövegben, hanem a joggyakorlatban is tetten érhető. Az előadás ezen különbözőségek vizsgálatát és elemzését tűzte ki célul.

A tanulmány először az összehasonlító módszert alkalmazva csoportosítja a vizsgálat tárgyát képező közigazgatás szereplőit, ismertetve a rájuk vonatkozó méltatlansági szabályokat, továbbá a bírói gyakorlatban előfordult eseteket is bemutatva kívánja kihangsúlyozni eltérő mivoltukat. A dolgozat mindezekből olyan általánosításokat igyekszik megfogalmazni, amelyek megmagyarázzák a megfigyelt különbségeket és ezek indokoltságát. Egyrészt rá próbál világítani a jogalkotói célok és a társadalmi valóság közötti távolságra, másrészt az előadás végén megfogalmazott *de lege ferenda* javaslatokkal visszacsatolásként kíván szolgálni a jogalkotónak.

Kulcsszavak: méltatlanság, érdemtelenység, közigazgatás személyzete, közbizalom

A RELATÍV HÁZASSÁGI AKADÁLYOK SZINTÉZISE
AZ OLASZ ÉS A MAGYAR HÁZASSÁGI JOGBAN:
KITEKINTÉSSEL A KÁNONJOGI SZABÁLYOKRA

KASUBA RÓBERT ISTVÁN
PHD HALLGATÓ

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Hegedűs Andrea egyetemi docens

Kutatási terület: családjog, házassági jog

E-mail: kasubarobert@gmail.com

Előadásomban az olasz és a magyar házassági jogban fellelhető relatív házassági akadályokat szeretném bemutatni, a két jogrendszer sajátosságainak összehasonlításával. Az olasz házassági jog erősen támaszkodik a katolikus egyház egyházjogára is, így amennyiben az olasz házassági jogot vizsgáljuk, szükséges a kánonjogi szabályok ismertetése is.

Az olasz relatív házassági akadályok rendszere jelentősen eltér a magyar rendszertől, mivel több olyan akadályt is ismer, amelyet a magyar jog nem, vagy az olasztól jelentősen eltérő módon, vagy esetlegesen már nem szabályoz. Ezek elsősorban a kánonjogból átvett akadályok.

Ilyenek pl.: a *tempus legendi*, vagy az egyenesági sógorság, illetve a köztisztesség akadályai, amelyek az olasz jogban nagy jelentőséggel bírnak, de magyar házassági jogunk nem tulajdonít nekik nagyobb jelentőséget.

Szeretnék azokra a házassági akadályokra különösen is kitérni, amelyek a magyar családjogászok számára kevésbé ismertek és ezért nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot. Ugyanakkor szeretném bemutatni a két jogrendszer közötti analógiákat is, hiszen a relatív akadályok egyes rész-szabályozása a két jogrendszerben egyező, hasonló jogi gondolkodáson alapul, bár az olasz jogrendszer elsősorban a *Code Napoleon* elvi alapján áll, míg a magyar jogrendszer német irányú.

Ezért előadásom fő irányvonalát a házassági akadályok e csoportjának olyan bemutatása jelenti, amely párhuzamot von az egyes rendelkezések egyezőségei között, és rámutat az eltérésekre, különösen is az olasz sajátosságokra. Ezen kívül külön figyelmet fordítok a relatív házassági akadályok lényegének ismertetésére.

Kulcsszavak: olasz házasságjog, magyar házasságjog, relatív akadály, házasság, kánonjog

TILTOTT SZERTARTÁSOK, ÜLDÖZÖTT ISTENEK:
VALLÁSSZABADSÁG MOST ÉS AZ ÓKORBAN

LENGYEL RITA
PHD HALLGATÓ

Károli Gáspár Református Egyetem
Témavezető: Prof. Dr. Jakab Éva egyetemi tanár
Kutatási terület: római jog
E-mail: lengyel.rita.m@gmail.com

Előadásom témája Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikkének vallásszabadságra vonatkozó egyes rendelkezései. Célom megvilágítani a vallási jogok gyakorlásának egyes okokból való lehetséges korlátozásait, illetve mindezek hasonlóságait és eltéréseit a római jog és hatályos jogunk között.

Az Egyezmény alapján a vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.

Ezzel szemben Rómában a vallás a mindennapi élet része volt, az állam szigorúan őrködött a vallási élet felett. Minden vallási collegiumot az állam engedélyeztetett, úgyelve arra, hogy megakadályozza olyan társulások létrejöttét, amelyet vallási vagy politikai okokból veszélyesnek ítélt. Kr. e. 186-ban a *Senatusconsultum de Bacchanalibus* szigorúan törvénytelené tett minden, a bacchikus vallási szertartások előmozdítására irányuló egyesülést.

Előadásomban a bacchikus kultusz betiltásának liviusi elbeszélését helyezem párhuzamba korunk modern európai jogeseteivel, rámutatva a vallási jogok gyakorlásának hasonlóságaira és eltéréseire ókori Róma és napjaink Európája között, ismertetve a mindezekből levonható következtetéseket.

Kulcsszavak: római jog, ókor, EJEE, EJEB

A NÉMET ÉS JAPÁN TÁRSASÁGI JOG
ÖSSZEHASONLÍTÁSA KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A GESELLSCHAFT MIT BESCHRÄNKTER
HAFTUNG ÉS A GODO KAISHA VISZONYÁRA

STIPKOVITS TAMÁS ISTVÁN
PHD HALLGATÓ

Széchenyi István Egyetem

Témavezető: Dr. Vermes Attila PhD egyetemi docens

Kutatási terület: társasági jog

E-mail: dr.stipkovits.tamas@gmail.com

Jelen előadás a német és japán társasági jogot hivatott összehasonlítani különös tekintettel a *Gesellschaft mit beschränkter Haftung* (GmbH) és a *Godo kaisha* (Gk) társasági formáira. Először történeti szempontból, a német és japán társasági jog legfontosabb mérföldköveinek számbavételével veszi kezdetét az összehasonlítás. A német társasági jog fejlődése mérvadónak bizonyult a kontinentális jogcsaládon belül, megkülönböztetett szerepét részben az 1893-ban létrehozott GmbH formációnak köszönhetette, ameddig a japán társasági jogra kezdetben a kontinentális hatások dominanciája volt jellemző, majd a második világháborút követően az angolszász jog hatásai is megjelentek. Majd a jelenleg hatályos szabályozások alapján rendszertani szempontú megközelítéssel folytatódik, aminek részeként *Gesellschaft mit beschränkter Haftung* és a *Godo kaisha* működését szabályozó legfontosabb jogszabályok és azok egymással szembeni viszonya kerül bemutatásra. Ameddig a német Kereskedelmi Törvénykönyv meg tudta őrizni átfogó jellegét – mindamelllett, hogy a GmbH-ra vonatkozó speciális szabályokat külön törvény tartalmazza, addig a japán szabályozásban a Kereskedelmi Törvénykönyv jelentősége alábbhagyott és a Társasági törvény szolgál az általános és a konkrét társasági formára vonatkozó szabályok gyűjtőhelyeként. Végezetül három szempont alapján maga a két társasági jogi formáció került összevetésre: a.) személyi elkülönülés lehetősége a tulajdonosi kör és a menedzsment vonatkozásában, b.) a tagok személyében bekövetkező változás legalapvetőbb esetei (utóbbi két szempont a személyegyesítő és tőkeegyesítő jellegek felkutatására hivatottak) majd végül c.) a jegyzett tőkére és a vagyoni hozzájárulás teljesítésére vonatkozó szabályok.

Kulcsszavak: társasági jog, japán jog, német jog, GmbH, Godo kaisha

A TÜKÖR TÚLOLDALA – AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ ALKOTMÁNYJOG
MÓDSZERTANI FEJLEMÉNYEI AZ ALKOTMÁNYOS
IDENTITÁS FOGALMÁNAK ELEMZÉSÉN KERESZTÜL

SZOKOL KRISZTINA
PHD HALLGATÓ

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Témavezető: Dr. habil Gárdos-Orosz Fruzsina Kinga egyetemi docens

Kutatási terület: összehasonlító alkotmányjog

E-mail: szokolkrisztina@gmail.com

Az elmúlt években az összehasonlító alkotmányjogi módszertan figyelemre méltó újdonsága volt a nyitás az empirikus és interdiszciplináris megközelítésekre azon felismerés nyomán, hogy az alkotmányos rendszereket nem lehet a tágabb társadalmi, politikai és kulturális összefüggésektől elszigetelten megérteni.

A *comparative constitutional studies* figyelme így fordult például az empirikus, kvantitatív módszerek alkalmazása, a big data-elemzés, vagy például a politikatudomány vagy a szociológia számos meglátásának beépítése és alkalmazása felé.

A tudományterület másik jelentős fejleménye az összehasonlító alkotmányjogi érvelés, mely koncepció a különböző bíróságok által alkotmányos ügyekben alkalmazott érvelés összehasonlítását jelenti a közös elvek és különbségek azonosítása érdekében, törekedve az alkotmányértelmezést alakító mögöttes értékek és elvek azonosítására.

E módszertani fejlemények gyakorlati alkalmazhatóságának lakmusztesztje lehet az alkotmányos identitás fogalma. Az alkotmányos identitás szakirodalmi meghatározásai alapján olyan intézmény, melynek fogalma nem definiálható egyértelműen, joga túl értelmelési tartománya pedig mind globálisan, mind a hazai jellegzetességekre tekintettel rendkívül jelentős. A magyar Alkotmánybíróság identitáshatározatai és a német *Bundesverfassungsgericht* gyakorlata első látásra számos rokon vonást, elemet mutat; a felszín alatt azonban gyökeres különbségek húzódnak meg, melyek azonosításához az összehasonlító jog hagyományos eszköztára és a funkcionalizmus-kulturalizmus szemben álló megközelítései kevésnek bizonyulnak.

Előadásomban ezért a magyar és a német alkotmánybíróságnak az alkotmányos identitás koncepcióját értelmező, kifejtő döntéseit teszem összehasonlító elemzés tárgyává azzal a szándékkal, hogy alátámasszam a fent említett módszertani fejlemények létjogosultságát, bebizonyítva ezzel, hogy az interdiszciplináris megközelítés és az összehasonlító alkotmányjogi érvelés módszertani implikációi révén a pusztá szöveg-összehasonlítás túl dimenziók is láthatóvá tehetőek.

Kulcsszavak: összehasonlító alkotmányjog, módszertan, alkotmányos identitás, összehasonlító alkotmányjogi érvelés

A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁROK MEGTÉRÍTÉSÉNEK HAZAI SZABÁLYAI AZ UNIÓS JOG TÜKRÉBEN

TÓTH ANDRÁS
BÍRÓ, PHD HALLGATÓ

Károli Gáspár Református Egyetem

Témavezető: Prof. Dr. Osztoivits András egyetemi tanár

Kutatási terület: a tagállamok kártérítési felelőssége az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károkért

E-mail: totha3@birosag.hu

Az Európai Unió Bírósága jogfejlesztő gyakorlatával alakította ki az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károk megtérítésének uniós jogi követelményeit. Ezek a követelmények meghatározzák a tagállami, nemzeti jogrendszerekkel szemben azokat a minimális elvárásokat, amelyeknek ezen a téren meg kell felelniük. Ennek ellenére a hazai jogalkotás a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény elfogadásakor az erre irányuló javaslatok ellenére nem iktatta a törvénybe a jogalkotással okozott károk megtérítésnek szabályait. Ennek eredményeképpen ezt a jogintézményt a deliktuális kárfelelősségi szabályok mentén a hazai bírói gyakorlat alakítja, figyelemmel az Európai Unió Bíróságának és az Alkotmánybíróságnak az ítélkezési gyakorlatára is. Az előadás arra vállalkozik ezen a területen, hogy a jogösszehasonlítás módszerével megvizsgálja azt, hogy a jogalkotással okozott károk megtérítése körében milyen szabályok érvényesülnek az uniós jogban és ezt összevesse a hazai polgári jogon alapuló megoldásokkal. Vizsgálja, hogy miként viszonyul egymáshoz a két kráfelelősségi rendszer, hogyan alakítja a polgári bíróságok gyakorlatát az uniós joganyag. Ezen túlmenően az előadás rövid kitekintést nyújt más tagállamok jogrendszereinek állami kárfelelősségi megoldásaira, valamint kísérletet tesz arra, hogy rávilágítson mind az uniós mind a hazai jogi szabályozás problémáira, és az ezzel kapcsolatos jövőben felmerülő kihívásokra.

Kulcsszavak: állami kárfelelősség, jogalkotással okozott károk, Európai Unió Bírósága

A HELYI ADÓK ÉS TELEPÜLÉSI ADÓK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

VARGA DÓRA
PHD HALLGATÓ

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Kampler Béla egyetemi docens

Kutatási terület: adójog

E-mail: vargadora1995@gmail.com

Az önkormányzatiság közigazgatásilag és adójogilag változatos terület, ezért annak adózási rendszere is bonyolult. Az önkormányzatoknak 2015. január 1-je óta lehetőségük nyílt a saját illetékességi területükön települési adót is bevezetni, amely az önkormányzati adóztatás rendszerét még tagoltabbá tette. A helyi adók biztosítják a helyi közfeladatok anyagi hátterét, a települési adók célja pedig olyan források teremtése az önkormányzatok számára, amelyek a kötelező feladatok – magasabb szintű – elvégzését segítik. Ehhez azonban rögzíteni kell azt a korlátot is, miszerint az ekként beszedett összegek csupán fejlesztési célra és a települési önkormányzat képviselő-testületének hatáskörébe tartozó szociális ellátások finanszírozására használható fel. Előadásomban a helyi adók és a települési adók működési mechanizmusait és részletszabályait, az azokkal kapcsolatos nehézségeket kívánom összehasonlító módon elemezni, illetve azt, hogy a gyakorlatban megvalósul-e a helyi adók és a települési adók eredeti célja.

Kulcsszavak: önkormányzati adóztatás, helyi adók, települési adók

2. ANGOL NYELVŰ ABSZTRAKTOK

THE ROLE OF COMPARATIVE LAW IN THE
DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW:
THE CASE OF THE UNITED NATIONS

ALIPOUR, MOHAMMAD
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Dr. habil Aniko Szalai associate professor

Research field: Public international law

E-mail: md_alipoor@yahoo.com

Comparative law has played a significant role in the development of international law. Through comparative studies between the legal systems of civilized nations, international law scholars extract and synthesize the common grounds in order to incorporate them into the structure of international law. Among the methods of legal research, inter alia, legal dogmatic has had the greatest impact on the development of legal institutions and concepts in international law. Legal dogmatic is a method of interpreting and qualifying a norm or rule that is used to provide solutions to legal questions or practical problems resulting from the interpretation of the law. Through the application of legal dogmatism, comparative law manifests itself in the formation of international treaties and general principles as the main sources of public international law. The object of this study is to analyze the impact of comparative law on the implementation of international law, with a particular focus on the United Nations.

Keywords: Comparative law, legal dogmatic method, international law, the United Nations

BETWEEN LEGALITIES AND HUMANITIES IN REFUGEE
POLICY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF INDONESIA
AND HUNGARY EXIT STRATEGY REFUGEE CRISIS

BAHRI, MOHAMMAD THORIQ
PHD STUDENT

University of Szeged

*Academic supervisor: Prof. Dr. Trócsányi László univ. professor and Dr. Kruzsliz
Péter Pál assistant professor*

Research field: Immigration and Refugee Handling Policy

E-mail: thoriq.kugsis@gmail.com

This study compared Indonesia's and Hungary's legal and humanitarian approaches to managing the 2015–2022 refugee crisis, as well as formulating an exit strategy for Indonesia's refugee handling. The existing strategy is critical because of the maximum detention duration mentioned in Indonesia Immigration Law No.6/2011, Article 85, paragraph 2 which is 10 (ten) years, without further legal basis to handle them. This study employs a qualitative approach, with comparative literature analysis as the research method. It was discovered that Hungary prioritized the legal solutions, whose execution can result in significant human rights violations but successfully decreasing the number of asylum seekers, whereas Indonesia prioritized the humanitarian aspect resulting in a more positive impact on refugees but a rapid increase in the number of asylum seekers. It concluded with recommendations for Indonesia to conduct comparative legal research with Hungarian asylum law in order to develop more effective refugee policies that address both legal and political concerns. This research contributes to a better knowledge of refugee management in Indonesia and Hungary, as well as lessons for other nations dealing with refugee crises.

Keywords: Refugee Handling, Indonesia, Hungary, Comparative policy, Exit strategy

“IDEAL TYPE” ANALYTICAL METHOD AS A WAY OF
INVESTIGATING SOCIAL MEDIA CONTENT MODERATION

BURDIAK, PAVLO
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Dr. habil Aniko Szalai associate professor

Research field: Public international law

E-mail: pavloburdiak@gmail.com

The presentation will shed light on the application of the “ideal type” analytical method of comparative legal research for the purposes of examining content moderation policies (Terms of Service) of social media platforms. More specifically, the presentation will elaborate on the definition of the “ideal type” analytical method, which will be followed by a detailed explanation of how it can be used in the context of social media analysis.

The “ideal type” analytical method requires establishing key attributes of a particular legal norm, concept, or institution. Subsequently, it presupposes the investigation of how the actual state of implementation of a particular norm derogates from the key attributes of the “ideal type”.

When it comes to social media platforms, the “ideal type” analytical method allows us to carry out an international law-based investigation of the platforms` content moderation policies (Terms of Service). To this end, two conditions should be fulfilled. Firstly, the “ideal type+” should be established by determining international law standards for permissible restrictions of freedom of expression online. Secondly, the “ideal type” standards should be used as a benchmark for analyzing content restrictions stipulated in the platforms` Terms of Service.

This presentation will conceptualize the “ideal type” international law standards for acceptable freedom of expression online limitation based on the relevant legal frameworks of the UN and the Council of Europe.

Keywords: “Ideal type” analytical method as a way of investigating social media content moderation

CURRENT ISSUES OF THE REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE WITH AN INTERNATIONAL COMPARISON

KARDOS, VIVIEN KATA
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Dr. habil. Péter Kovács dean, Faculty of Economic and associate professor, Faculty of Law and Political Science

Research field: Artificial Intelligence

E-mail: kavika1365@gmail.com

Among the trends shaping our current world, the issue of artificial intelligence (AI) is extremely high on the agenda. Due to its increasingly widespread application, the need for legal regulation is also growing. Many questions arise, it is enough to think about the issue of ChatGPT.

It can be seen that in recent years several countries have adopted strategies for their own countries and set aims in this area. This research focuses on the main milestones in the legal regulatory framework of AI and the current state of the regulation of AI in the European Union, and provides an international perspective on the legislation that has already been adopted in the context of the regulation of AI.

As the latest milestone the Artificial Intelligence Act (Proposal) was originally proposed by the European Commission in April 2021. A so-called general approach position on the legislation was adopted by the European Council in late 2022 and the legislation is currently under discussion in the European Parliament. These new rules should be applied directly in the same way in all Member States. The Proposal is based on a risk-based approach: unacceptable, high, limited, and minimal risk. The regulation also sets out the conceptual elements of AI.

The aim of the presentation is to show the development and current state of the regulation of AI in particular the new challenges and issues appeared in each case with an international comparison.

Keywords: Artificial Intelligence, regulation, EU, international comparison

THE APPOINTMENT AND DIVERSIFICATION OF
MEMBERS OF THE MULTILATERAL INVESTMENT
COURT OR TRIBUNAL: A COMPARATIVE ANALYSIS

KHALIQUE, MUHAMMAD ABDUL
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Prof. Dr. Csongor István Nagy univ. professor

Research field: International investment law

E-mail: mak.dubd@gmail.com

The Working Group III of the UNCITRAL has expressed a preference for selective representation on the international investment tribunal, instead of having a full representation.

The Working Group should deliberate on whether nationality should be a factor in determining the makeup of the tribunal. Additionally, the possibility of implementing a provision that would prohibit two tribunal members from sharing the same nationality is suggested. This provision is reminiscent of some court statutes that permit the selection of judges without regard to nationality but prohibit two judges from the same state from serving simultaneously. If the composition of the tribunal were to be influenced by nationality, it could be guaranteed that each member State has the chance to have one of its own nationals appointed to the tribunal by instituting a system of rotation among the member States.

My presentation aim to provide a comparative analysis of the appointment and diversification methods employed by different courts or tribunals in order to shed light on best practices for the Multilateral Investment Court or Tribunal (MIC/T). The presentation apply a comparative methodology to examine and compare the appointment processes, qualifications, diversity considerations, and mechanisms for ensuring independence and impartiality across selected courts. By analyzing the strengths and weaknesses of these approaches, the presentation and paper aim to propose recommendations for enhancing the appointment and diversification processes of the MIC/T.

I'll present the findings of the comparative analysis by discussing appointment methods employed by selected courts. Moreover, I'll compare and contrast the appointment processes, including nomination and selection procedures, eligibility requirements, and involvement of different stakeholders. I'll analyze the mechanisms for ensuring diversity and representation within each court. In addition, I'll examine the transparency and accountability of the appointment methods. I'll also identify patterns, trends, and variations among the courts.

Keywords: ISDS, WTO, WGIII, MIC, MIT

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE USE
OF AI AS EXPERT EVIDENCE

KUHL, ANDREA
PHD STUDENT

University of Debrecen

Academic supervisor: Prof. Dr. Balázs Elek univ. professor

Kutatási terület: Expert evidence in the criminal procedure

E-mail: kublenda@gmail.com

The study aims to define what artificial intelligence (AI) is and how it can be used as an expert in criminal justice. The main question of the study is what is the difference between using AI as experts in the future to give expert evidence and to assist the judge in decision-making in an adversarial system or in an inquisitorial system? The study, which is based on a comparative analysis of evidence systems, also aims to compare human experts with AI experts.

The study considers situations in which AI could be used to give evidence in court, and raises the following key questions on the subject.

It discusses the relevance and admissibility of expert evidence and whether there is a level of certainty to accept, for example, the AI expert's opinion as always true.

In different legal systems, the process of adapting artificial evidence as expert testimony is different, and therefore different legal adaptations are needed, coupled with different directions of extensive research and development. AI can only provide its expert opinion based on the data stored in its algorithms. Lack of input means lack of experience in interpreting and evaluating data. The main result of the comparative analysis is that if we consider AI as an expert in an adversarial or inquisitorial, or even mixed, system, the aim should not be to replace human expertise, but to allow AI and human experts to coexist, and eventually to identify the domains in which AI could be developed and used more than in others. Dactyloscopy, image identification, graphology are typical areas where AI is being used successfully and further reinforcement is welcome.

The study also highlights the use of AI in the legal profession in general and the issues surrounding the use of AI as a human expert witness.

Keywords: Expert evidence, criminal procedure, AI in courtrooms, relevance, probative value, adversarial, inquisitorial, human expertise

A DISCUSSION OF COMPARATIVE METHOD IN
THE STUDY OF INTERNATIONAL RELATIONS

LI, Ji
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Dr. Bela Revesz associate professor

Research field: International Relations

E-mail: liji_apply@163.com

The application of the comparative method in social science and politics has a long history, especially in comparative politics, such as comparative political analysis and policy analysis. This discussion is mainly based on two books: *Strategies for Comparative Research in Political Science* by B. Guy Peters and *A New Handbook of Political Science* by Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann.

Firstly, it discusses the theories of comparative research in political science, such as the definition of comparison in the study and the forms and types of comparative analysis used in political science. Secondly, it investigates the logic of comparative research design and explores which type of cases to study and how to build a case analysis. Finally, it discusses the practicality of the comparative method in political science, especially in studying international relations.

Discussing two countries' policies is challenging, although studying some individual countries' policies can provide a basic understanding of this country's dynamics. It is difficult to comprehensively understand this country's system and economic and political policy. Moreover, building a general framework and model of an individual country's system is complicated. On the other hand, the world is connecting closely because of globalization. The state of international relations, such as China-US and China-EU relations, also becomes complicated and dynamic. One qualitative method, like literature analysis, is limited to analyzing complicated bilateral relations.

Therefore, using mixed methods to analyze dynamic international relations is essential. The comparative method can give an objective and comparative perspective to investigate political phenomena by choosing suitable cases to determine which factors influence the incomes and outcomes of one country's economic policy and diplomatic strategy.

In conclusion, the comparative method is suitable for applying to study and compare two different objectives and find the similarities and dissimilarities.

Keywords: Comparative method; international relations

COMPARISON OF LAW FOR DIGITAL
MARKETS IN THE EU AND TURKEY

MORBEL, FATMA CEREN
PHD STUDENT

Károli Gáspár University

Academic supervisor: Dr. Andras Toth associate professor

Research field: Competition Law

E-mail: fcerenmorbel@gmail.com

The growing importance of data within the modern economy is reflected increasingly in competition law. As a result, it has become increasingly evident for companies to be able to collect data and to use it in today's world. As data has emerged as a currency, national competition authorities and the European Commission are intervening more frequently in data-related transactions. In this regard, the Digital Markets Act is one of the interventions. The Digital Markets Act (the "DMA") that came into effect in November 2022 introduced new regulations related to certain core platforms services that acted as "gatekeepers" in the digital market. Through the DMA, businesses and consumers are prevented from being subjected to unfair conditions by such platforms. Other than Europe, Turkey is one of the countries that intends to regulate the digital market and competition. The purpose of this presentation is to provide a comparison between the Digital Markets Act and the proposed amendments to the Turkish Competition Law.

Keywords: Digital markets, Competition law, Digital Markets Act, Turkish Competition Law

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ABSOLUTE
RIGHT TO PROHIBITION OF TORTURE IN LIMITS OF
INTERNATIONAL CRIMINAL LAW:
THE TRANSNATIONAL, NATIONAL, AND
EUROPEAN CRIMINAL LAW PERSPECTIVE

MUJTABA, GHULAM
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Prof. Dr. Krisztina Karsai univ. professor

Research field: Criminal Law and Criminal Justice

E-mail: gh.mujtaba@hotmail.com

Comparative law, which historically has been the most narrowly focused of legal specialties, is regarded to necessitate comparing one country's law with that of another or maybe with international criminal law. The ability to impose punishment is directly related to the capacity to rule and, in fact, to the whole notion of political might. Without the ability to punish, a state lacks sovereignty, which is the foundation of statehood. This perspective invades all of the analysis, and the transitional justice paradigms that define the area emphasize the restoration of stability, justice, and the rule of law following an exceptionally turbulent time period. With a focus on crimes committed in crisis situations, although international criminal law is utilized to punish and deter war crimes and mass atrocities.

International human rights courts have been formed by regional organizations to advance international standards in their national legal frameworks. The most notable example is the European Court for Human Rights of the Council of Europe, while the Inter-American Court for Human Rights of the Organization of American States has encouraged domestic systems in Colombia, Argentina, Guatemala, and other countries.

This study examines these issues and comes to the conclusion that there is no absolute justification for restricting the application of international criminal law to mass murder and war crimes, but that it might be better suited to dealing with persistent crimes than urgent crises. The International Court of Justice ought to give priority to cases where their role is likely to save human suffering instead of focusing solely on catastrophes, using international criminal law theories to make this prioritizing possible. No "ordinary" crimes would be made international under this strategy, nor would the "most serious" crimes turn out to be at the core of the justices. However, it would entail accepting the fact that unusual crimes do not always occur in exceptional circumstances.

Keywords: International criminal law, criminal law, comparative law, EU

COMPARATIVE LABOUR LAW IN LEGAL
COMPLIANCE MANAGEMENT

NAGY, ZOLTÁN GÁBOR
PHD STUDENT

University of Debrecen

Academic supervisor: Dr. Henriett Nádasné Dr. Rab associate professor

Research field: Labour Law

E-mail: zoltan.dr.nagy@lego.com

Application of comparative method in labour law must lead to the revelation that there are other ways for the law to deal with an economic or social question, that are more effective, that have lower transaction costs or fewer negative externalities. Accordingly comparative method's is the main driver when we look for solution to a legal dilemma that a domestic legal structure cannot sufficiently handle. Such transnational transfer of legal ideas in today's global economic network happens on a daily basis at multinational corporations and legal networks of legal professionals.

Based on these premises, it is imperative to analyse and research other legal systems approach of labour law compliance and occupational fraud prevention. By nature of this social problem, I argue that the multidimensional approaches of comparative law methods could be the proper approach to explain and find solutions to this labour law challenge of legal compliance. As Hugh Collins has observed, labour law is a contextual field of study, not a doctrinal category, and the social context of an occupational fraud could determine the regulator's response. Therefore, examples of legal compliance approaches in the United States should be interpreted with significant care. Furthermore, to the social context the economic aspects of certain regulatory actions needs to be taken into account as Simon Deakin's work indicates.

Keywords: Multidimensional comparative approach, Comparative Labour Law, Labour Law and Economics

DELIBERATIVE DEMOCRACY IN PRACTICE
– COMPARISON OF THE IMPLEMENTATION
OF DELIBERATIVE PRACTICES IN DECISION-
MAKING AT AN INTERNATIONAL LEVEL

PINTÉR, MELINDA
PHD STUDENT

National University of Public Service

Academic supervisor: Dr. Bernát Török head of EJKK Research Institute

Research field: State and governance studies

E-mail: mika.pinter@gmail.com

Democratic innovations in recent decades have mostly focused on how to involve citizens even more in decision-making in representative democracies – including the direct forms of participation. According to deliberative democracy and practices based on this theory, the deliberation of citizens and the proposals that emerge from deliberation have a high added value in the decision-making process in representative systems. This presentation will seek to answer the question of what objective methods can be used to determine the level of application of deliberative democracy practices in a given country and how this can be compared in an international context. To this end, the presentation introduces an indicator system that allows, on the basis of specific criteria, to determine the level of deliberative democratic methods applied in the decision-making process of a given country and, consequently, to compare the level of deliberative democratic practices in different countries. The presentation shows the practical application of the indicator system by comparing the level of deliberative democratic methods applied by European countries.

Keywords: Deliberative democracy, deliberation, democratic innovation, decision-making, comparative method, international comparison

PERCEPTIONS OF THE EU IN CENTRAL ASIA:
A COMPARATIVE STUDY OF MEDIA DISCOURSE
IN KAZAKHSTAN AND TAJIKISTAN

QODIROV, NOSIRKHON
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Dr. Krisztina Juhász PhD assistant professor

Research field: Political Science

E-mail: qodirovnosirkhon@gmail.com

The presentation presents a comparative study of the perceptions of the EU in Kazakhstan and Tajikistan, with a focus on analyzing media discourse in these countries. By conducting a content analysis of news reports and periodical articles from four major newspapers in Kazakhstan and Tajikistan, the paper explores how the EU is portrayed in mass media outlets.

The study reveals that the mass media in both Kazakhstan and Tajikistan generally hold a positive perception of the EU's role in the region. In Kazakhstan, the EU is predominantly depicted as an economic powerhouse, with an emphasis on its influence and contributions to economic development. The media often highlights the EU's economic initiatives, partnerships, and investments in Kazakhstan, positioning it as a significant player in the country's economic landscape. In Tajikistan, the media tends to portray the EU as a security partner and a supporter of humanitarian aid. The EU's involvement in promoting security cooperation, particularly in combating terrorism and addressing regional security challenges, receives considerable attention. Additionally, the media emphasizes the EU's efforts in providing humanitarian aid and assistance, showcasing its role in addressing socio-economic issues and supporting vulnerable populations in Tajikistan.

These findings demonstrate the multifaceted nature of the media's perception of the EU in Central Asia. Understanding these perceptions is crucial for comprehending the dynamics of EU-Central Asia relations and the image projected by the EU in these countries' media landscapes.

Keywords: EU, Central Asia, Perceptions, Kazakhstan, Tajikistan, Mass media

A COMPARISON STUDY OF FORESEEABILITY
IN CONTRACTUAL DAMAGES IN
INTERNATIONAL INSTRUMENTS

QUYNH, NGUYEN THI
PHD STUDENT

University of Szeged

Academic supervisor: Dr. Zoltan Vig associate professor

Research field: International commercial law

E-mail: nguyenthiquynh92@gmail.com

In the law of contract, when there is a breach of a party's contractual obligations, the aggrieved party may seek recovery of damages. However, the compensation should not be always equal to the whole loss which follows as a consequence of a party's breach. To avoid inequitable results, foreseeability has been introduced in national legal systems and international instruments with numerous versions as a method to limit damage award in contract law. This research seeks to investigate the foreseeability approach adopted in the international instruments: the Vienna Convention (CISG), UNIDROIT Principles (UPICC) and Principles of European Contract Law (PECL). It will examine, by comparative and analysis methods, how the foreseeability test is applied under the model instruments and what are the similarities and differences between these instruments. It is concluded that although there is insignificant variation in wordings, foreseeability regulated in the UPICC and PECL correspond to the CISG.

Keywords: Foreseeability, contractual damages, CISG, UPICC, PECL

THE LIGHT OF EXAMINING THE INTERPRETATIONS
AND RESERVATIONS OF THE UNITED STATES

TAKÁCS, IZOLDA
PHD STUDENT

Eötvös Loránd University

Academic supervisor: Prof. Dr. Gábor Kardos univ. professor and Dr. habil Gábor

Kajtár associate professor

Research field: International law

E-mail: izolda.t@hotmail.com

The first part of my presentation I will provide a short introduction to the concept of torture and describes it as both a jus cogens human right and a criminal act. I will also address the specific interpretation of the United States regarding its reservations towards the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (UNCAT). Despite being a signatory to the convention, the United States has a unique interpretation of the definition of torture and has made reservations to certain aspects of UNCAT.

In the second part of my presentation, I will focus on the accountability of member states in preventing and addressing instances of torture. Specifically, I will compare and contrast two commonly used methods – the Convention against Torture (CAT) and its Optional Protocol (OPCAT) – for surveying and preventing infringements, as well as the challenges and problems that arise from these different approaches and accountability systems. It is important to note that although the USA has ratified UNCAT with reservations, it has not joined the Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture or other regional human rights conventions. Additionally, I will briefly touch on the analysis and comparison of relevant international court cases related to the definition of prohibited treatment in conjunction with the definition of torture.

Keywords: Human Rights, prohibition of torture, absolute rights, different approaches and accountability systems, jus cogens

APPLYING COMPARATIVE METHODS TO
INTERNATIONAL COMMERCIAL MEDIATION:
BENEFITS AND CHALLENGES

YOUSFI, MOURAD
PHD STUDENT

University of Debrecen

Academic supervisor: Dr. habil. Tamás Fézer associate professor

Research field: International business law, ADR

E-mail: mourad.yousfi1997@gmail.com

Mediation as an alternative method to solve international commercial disputes becomes subject to many regulatory efforts of binding and non-binding nature. These efforts contain much data on different approaches and trends in regulating this mechanism which might inspire comparative legal researchers to dive deep into the analysis and explanation of the mentioned choices and models. However, it should also be clarified that many issues and challenges exist concerning the use of comparative methods in this field. A significant number of regional and international initiatives were taken to harmonize the rules governing the mediation of commercial disputes and many times those initiatives were launched by private actors such as business organizations or ADR providers, which might lack the official nature of governmental legislative texts. The increasing level of harmonization also may have an impact on the diversity and innovation created by mediation and thus, there are limited differences for comparativists to extract and learn from. Therefore, it would be worthy of study to analyze the necessity of comparative methods in international commercial mediation and the potential challenges that could hinder this approach in a unique process such as mediation.

Keywords: International commercial mediation, harmonization, comparative methods, challenges

ÁRVAI GERGŐ

A mező- és erdőgazdasági célú földeken fennálló közös tulajdon megszüntetésének összehasonlító elemzése

1. Bevezető gondolatok

„A dologon fennálló tulajdonjog meghatározott hányadok szerint több személyt is megillet-
het.”¹ – rögzíti a közös tulajdon fogalmát a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V.
törvény (a továbbiakban: Ptk.). Kurucz Mihály gondolatai nyomán „a Ptk. a személyek
autonóm mozgásterét érvényesítő elasztikus jogszabály”, ezért a közös tulajdont képező
dolog használatának, birtoklásának, illetve a saját tulajdoni hányad feletti rendelkezésnek
a szabályain túl szükségképpen ismeri és szabályozza a közös tulajdon megszüntetésének
egyres lehetőségeit is, amelyhez jelentős bírósági jogalkalmazási gyakorlat kapcsolható.
A jogalkotó elvi éllel rögzíti: „A közös tulajdon megszüntetését bármelyik tulajdonostárs
követelheti; az e jogról való lemondás semmis.”² Azonban a tulajdonjog tárgyát képező
dolog, azaz a jelen tanulmányban a vizsgálat tárgyát képező termőföld, illetve az azon
létrejött tulajdonközösség sajátos, elsődlegesen gazdasági és szociális attribútumai nyomán
a megszüntetés általános, Ptk.-ban rögzített szabályai nem minden esetben alkalmazha-
tók hatékonyan a vonatkozó általános agrár- és földbirtokpolitikai jogalkotói célokkal
összhangban. A mező- és erdőgazdasági célú földrészleteken fennálló tulajdonközössé-
gek létrejöttének különös előzményei vannak, ennek okán a megszüntetésükre speciális,
a Ptk.-ban rögzített szabályoktól eltérő rendelkezések léptek hatályba a földeken fennálló
osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai
adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvénnyel (a továb-
biakban: Fokftv.). A Fokftv.-ben megjelölt megszüntetési módzatok rendszere számos
mozzanatában illeszkedik az általános polgári jogi szabályok szerinti, közös tulajdon

---

¹ 2013. évi V. törvény 5:73. § (1) bekezdés.

² 2013. évi V. törvény.

megszüntetésére vonatkozó rendelkezésekhez, mindazonáltal a termőföld speciális jószág mivoltából, valamint a tulajdonközösségek sajátos jellegéből fakadóan a Fokftfv.-ben rögzített szabályok túlmutatnak a felek magánautonómiáján és kijelölik az esetleges állami beavatkozás lehetőségét. Sommásan megállapítható, hogy ezen jogalkotási produktum illeszkedik a magyar földforgalmi szabályozás általános keretrendszerébe: a magánjogi alapokon nyugvó előírások közjogi korlátokkal tarkítottak. A Ptk. és a Fokftfv. közös tulajdon megszüntetésére vonatkozó szabályai az általános és a speciális viszonyában állnak egymással, de az egyes anyagi jogi rendelkezések teljesen eltérő eljárások keretében érvényesíthetők. A Fokftfv.-hez kötődő speciális szabályozás létjogosultsága egyrészt a mező- és erdőgazdasági célú földek speciális jogtárgyi jellegére, másrészt pedig az általános agrár- és birtokpolitikai célkitűzésekre is visszavezethető. A jogalkotó kiemelt jelentőségű birtokpolitikai célkitűzésként tekint az osztatlan közös földtulajdon felszámolására, illetőleg megszüntetésére,³ amely mind közgazdasági, versenyképességi, valamint adminisztratív jellegű szempontok alapján is indokolt, mindazonáltal a probléma eredete alapvetően jogi vonatkozású. Az egyes tulajdonközösségek a mező- és erdőgazdasági célú földeken számos tulajdonszerzési jogcím alapján (pl.: adásvétel, ajándékozás, stb.) létrejöhetnek, azonban az Agrárminisztérium számadatai szerint két jogcím nyomán vált az osztatlan közös földtulajdon anomáliája országos jelentőségűvé az elmúlt évtizedekben, nevezetesen a részarány-földkiadás és a törvényes öröklés eredményeként. Az előbbi jogcím szerint majdnem 300 ezer földrészleten jött létre tulajdonközösség, napjainkban hozzávetőlegesen 1,5 millió fő tulajdonostársat érintve, valamint közel 700 ezer földrészlet van jelenleg Magyarországon, kb. 2,5 millió fő tulajdonostársat számlálva, amely törvényes öröklés eredményeként nyerte el a mostani, közös tulajdoni jellegét.⁴ Ezen tulajdonközösségekre jellemző, hogy az érintett tulajdonostársak többnyire nem maguk használják az adott földrészletet, továbbá gyakran a jogosultak személye beazonosíthatatlan vagy nem beazonosítható, valamint egy-egy tulajdonostárs tulajdoni illetőségének apró mérete nem teszi lehetővé az önálló mezőgazdasági termelést. Az érintett tulajdonosi létszámból következik, hogy a felaprózódott birtokstruktúra legfőbb letéteményese az osztatlan közös földtulajdon. Andréka Tamás gondolataival megerősítve: *„Magyarországon – történelmi és gazdasági okokra visszavezethetően – a földbirtok struktúra jelentősen eltér az európai szerkezettől, tekintettel arra, hogy közel 3,3 millió földtulajdonos mintegy kevesebb mint 2 hektár átlagos mezőgazdasági területtel rendelkezik.”*⁵

Mindezek alapján a mező- és erdőgazdasági célú földeken fennálló tulajdonközösségek hatékony és célszerű megszüntetése, vagy legalábbis az ennek lehetőségét biztosító jogi keretrendszer megteremtése elsődlegesen a jogalkotó, közvetetten pedig a jogalkalmazó

³ 2020. évi LXXI. törvény preambuluma.

⁴ ANDRÉKA Tamás: *A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról*. Előadás a „Hatalmas birtokrendezés jön a magyar földeken” című konferencián, Portfolio Agrár Klub, 2021. február 18.

⁵ ANDRÉKA Tamás: *Birtokpolitikai távlatok a hazai mezőgazdasági versenyképességének szolgálatában*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. 11.

feladata. Jelen tanulmány a Ptk., valamint a Foktftv. közös tulajdon megszüntetésére vonatkozó szabályainak összehasonlító elemzésére koncentrálnak. A vizsgálat a tételes jogszabályi rendelkezéseken túl a kapcsolódó jogalkalmazói döntések segítségével igyekszik rámutatni a két megszüntetési struktúra közötti párhuzamokra, összefüggésekre és eltérésekre. A vizsgálat tárgyát elsődlegesen az egyes tulajdonközösség megszüntetése kapcsán felmerülő „*hogyan?*” kérdés képezi.

2. A közös tulajdon képező mező- és erdőgazdasági célú föld mint speciális jogtárgy

A mező- és erdőgazdasági célú földeken fennálló tulajdonközösségek megszüntetését szükségképpen a közös tulajdon képező jogtárgy vizsgálatával szükséges kezdeni, azaz a termőföld különleges attribútumainak érintőleges elemzésével. Az elemzés két irányú, hiszen mind a közös tulajdonra vonatkozó rendelkezések, mind a mező- és erdőgazdasági célú földek tulajdonlásának szabályai speciális jellemzőkkel bírnak.

A közös tulajdon szabályozása kapcsán rögzíthető, hogy a hatályos magyar polgári jogban a római jogi alapvetések (*condominium*)⁶ köszönnek vissza. A Ptk. elvi éllel rögzíti, hogy „*A dolgon fennálló tulajdonjog meghatározott hányadok szerint több személyt is megilletethet.*” Ennek lényege, hogy az adott dolog nem természetben, hanem eszmei hányadok szerint van megosztva a tulajdonostársak között. Valamennyi tulajdonostárs tulajdonjoga az egész dologra kiterjed, az azonban már más kérdés, hogy a birtoklás és a használat kérdését miként rendezik egymás között a jogosultak. A köznyelvben a közös tulajdon képező mező- és erdőgazdasági célú földek osztatlan közös földtulajdonként kerültek aposztrofálásra. Fenntartva a korábbi álláspontomat,⁷ az osztatlan jelző e vonatkozásban axióma, hiszen „... *a tulajdonostársak tulajdonjoga egynemű, tehát minden tulajdonostárs joga kiterjed az egész közös dologra és annak minden vonatkozására, de csak meghatározott hányad erejéig, tehát csak a többiek jogának sérelme nélkül. Nem a dolog van megosztva a tulajdonostársak között, hanem csak a dologra vonatkozó tulajdonjog. Tulajdonjogát az őt megillető részben mindegyik tulajdonostárs az egész dologra nézve gyakorolhatja (condominium pro partibus indivisis). Ettől eltérő eset az, ha a dolgot többen természetben, fizikailag megosztják egymás között (pl.: egy mázsa búzát a három tulajdonostárs három egyenlő részre oszt). Ilyen esetekben már nem közös tulajdonról, tulajdonközösségről van szó, hanem a kiadott rész mindegyiknek külön tulajdona.*”⁸ Mindazonáltal az osztatlan jelző használata a jogalkotásban és a jogalkalmazásban is visszatérő motívum.

A vizsgálat másik alappillére a mező- és erdőgazdasági célú földeken fennálló tulajdonjog, valamint ahhoz kapcsolódva a föld használatának kérdésköre képezi. A mező-

⁶ MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*. Diligens Bt., Szeged, 2015. 179.

⁷ ÁRVAI Gergő: *Az osztatlan közös földtulajdon felszámolására irányuló jogalkotói törekvések*. In: Gellén Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*, 3. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2022. 12.

⁸ VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog I.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. 350.

és erdőgazdasági hasznosítású föld különleges jogtárgy, amelyet az Alkotmánybíróság vonatkozó megállapításai is alátámasztanak, mégpedig: „...a földtulajdon sajátos természeti és vagyoni jellemzői: nevezetesen a föld véges jószág volta (a föld ugyanis mint természeti tárgy korlátozott mértékben áll rendelkezésre és nem szaporítható, mással sem helyettesíthető), nélkülözhetetlensége, megújulóképesége, különleges kockázatérzékenysége és alacsony nyereséghezama a földtulajdon különös szociális kötöttségét testesítik meg. ...”⁹

A mező- és erdőgazdasági célú föld speciális jogtárgyi jellegét erősíti továbbá, hogy az Alaptörvény szerint¹⁰ a föld tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása a jogalkotói célokkal összhangban, valamint a szükséges korlátok és feltételek kialakítására tekintettel csak sarkalatos törvényben lehetséges. Ezen kritérium szerint született meg a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: Földforgalmi törvény), valamint a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXXII. törvény (a továbbiakban: Fétv.) Ezek a jogszabályok a termőföld speciális jogtárgyi jellegére tekintettel a földtulajdonszerzésre és használatra vonatkozóan számos közjogi jellegű módosítást, illetve újítást vezettek be a hazai földforgalmi szabályozásba, amelyek közül a személyi és térmértékbeli korlátozások, valamint tilalmak, a törvényi elővásárlási és előhaszonbérleti jogok hierarchikus rendszere, a helyi földbizottsági állásfoglalás és a hatósági jóváhagyás kiemelt szerepe, stb., amelyeknek a magánjog szabályozási struktúrájába való beillesztése számos jogértelmezési ellentmondást eredményez. A termőföldre vonatkozó speciális szabályozási környezet nem tekinthető magyar sajátosságnak, Tanka Endre gondolatai nyomán: „A világ különböző társadalmi berendezkedésű és alkotmányos jogállású államaiban a földtulajdonszerzésnek mind a belföldi, mind a külföldi jogalanyokra kiható szabályozása azt bizonyítja, hogy a jogi rendezés elsősorban, közvetlen meghatározottsággal az állam szuverenitásának a legszorosabb függvénye. A sokféleség rendszertani vizsgálata szerint a földtulajdonszerzés szabályozásánál három eltérő modell érvényesül. Egyik a korlátlan szuverenitás, amely a termőföldet az állam nem csökkenthető területének minősíti, e címen pedig – általános érvénnyel – kizárja annak tulajdoni forgalomképességét. (Dologi hatályú elidegenítési tilalom: pl. Izrael, Egyesült Királyság, Hollandia, stb. alkotmányában.) Másik modell a szuverenitás – nemzetközi jogilag érdekkiegyenlítő – önkorlátozása. Ez a termőföldet elsősorban nem államterületnek, hanem földpiaci árunak tekinti, amelynek hasznosítását azonban a közérdeknek és a szuverenitás igényének egyaránt alárendeli. (...) A harmadik modell az állami szuverenitás kiiktatásával, a nemzetközi tőke korlátlan áramoltatásának az érvényesítésével valósul meg.”¹¹ Hatályos földforgalmi szabályainkra tekintettel a Tanka Endre általi osztályozás alapján a magyar modell a második kategóriába tartozik. Figyelembevéve, hogy a föld tulajdonjogának megszerzésére, valamint használatára speciális szabályok vonatkoznak, amelyek alapvetően

⁹ 35/1994. (VI. 24.) AB határozat.

¹⁰ Alaptörvény P) cikk (2) bekezdés.

¹¹ TANKA Endre – MOLNÁR Géza: *Nem én kiáltok, a föld dübörög... A nemzeti megmaradás programja a földről és a vizekről*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011. 13.

magánjogi alapokon nyugodnak, közjogi elemekkel tűzdeltlen, ezért a földeken fennálló tulajdonközösségek megszüntetésére nézve is indokolt a polgári jogi szabályokon túl az a speciális rendelkezések alkalmazása.

2.1. A közös tulajdont képező földek használata és birtoklása

A földeken fennálló tulajdonközösségek megszüntetésének egyik gyakorlati előkérdéseként a megszüntetése időpontjában fennálló használati és birtoklási status quo körvonalazódik, azaz az adott ingatlanra vonatkozó, a tulajdonostársak közös megegyezésén alapuló használati és birtoklási megállapodás. Vitatható, azonban általánosságban helytálló feltételezés lehet, hogy amennyiben az adott ingatlanon fennálló tulajdonközösség megszüntetése az ingatlan természetbeni megosztásával történik és annak eredményeként a korábbi tulajdonostársak ugyanazon földrészletet kapják saját és kizárólagos tulajdonukba, mint amelyet korábban a tulajdonközösség fennállta alatt egyébként is használtak és birtokoltak, úgy csekély érdeksérelem prognosztizálható bármely jogosult részéről. Mindazonáltal a vonatkozó jogalkalmazói megállapítás helyesen mutat rá, miszerint dogmatikailag „... a közös tulajdonban álló ingatlan használati módjának szabályozásától elkülönül a közös tulajdonnak természetbeni megosztás útján történő megszüntetése.”¹²

A tulajdonjog birtoklási és használati részjogosítványainak alapvető szabályait a Ptk. rögzíti, miszerint: „A tulajdonostársak mindegyike jogosult a dolog birtoklására és használatára; e jogot azonban egyik tulajdonostárs sem gyakorolhatja a többiek jogainak és a dologhoz fűződő lényeges jogi érdekeinek sérelmére.”¹³ Azonban a földforgalmi szabályozásunk magánjogi és közjogi kettősségére tekintettel további speciális szabályokat találunk a közös tulajdont képező mező- és erdőgazdasági hasznosítású földekre vonatkozóan, amelyeket a Fétv. X. fejezete rögzít. A mező- és erdőgazdasági célú földek használatára vonatkozó alapszabály illeszkedik a Ptk.-hoz, miszerint „A tulajdonostársak mindegyike jogosult a közös tulajdonban álló föld területéből a saját tulajdoni hányadának megfelelő terület használatára.”¹⁴ A Ptk. Nagykommentárja ezzel összhangban kimondja ugyan, hogy „... a közös tulajdon ugyanakkor a tulajdonosok között különleges közösséget hoz létre, amely szükségessé teszi a dolog használatával, hasznosításával, birtoklásával stb. kapcsolatos döntéshozatali mechanizmusoknak a törvény által kialakított rendszerét...,” azonban a termőföldek használata és birtoklása esetén a kapcsolódó részletszabályok jóval bonyolultabbak az általánosnál. Ennek oka, hogy a tulajdonostársaktól használati rend kialakítását követeli meg a jogalkotó, amelyet használati megosztásról szóló megállapodásban kell rögzíteni, térképi kimutatással. (Mindez speciális szakértelmet követelhet meg, ezért hivatásos földmérő bevonására lehet szükség az eljárás során). A használati megállapodás érvényességi kelléke a tulajdonostársak tulajdoni hányad alapján számított többségi döntése. Csak az említett követelmények fennállta esetén jegyezhető be

¹² BH 2003. 109.

¹³ 2013. évi V. törvény 5:74. §.

¹⁴ 2013. évi CCXII. törvény 70. § (1) bekezdés.

a jogszerű földhasználati jog a földhasználati nyilvántartásba.¹⁵ Mindezek azonban csak a jogi aspektusok, amelyekeken túl a gyakorlati életben számos további probléma nehezíti a tulajdonostársak közötti használati-birtoklási viszonyok rendezését. Alapvető kérdésként jelentkezik, hogy különböző művelési ágú, illetve több különböző alrészletből álló ingatlan esetén hogyan születhet konszenzus? A megállapodás alapja a területméret vagy az Aranykorona-érték? Mindezen anomáliákat tovább nehezíti, hogy számos tulajdonostárs nem beazonosítható vagy beazonosíthatatlan. Az ismeretlen tulajdonostársakkal való megállapodás kialakításában ugyan segítséget nyújt a „megadott hozzájárulás” törvényi fikciója, azonban annak alkotmányossági vonatkozásai kapcsán számos kérdés felmerült.¹⁶ Milliós létszámúra tehető továbbá azon tulajdonostársak csoportja, akiknek tulajdoni illetősége elenyésző nagyságú földterületet képvisel, Tanka Endre gondolatai nyomán: *„A földtulajdonnál a magántulajdon közel kétmilliós tulajdonosi népesség számára nem jelent birtoklást és a föld termelőeszközként használatát, így nem biztosíthatja a gazdálkodásból való megélhetést. Közgazdasági és szociológiai mérce szerint ez – a jogosult szempontjából – csak névleges, látszat-tulajdon, átmeneti jogi forma.”*¹⁷

Visszaulva a „2. A közös tulajdont képező mező- és erdőgazdasági célú föld mint speciális jogtárgy” című pontban felvetettekre, valamennyi tulajdonostárs tulajdonjoga az adott dolog egészére kiterjed, eszmei hányadainak megfelelő mértékben, így konszenzus hiányában a használati és birtoklási viszonyok rendezése problémákkal tüzdelt lehet. Mindezen tényezőkre tekintettel Andréka Tamás tulajdonosi kényszerközösségként aposztrofálta a jelenséget miszerint *„a termőföldek egy jelentős részén létrejött osztatlan közös tulajdon lényegében egy tulajdonosi kényszerközösség, amelyen egymással semmiféle ismerősi kapcsolatban nem álló tagok jogosultak a tulajdonrészük használatára a többiek jogainak és a tulajdonukhoz fűződő törvényes érdekeinek megsértése nélkül.”*¹⁸ Sommásan megállapítható, hogy a közös tulajdonú földrészetek esetén felmerülő birtoklási és használati anomáliák nem merülnek fel akkor, ha egy adott ingatlan egyetlen személy kizárólagos tulajdonát képezi. Mindazonáltal, ha a tulajdonostársak a jogszabályban előírtak szerint használati megosztásról szóló megállapodást kötnek egymással, amely a zavartalan földhasználatot biztosítja valamennyi érintett számára, akkor ezen megállapodás egy esetleges későbbi természetbeni megosztás alapjául szolgálhat.

3. A közös földtulajdon megszüntetésének néhány jogelméleti kérdése

A közös tulajdon megszüntetését a polgári jog általános szabályai is biztosítják, azonban a mező- és erdőgazdasági célú földek speciális jogtárgyi mivoltából szükséges különleges szabályok 2021. január 1. napja előtt is rendelkezésre álltak. A jogalkotó több ízben

¹⁵ 2013. évi CCXII. törvény X. fejezet.

¹⁶ 3255/2018 (VII. 17.) AB határozat.

¹⁷ TANKA Endre: *Rendszerváltás a magyar birtokpolitikában*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. 283.

¹⁸ ANDRÉKA, 2021.

próbálkozott már a részarány-földkiadás során keletkezett osztatlan közös földtulajdon megszüntetésével,¹⁹ azonban érdemi változás nem következett be a magyar birtokstruktúrában. A tulajdonközösségek megszüntetésére elsődlegesen az ún. OKTM eljárások keretében volt lehetőség, amely eljárások megteremtették az elvi lehetőségét annak, hogy azon tulajdonostársak, akik még nem éltek a földkiadásra vonatkozó kérelmezési jogosultságukkal, a tulajdonközösségből kiválva, kizárólagos tulajdont képező önálló földrészlet formájában kaphassák meg földjüket. Amíg az ingatlan megosztásával a kérelmező tulajdoni hányadainak megfelelően önálló helyrajzi szám alatti földrészletet kapott kizárólagos tulajdonként, addig a többi tulajdonostárs maradt a tulajdonközösségekben a lecsökkentett méretű földrészleten.

A teljesség kedvéért szükséges megemlíteni, hogy mind korábban, mind napjainkban lehetőség van a felek megállapodása szerint telekalakítási (telekmegosztási) eljárás keretében is megszüntetni egy adott ingatlanon fennálló tulajdonközösséget, amely mind a Ptk. szerinti bíróság által elrendelhető megszüntetési módozatoktól, mind a Foktftv. szerinti eljárásoktól struktúrájától elkülönül azon meghagyással, hogy az adott ingatlan természetbeni megosztásával mutat egyezőséget. Mindazonáltal a telekalakítási eljárás vizsgálata nem képezi a jelen tanulmány tárgyát.

A mező- és erdőgazdasági célú földeken fennálló tulajdonközösségek megszüntetése kapcsán több jogelméleti kérdés is felmerül. A kiindulási alapot a közös tulajdon megszüntetésének polgári jogi klauzulája jelenti, miszerint a megszüntetést bármelyik tulajdonostárs követelheti, valamint az ezen jogról való lemondás semmis. Ezen követelés manifesztálódik a tulajdonostársak közötti megállapodásban vagy a többi tulajdonostárssal szembeni igényérvényesítésben. A tulajdonközösség megszüntetéséhez fűződő jog gyakorlása egyrészt lehetőség a tulajdonostárs számára, másrészt imperatív jellegű kötelezést eredményezhet a többi tulajdonostárssal szemben a tulajdonközösség felbontása esetére. A tulajdonjog tárgyát képező dolog természetbeni megosztásakor két tulajdonostárs esetén az egyik jogosult részéről történő joggyakorlás a teljes tulajdonközösséget megszünteti. Három, vagy annál több tulajdonostárs esetén lehetőség nyílik a megszüntetéshez fűződő jogot érvényesítő tulajdonostárson kívüli – aki a tulajdonközösségből ezzel kiválik – valamennyi további jogosult számára a tulajdonközösség fenntartásához, értelemszerűen a kiválással lecsökkentett értékű vagy méretű dolog vonatkozásában. Adódik a kérdés, hogy kötelező-e megszüntetni egy mező- vagy erdőgazdasági célú földön fennálló tulajdonközösséget – akár a felek akaratától függetlenül is? A polgári jog általános szabályai szerint a közös tulajdon megszüntetéséhez való jog gyakorlása, illetőleg ezen jogosultság bírósági igényérvényesítése hiányában egy adott tulajdonközösség nem kerülhet megszüntetésre, mindazonáltal a Foktftv. rendelkezései szerint akár bekebelezés, akár kisajátítás útján is megvalósulhat a megszüntetés, amely a tulajdonostársak akaratától független, vagy akár azzal ellentétes tulajdonjog-átszállást is eredményezhet. Mindebből következik azon kérdés, hogy a tulajdonostárs akaratelhatározásától függetlenül történő elidegenítés

¹⁹ Lásd: 1993. évi II. törvény, 63/2005. (IV.8.) kormányrendelet, 405/2012. (XII.28.) kormányrendelet, 374/2014. (XII.31.) kormányrendelet.

mennyiben illeszkedik földforgalmi szabályaink rendszerébe? A tulajdonjog szentségéhez fűződő aggályok az állam földpiacon betöltött szerepkörére tekintettel is felmerülnek. További gyakorlati kérdés, hogy megszüntethető-e egy mező- és erdőgazdasági célú földön fennálló tulajdonközösség pusztán a Ptk. alapján vagy kötelező alkalmazni a Fokftfv. rendelkezéseit? A jelenlegi szabályozási környezet mindkét jogszabály alapján lehetővé teszi a megszüntetést, azonban eltérő részletszabályok mentén. Mindebből következik a jelen tanulmány legfőbb kutatási kérdése, miszerint miként értelmezhető a Ptk. és a Fokftfv. viszonya közös földtulajdon megszüntetése esetén? Előzetesen megállapítható, hogy a két jogszabály viszonylatában érvényesülhet a *lex specialis derogat legi generali* elv érvényesül, azonban a felek konszenzusa alapján a Fokftfv. rendelkezéseinek kizárása mellett is van lehetőség a tulajdonközösség megszüntetésére.

3.1. „Hogyan?” – Ptk. és/ vagy Fokftfv.?

Álláspontom szerint helyes a jogalkotó azon koncepciója, miszerint a tulajdonostársak magánjogi viszonyaira tekintettel a tulajdonközösségek megszüntetésére számos lehetőséget felkínál, azonban az állami beavatkozás lehetőségét a birtokstruktúra szempontjából hátrányos, felaprózódott tulajdonosi szerkezetű földrészletekre igyekszik korlátozni a Fokftfv. szerinti bekebelezés és kisajátítás eszközrendszerével. Lényeges különbség, hogy a Ptk. nyomán történő tulajdonközösség megszüntetése esetén nincs lehetőség külső közhatalmi aktuson alapuló beavatkozásra. E pontnál szükséges rögzíteni, hogy a mező- és erdőgazdasági célú földön fennálló tulajdonközösség megszüntetése nem minden esetben indokolt birtokpolitikai szempontból, azonban az országos tendenciákra tekintettel szükségesek a Fokftfv.-ben megjelölt megszüntetési módok, amelyek számos részletszabály mentén illeszkednek az általános polgári jogi szabályok szerinti, közös tulajdon megszüntetéséhez kapcsolódó rendelkezésekhez.²⁰

Mind a Ptk., mind a Fokftfv. struktúrájában az első helyet a természetbeni megosztás foglalja el. Mindkét jogszabály azon alapvetés mentén igyekszik feloldani a tulajdonközösség megszüntetésének legfőbb anomáliáját, hogyha a tulajdonostársak általi konszenzus alapján lehetőség kínálkozik a megosztásra, akkor az sem az érintett tulajdonostársak, sem az államhatalom részéről nem kifogásolható, valamint a birtokpolitikai célkitűzésekkel is összhangban áll. A természetbeni megosztás elsőbbségét a vonatkozó bírósági gyakorlat deklarálja.²¹ Amennyiben a Ptk. szerint a bíróság rendelkezik a dolog természetbeni megosztásáról és az ellen a tulajdonostársak nem tiltakoznak, úgy feltehetően mindannyian ragaszkodnak tulajdoni illetőségükhöz. A megszüntetés eredményeként létrejövő kizárólagos tulajdon feletti használati és birtoklási részjogosítványok szabadon gyakorolhatók, továbbá a rendelkezési részjogosítvány gyakorlását már nem érinti a korábbi tulajdonostársak elővásárlási, előbérleti és előhaszonbérleti joga a Ptk. alapján.²²

²⁰ 2013. évi V. törvény 5:83-84. §§.

²¹ BH 1991.105.

²² 2013. évi V. törvény 5:81. §.

Mindazonáltal mező- és erdőgazdasági célú földek esetén lényeges kiegészítés, hogyha a megosztás eredményeként szükségképpen egymással szomszédos földek jönnek létre, akkor a Földforgalmi törvény elővásárlási és előhaszonbérleti jogi rendszere alapján korlátozódik a földtulajdonos szerződéskötési szabadsága, nem a Ptk. rendelkezései szerint. A Foktftv. szabályrendszere kedvezőbb eljárási feltételeket biztosít az eljárás gyors és költséghatékony lefolytatásához, azonban külön kiemelés érdemel a területi minimumértékek meghatározása, miszerint: *„Az osztatlan közös tulajdon megszüntetése eredményeként kialakításra kerülő ingatlan – (...) – nem lehet szőlő, kert, gyümölcsös, nádas művelési ág esetén 3000 négyzetméternél, szántó, rét, legelő, erdő és fásított terület művelési ág esetén 10 000 négyzetméternél kisebb területnagyságú. Vegyes művelési ágú ingatlan esetén a kisebb területi minimummal rendelkező művelési ágra vonatkozó mérték irányadó. (...) Ha a megosztási eljárás tárgya zártkerti földnek minősülő ingatlan, az osztatlan közös tulajdon megszüntetése eredményeként kialakításra kerülő ingatlan nem lehet 500 négyzetméternél kisebb területnagyságú.”*²³ A Ptk. szabályai nem rendelkeznek ilyesfajta minimumértékekről, mindazonáltal a Foktftv.-ben rögzített kritériumok praktikust célt szolgálnak, nevezetesen megakadályozzák a további birtokelaprózódást, valamint a földforgalom szempontjából értéktelen méretű ingatlanok létrejöttét.

Ezen megszüntetési módozatot követi a Ptk. szabályai szerinti értékesítés, amelynek keretében a tulajdonostársnak elővásárlási joga áll fenn harmadik személyekkel szemben (ún. „kivásárlás”), így ha az egyik tulajdonostárs magához váltja valamennyi tulajdonostárs tulajdoni illetőségét és ezzel kizárólagos tulajdonjogot szerez az érintett ingatlanon, akkor ezen szerzés több aspektusból is a Foktftv. bekebelezés szerinti megszüntetési lehetőségével egyezik. Dogmatikailag lényeges különbség a két esetkör között, hogy amíg a tulajdonostárs elővásárlási jogával élve szerezheti meg a többiek illetőségét, harmadik személyeket megelőzve, addig bekebelezés esetén a jogalkotó kvázi vételi jogot telepít a bekebelező tulajdonostárhoz. A két hatalmasság között érdemi különbség áll fenn. A Ptk. szerinti harmadik személy javára történő kényszerértékesítés és a Foktftv. szerinti állami kisajátítás között távoli párhuzam vonható. Amíg a bíróság által elrendelni kívánt kényszerértékesítés esetét kizárja a felek egyhangú tiltakozása, addig a kisajátítást elrendelő állami aktus a tulajdonostársak egyöntetű tiltakozása esetén irreleváns. Fontos kiemelni, hogy a Foktftv. szerinti kisajátításra csak ultima ratio jelleggel kerülhet sor. A jogalkotó a vonatkozó törvényi indokolás szerint elsődlegesen a természetbeni megosztás és a bekebelezés eszközeivel kíván változást elérni. (Mező- és erdőgazdasági célú földek vonatkozásában a társasházzá történő alakítás lehetetlen célra irányulna, feltéve, hogy az adott földrészletek kizárólagosan mezőgazdasági termelési célt szolgálnak.)

Jelentős eltérés, hogy amíg a Ptk. rendelkezései alapján elsődlegesen a felek megállapodása, annak hiányában pedig a bíróság dönt a megszüntetési módok alkalmazásának elrendeléséről, addig a Foktftv. esetében fő szabály szerint a döntési jogosultság, azaz az eljárás kezdeményezése a tulajdonostársakat illeti. További gyakorlati relevanciával bíró

---

²³ 2020. évi LXII. törvény 11. § (1)-(2) bekezdések.

különbség, hogy a Ptk. kizárja a bíróság általi elrendelés lehetőségét, ha az alkalmatlan időpontra esik. (Erről lásd bővebben „3.2. Alkalmatlan időpont?” című pontban leírtakat.) Kiemelendő még, hogy a Ptk. szerint a bíróság nem alkalmazhatja a közös tulajdon megszüntetésének azon módját, amely ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik, amellyel összhangban a Fokfttv. rendelkezései szerint sincs minden tulajdonostárs által kifogásolt megszüntetési mód alkalmazására lehetőség (kivévelt képez a kisajátítás esete). Sem a Ptk., sem a Fokfttv. nem határoz meg végső időpontot az egyes megszüntetési eljárások lefolytatására, ezért (szintén a Fokfttv. szerinti kisajátítás esetét leszámítva) a tulajdonostársak akaratelhatározásának függvénye lehet a tulajdonközösség sorsának, valamint az átláthatóbb birtokviszonyok rendezésének időbeli elhúzódása.

Ptk. szerinti megszüntetési módok

1. Természetbeni megosztás
2. Egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adás
3. Értékesítés, majd az ellenérték megosztása
4. Társasházzá alakítás (termőföld esetén nem értelmezhető)

Megállapodás hiányában a bíróság dönt a megszüntetésről, de olyan mód nem alkalmazható, amely ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik.

Fokfttv. szerinti megszüntetési módok

1. Természetbeni megosztás
2. Bekebelezés
3. Kisajátítás

Megosztásnál a tulajdonostársak konszenzusa, bekebelezésnél a tulajdonostárs egyoldalú nyilatkozata alapján történik a megszüntetés, kivétel: kisajátítás.

A Ptk. és a Fokfttv. szerinti megszüntetési módok vázlatos összehasonlítása,

Forrás: saját munka

A Ptk. általi megszüntetési módozatok kapcsán a 1/2017. (IX. 11.) PK vélemény rögzíti, hogy a sorrend köti a bíróságot, amely összhangban áll azon jogalkalmazói megállapítással, miszerint „*ha a közös tulajdonban álló ingatlan természetbeni megosztásának feltételei fennállnak, a megszüntetési módtól eltérni csak kivételes esetben indokolt.*”²⁴ A Ptk. szerinti eljárásokhoz egyebekben számos bírósági döntés fellelhető, amely szemelvények a Fokfttv. szerinti eljárások kapcsán felmerülő jogalkalmazási kérdések kapcsán iránymutatást nyújthatnak.

A megszüntetési eljárások során kiemelt jelentőséggel bír a mező- és erdőgazdasági célú földek forgalmi értékének meghatározása, amelyek az országos tendenciákat tekintve az elmúlt években drasztikus mértékben növekedtek.²⁵ Ezen tendencia számos földtulajdonost a jövőbeni későbbi értékesítésre, azaz földspekulációra sarkall, ami a birtok-

²⁴ BH 1991.105.

²⁵ https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0009.html (2023.06.28.)

viszonyok rendezésének folyamatára negatívan hat. Egy vonatkozó bírósági döntésben megállapításra került, hogy „a közös tulajdon természetbeni megszüntetésénél az értékviszonyokat az ingatlan ezen időpont szerinti tényleges állapota határozza meg. Jövőbeli esemény bekövetkezésétől függően várható esetleges értékelkedés nem változtat a közösség ítélethozatalkori értéken történő megszüntetésén.”²⁶

A jogalkalmazási gyakorlathoz kapcsolódóan érdekességként kívánok rámutatni továbbá arra, hogy mező- és erdőgazdasági célú földek vonatkozásában kiemelt jelentősége lehet azon bírósági megállapításnak, miszerint „a közös tulajdon megszüntetési módjának meghatározásakor elsődlegesen a tulajdonostársak gazdasági érdekét kell figyelembe venni, de nem mellőzhető az érzelmi kötődés értékelése sem.”²⁷ Ennek oka azon érdekes szociológiai jelenséghez köthető, miszerint az említett nagy létszámú földtulajdonost az általában elenyésző nagyságú földjéhez jellemzően nem a gazdasági-pénzügyi racionalitás, hanem egyfajta emocionális kapcsolat fűzi. Ennek érzelmi oka részint a tulajdonszerzés jogcíméhez kötődik (jellemzően szülőtől, nagyszülőtől törvényes öröklés útján történő szerzés), másrészt pedig a hazánk agrártörténetéből fakadó földhözköttöttséghez, valamint a földtulajdon által biztosítani látszó relatív szabadság és önállóság gondolatához. (Mindez összhangban áll a már hivatkozott AB határozatban²⁸ megjelenő „a földtulajdon különös szociális kötöttséget testesít meg” kitételrel.)

A közös tulajdon polgári jogi szabályai szerinti megszüntetéshez kapcsolódóan számos döntés fellelhető, azonban a Foktftv. 2021. január 1. napján történő hatálybalépésére tekintettel a Foktftv.-hez köthető döntések száma alacsony.²⁹ A Kúria néhány ítélete alapján megállapítható, hogy bizonyos részletkérdések tekintetében kiforrott jogalkalmazói álláspont van, úgymint: „A Foktftv. és a Rendelet hatálya alá tartozó ingatlan-nyilvántartási ügyekben az Inytv. rendelkezései az irányadók az Foktftv.-ben és a Rendeletben foglalt eltérésekkel. A bekelezési eljárásban egyoldalú jognyilatkozatot tevő személy állampolgárságát az okiratnak tartalmaznia kell.”³⁰

Az egyes Ptk.-hoz kapcsolódó – már hivatkozott – jogalkalmazói döntések kapcsán rögzíthető, hogy mező- és erdőgazdasági célú földek esetén történő tulajdonközösség megszüntetése esetén a jogalkalmazás számára hézagpótló, valamint kiegészítő szerepet tölthetnek be az értelmezés során.

3.2. Alkalmatlan időpont?

A Ptk. és Foktftv. szerinti megszüntetési eljárásokhoz kapcsolódó kérdések közül az alkalmatlan időpontban történő megszüntetés anomáliáját kívánom kiemelni, tekintettel azon tényezőre, hogy a mezőgazdasági célú földek esetén a mezőgazdasági termelés éves cikli-

²⁶ BH 2010. 269.

²⁷ PJD 2022. 10.

²⁸ 35/1994. (VI. 24.) AB határozat.

²⁹ Lásd: Kúria Kfv. 37.743/2022/5., Kfv. 37.772/2021/4., Pfv. 20.563/2022/8., Pfv. 20.564/2022/6. számú ítéletek.

³⁰ BH 2023. 111.

kusságából adódóan rövid időintervallum tekinthető a tulajdonközösség megszüntetése szempontjából alkalmas időpontnak, ha az adott ingatlanon folyamatos termelés zajlik. (Ezen vizsgálódás szempontjából az erdőterületek némileg kivételt képeznek.) A Ptk. vonatkozó rendelkezései rögzítik, hogy *„A közös tulajdon megszüntetését a bíróság nem rendelheti el, ha a közös tulajdon megszüntetése alkalmatlan időre esik.”*³¹ Ezzel szemben a Fokftv. nem szabályozza az alkalmatlan időpontra eső megszüntetés kérdését, csupán a földhasználati viszonyok rendezése kapcsán rögzíti, hogy *„Az osztatlan közös tulajdon megszüntetésének eredménye nem szünteti meg a megosztás alapjául szolgáló ingatlanra létrejött, és a megosztáskor fennálló földhasználati szerződésen alapuló földhasználatot (...) . Az ingatlan adatainak az osztatlan közös tulajdon megszüntetése eredményeként bekövetkezett módosulása miatt a szerződő feleknek három hónapon belül gondoskodniuk kell a földhasználati szerződés módosításáról és az alapján a változásoknak a földhasználati nyilvántartásba, illetve az erdőgazdálkodói nyilvántartásba való bejelentéséről. A határidő eredménytelen leteltét követően a szerződés módosítása a bíróságtól kérhető.”*

A mezőgazdasági célú földön fennálló tulajdonközösség alkalmatlan időpontban történő megszüntetésének anomáliáját egy gyakorlati példán keresztül kívánom bemutatni. Ahogyan a már hivatkozott bírósági döntés³² is rámutatott: *„A közös tulajdonban álló ingatlan használati módjának szabályozásától elkülönül a közös tulajdonnak természetbeni megosztás útján történő megszüntetése.”* Egy mezőgazdasági célú földnél a tulajdonközösség megszüntetésének nem a tulajdonjog, hanem a használati és birtoklási viszonyok szempontjából van jelentősége. Amennyiben a korábban közös tulajdont képező ingatlan egyetlen személy kizárólagos használatában van a megszüntetés előtt és után is, úgy nem releváns az alkalmatlan időpont kérdése. Ezzel szemben, ha tulajdonközösség megszüntetése – a hivatkozott bírósági döntéssel megegyezően – a korábbi használati megosztástól eltérő módon rendezi a megosztás eredményeként létrejövő új földrészek határait, akkor szükségképpen ahhoz igazítottan kell rendezni a földhasználatot is, amely a mezőgazdasági termelés sajátosságaira tekintettel – alkalmatlan bejegyzési időpontban – számos jogvitát szülhet. Egy április hónapban történő tulajdonközösség megszüntetésének tényét rögzítő ingatlan-nyilvántartási bejegyzés esetén feltételezhető, hogy a korábban közös tulajdont képező földrészlet valamely volt tulajdonostársa/ földhasználója éppen várja az őszi gabonájára az esőt a korábbi használati megosztás szerint őt illető területrészen, amíg a másik tulajdonostárs/ földhasználó pedig a tavaszi vetési munkákat szeretné megkezdeni ugyanazon a területen a kitűzési vázrajz szerint remélt új földrészlethatároknak megfelelően. Ha a bejegyzés okán időközben módosulnak a határvonalak, úgy akár birtokvédelmi eljárásra is sor kerülhet, illetőleg a mezei leltár elszámolása is vitákat válthat ki.³³

³¹ 2013. évi V. törvény 5:83. § (2) bekezdés.

³² BH 2003. 109.

³³ KURUCZ Mihály: *A mezei leltár mint a mezőgazdasági tevékenységgel összefüggő befejezetlen termelés költségei érvényesítésének kérdései a mező-, erdőgazdasági hasznosítású földek forgalmának és használatának új*

Álláspontom szerint a földhasználati nyilvántartásunk pusztán a jogszabály szövegének szintjén tudja megteremteni a jogszerű földhasználat rendezésének elvi lehetőségét, azonban olyan jövőbeli váromány esetén, mint amikor a tulajdonostársak megállapodnak az új határok kialakításában, azonban annak bejegyzése bizonytalan jövőbeli időpontban esedékes, képtelen az egyes ágazati specifikumokat, úgymint a mezőgazdasági termelés ciklikusságát figyelembe venni. A Földforgalmi törvény, valamint az Fétv. taxatív megadja a földhasználati jogcímek sorát, azonban azon eset rendezésére, amikor néhány hónappal később várható az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés és már annak megfelelően kellene a használati viszonyokat rendezni, nincs olyan jogszerű megoldási lehetőség, amely észszerű adminisztratív terhekkel tudná feloldani a helyzetet. (Kivételt képezhet azon esetkör, hogyha a tervezett megszüntetés szerinti létrejövő új határvonalaknak megfelelően kerül módosításra még a tulajdonközösség fennállta alatt a használati megosztásról szóló megállapodás.) Ehhez kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy a jövedelemtámogatások igénylése esetén a mezőgazdasági, agrár-vidékfejlesztési, valamint halászati támogatásokhoz és egyéb intézkedésekhez kapcsolódó eljárás egyes kérdéseiről szóló 2007. évi XVII. törvény (Támogatási törvény) lehetőséget biztosít arra, hogy a jogszerű földhasználat igazolása egy jegyző által kiállított hatósági bizonyítvánnyal történjen, azonban ez csak egy év időtartamra érvényes.

Összegezve az alkalmatlan időpont vonatkozásában tett megállapításokat, indokolt lehet a Ptk. vonatkozó rendelkezését hézagpótló, illetve kiegészítő jelleggel alkalmazni a Fokftv. általi megszüntetési eljárások során. De lege ferenda javaslatként megfontolandó, hogy a jogalkotó a Fokftv. szerinti megszüntetési eljárások kapcsán valamennyi tárgyévben egy határnapot jelöljön ki, amely időpontig az adott évben a vonatkozó megszüntetés iránti kérelmek benyújthatók. Ezt követően a tartalmi és formai feltételek megfelelése esetén a földhivatali bejegyzés dátuma is jogszabály által meghatározott határnapig történhet meg. Mindennek eredményeként az alkalmatlan időpontban történő megszüntetés a földhivatali bejegyzés időpontjának határnapok közé szorításával orvosolható lenne.

4. Magánautonómia és/vagy állami beavatkozás

Álláspontom szerint a „3.1. „Hogyan?” – Ptk. és/ vagy Fokftv.?” című pontban részletezett gondolatok folytatásaként a tulajdonközösségek megszüntetése esetén megjelenő, az autonóm magánfelek közötti mozgástér, valamint a földbirtokpolitikai folyamatokba való állami beavatkozás közötti érdekellentét és kettősség követhető nyomon. A földforgalmi szabályozás magánjogi és közjogi elemei közötti folyamatos kötelhúzás a közös tulajdonban álló ingatlanok használati szabályai kapcsán, valamint a megszüntetési eljárások vonatkozásában is szükségképpen megjelenik. A tulajdonjog részjogosítványai kapcsán a birtoklás, valamint használat kérdésköréről már esett szó. A rendelkezési részjogosítvány

kapcsán a Ptk. rögzíti, miszerint: „*Saját tulajdoni hányadával a tulajdonostárs jogosult rendelkezni.*”³⁴ Ennek gyakorlása során egyfajta korlátként értelmezhető az elővásárlási, előbérleti, előhaszonbérleti jog, amely a tulajdonostársakat megilleti, azonban álláspontom szerint alapvetően ezen hatalmasságok a szerződési szabadság elvét korlátozzák és nem feltétlenül a rendelkezési részjogosítványt, hiszen az elidegenítésre, megterhelésre, vagy éppen a használat átengedésére vonatkozó tulajdonosi akarat nem korlátozható, csupán a szerződéses partner kiválasztásának kérdése. Mindezzel szemben a Foktftv.-ben rögzítettek szerinti bekebelezés lehetőséget teremt a tulajdonostárs tulajdoni illetőségének elvonására. A korábban kifejtettekre visszautalva, a jogalkotó kvázi vételi jog telepítéséről rendelkezett. Az Fétv.-ben található megadott hozzájárulás esete szintén egyfajta korlátként értelmezhető a rendelkezési részjogosítvánnyal összefüggésben.

A közös tulajdon megszüntetéséhez kapcsolódóan szintén a Ptk. által biztosított magánautonómia és a közérdek szerinti állami beavatkozás közötti ellentét figyelhető meg. A Ptk. értelmében a megszüntetésről a tulajdonostársak döntenek, valamint „*A bíróság nem alkalmazhatja a közös tulajdon megszüntetésének olyan módját, amely ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik.*”³⁵ Ezzel szemben a Foktftv. lehetőséget biztosít az állam általi kisajátításra ultima ratio jelleggel, hiába tiltakozna akár a megszüntetés megindítása, akár annak módja ellen valamennyi tulajdonostárs. Mindezen kettősség szintén illeszkedik a magyar földforgalmi szabályozás rendszerébe: a magánjogi alapokon nyugvó rendelkezések közjogi korlátokkal és az állami beavatkozás lehetőségével tarkítottak.

Ezen kettősség mentén újabb jogelméleti kérdések merültek fel a 2023. január 1. napjával hatályba lépő, a Foktftv.-t érintő módosítások kapcsán, amelyek a törvényes öröklés kérdéskörét érintették. A jogalkotó célja a további birtokelaprózódások megakadályozása, amelynek érdekében, ha az örökhagyó halála esetén mező-, illetve erdőgazdasági hasznosítású földjét a törvényes öröklés szabályai szerint több örökös örökölné meg (legyen az a hagyatékban akár kizárólagos tulajdonban lévő földrészlet vagy osztatlan közös tulajdonban fennálló tulajdoni hányad), akkor kogens rendelkezések korlátozzák az öröklés menetét. A jogalkotói cél egyértelműen az újabb osztatlan közös tulajdon kialakulásának, valamint a fennálló tulajdonközösségeken belüli létszám növekedésének megelőzése, amely összhangban áll az általános agrár- és birtokpolitikai célkitűzésekkel, mindazonáltal a jogalkotó ezen közjogi jellegű korlátozó rendelkezésekkel hathatósan belenyúl az öröklésjogi viszonyokba. Az új rendelkezések szerint a törvényes örökösök kényszerhelyzetbe kerülnek, hiszen a földrészlet vagy annak tulajdoni illetősége öröklése esetén vagy osztályos egyezségeket kell kötniük, vagy annak tulajdonjogát más személyre kell átruházniuk, vagy egyben értékesíteni, vagy az állam javára kell ingyenesen felajánlani, szélsőséges esetben pedig kényszerértékesítést is kilátásba helyez a jogalkotó.³⁶

³⁴ 2013. évi V. törvény 5:80. §.

³⁵ 2013. évi V. törvény 5:84. § (6) bekezdés.

³⁶ 2020. évi LXXI. törvény 18/A-B. §.

5. Záró gondolatok

A mező- és erdőgazdasági célú földek speciális jogtárgyi jellegéből fakadóan különös szabályozás alá esik az érintett tulajdonközösségek megszüntetése. A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolása kiemelt jogalkotói cél, amelynek az eléréséhez szükséges eszköztárban a magánjogi és közjogi jellegű elemek kettősége figyelhető meg. A Foktftv. megszüntetési rendszere számos mozzanatában egyezik a Ptk. közös tulajdon megszüntetésére vonatkozó szabályaival, azonban amíg a Ptk. elsődlegesen a tulajdonostársak megállapodására és autonóm elhatározására alapítja a tulajdonközösség felbontását, addig a Foktftv. eszközrendszere mélyrehatóbban belenyúl a felek magánjogi viszonyaiba. A Foktftv.-hez köthető judikatúra még nem minden aspektusában kiforrott, de a Ptk.-hoz kapcsolódó bírósági döntések lényegi megállapításai megfelelő iránymutatásként szolgálhatnak a jogalkalmazás számára. A jelen tanulmány keretében felvetett alkalmatlan időpont anomáliájának Foktftv.-ben történő szabályozása megfontolandó lehet a jogalkotó részéről.

CSÍK AURÉL

A közösségi média szabályozásának irányai a NetzDG és a DSA összehasonlításán keresztül

1. Bevezetés

A kommunikációs jogok kitüntetett szerepet játszanak az emberi civilizáció történetében. Ezek a jogok ugyanis egyrészt lehetővé teszik az emberek számára az önkifejezést, másrészt eszközt adnak a társadalom kezébe az aktuálisan regnáló hatalom ellenőrzésére. Az instabil társadalmi támogatással rendelkező autoriter rezsimek legtöbbször ezeket a jogokat korlátozzák először, hogy esély se legyen arra, hogy azokat felhasználva az emberek megbuktassák őket.

A kommunikációs jogok korlátozásának legfrekvenciáltabban használt eszköze a cenzúra volt. A cenzúra szinonim fogalomként vált a zsarnoksággal, mivel a kommunikációs jogokat nem csak a hatalom ellenőrzésének a dimenziójában korlátozta, hanem ellehetetlenítette azt is, hogy az emberek kifejezzék belső érzelmeiket is. A cenzúra nem csak az értelmet, hanem a lelket is béklyók közé szorította. Nem volt meglepő, hogy a XVIII. századi nagy forradalmak a cenzúra eltörlését az egyik fő követelésükké tették meg, mivel arra a tényleges szabadság kivívásaként is tekintettek. A kommunikációs jogok szabályozását azóta a cenzúra alkalmazásának a tilalma általánosan meghatározza.

A kommunikációs jogok gyakorlására a közösségi média megjelenése nagy hatással volt. A közösségi média a XXI. század egyik legjelentősebb vívmánya, amely teljes mértékben átalakította az emberi kommunikációt. Az ilyen platformok lehetőséget teremtenek arra, hogy egyes felhasználók gondolatai – ha a tartalom szerkesztésében közreműködő algoritmusok úgy döntenek – akár milliókhoz is eljussanak, viszont ezek közül nem minden tartalom jár pozitív eredményekkel a felhasználók közösségére nézve. Az ilyen tartalmak között kitüntetett pozíciót foglal el a gyűlöletbeszéd. Ezeknek a tartalmaknak az eltávolítása sokáig teljes mértékben a szolgáltatók kizárólagos felelősége volt. A szolgáltatók azonban nem minden esetben jártak el elégségesen. Ez végül arra ösztönözte a jogalkotót,

hogy olyan törvényeket alkosson, amelyek alkalmasak arra, hogy a tartalommoderálás tekintetében a szolgáltatókat elszámoltassák.

Az egyik első ilyen törvény a német Hálózati Végrehajtási Törvény volt (németül: *Netzwerkdurchsetzungsgesetz*), amely a szolgáltatók részére egy panaszkezelési rendszert állított fel, valamint jelentéstételre kötelezte őket a feladataik végrehajtása tükrében. Sokan aggályaikat fejezték a német törvénnyel kapcsolatban abban a tekintetben, hogy a szólás korlátlan szabadságát szimbolizáló internetre újból bevezeti a cenzúra alkalmazását ezzel.

A közösségi média szolgáltatóinak a szabályozása az Európai Unió egyik központi kérdése is. Az Unió ebben a tekintetben egy csomagot hozott létre, amely a Digitális Piacokról szóló Jogszabályból (*Digital Markets Act*) és a Digitális Szolgáltatókról szóló Rendeletből (*Digital Services Act*) áll. Vizsgálatom az utóbbira terjed ki, mivel a szabályozási köre megegyezik a Hálózati Végrehajtási Törvényével. Tanulmányomban a két jogforrást egyező szempontok alapján szeretném majd bemutatni, kiemelve a fontosabb eltéréseket közöttük. Véleményem szerint az összehasonlítás képet adhat számunkra, hogy a közösségi média szabályozása milyen irányba fog haladni a jövőben.

2. A Hálózati Végrehajtási Törvény

Az egyik legelső, a közösségi platformokat szabályozó jogszabályt Németországban fogadták el 2017-ben. A *Netzwerkdurchsetzungsgesetz* (röviden: *NetzDG*) elsődleges célja az interneten terjedő olyan káros tartalmakkal szembeni fellépés volt, mint az álhírek terjesztése és a gyűlöletbeszéd. A Facebook-törvényként is ismert jogszabályt sok kritika érte azzal kapcsolatban, hogy veszélyt jelent szólásszabadság interneten történő érvényesülésére azzal, hogy a cenzúra alkalmazására kényszeríti a szolgáltatókat. Álláspontom szerint ezek a kritikák azért is lényegesek, mivel az univerzális értelemben vett közösségi média-szabályozásban a *NetzDG* fontos szerepet játszik azzal, hogy az egyik első ezzel foglalkozó törvény volt, így más országban példaként tekinthetnek egyes elemekre. A következő fejezetben a *NetzDG* tartalmát szeretném bemutatni, külön kitérve az azzal szemben megfogalmazott legjelentősebb kritikákra.

2.1. A törvény elfogadásának a körülményei

Mielőtt elkezdeném részletezni a *NetzDG* közösségi média platformokat érintő szabályozását, pár mondatban ki szeretnék térni a törvény meghozatalának előzményeire.¹ A német kormány figyelmét az interneten terjedő káros tartalmakra a 2015-ös menekültválság kapcsán megjelenő kritikus hangok hívták fel. A bevándorlás-ellenes vélemények gyakran mind a menekülteket, mind pedig a kormányt célzó gyűlöletbeszédé alakultak át. Heiko Mass igazságügyminiszter és gyűlöletbeszéd elleni fellépésre létrehozott munkacsoportja egy év leforgása alatt hat összejevetelt szervezett, amelyeken a társadalom

¹ ECHIKSON, William – KNOTD Olivia: *Germany's NetzDG. A key test for combatting online hate.* http://wp.ceps.eu/wp-content/uploads/2018/11/RR%20No2018-09_Germany%27s%20NetzDG.pdf (2023.06.25.)

képviselőin kívül a legnagyobb forgalmat generáló internetes platformok – Facebook, Google, Twitter – is részt vettek.

Ezek az összejöveleken a tech cégek két célkitűzést fogadtak el magukra nézve: felhasználóbarát panasztételi mechanizmust fognak kidolgozni, valamint ezen mechanizmus alapján a panasztól számított 24 órán belül eltávolítják a jogszabályokba ütköző tartalmakat. Az igazságügyminiszter a fenti vállalások betartásának ellenőrzése érdekében felvette a kapcsolatot a Jugendschutz.net elnevezésű internetes honlappal, amely az ifjúságvédelmi törvények betartását felügyeli. A honlap mérése alapján az látszódt, hogy a három fő platform nem az elvártaknak megfelelően teljesítette a feladatát. A mintaként használt 200 bejelentett posztból Facebook a 39%-ot, a YouTube 90%-ot, míg a Twitter 1%-ot távolított el, ha viszont a 24 órán belüli reagálást is beleszámítják az eredményekbe, úgy a Facebook 31%-át, a YouTube 82%-át, és a Twitter a 0%-át távolította el a panaszok tárgyát képező bejegyzéseknek. Az igazságügyminiszter ezeket az elégtelen eredményeket használta fel arra, hogy a Hálózati Végrehajtási Törvény tervezetének a benyújtása legitimációt nyerjen. A Bundestag a törvényt 2017. szeptember 1-jén fogadta el.

Mivel a NetzDG az egyik első kifejezetten a közösségi média platformjaival foglalkozó európai törvény volt, ezért a szabályozására tanulmányomban részletesen ki szeretnék térni. Ezt abból a szempontból is lényegesnek tartom, mivel a Digitális Szolgáltatásokról szóló Jogszabályt hasonló szempontok mentén szeretném majd bemutatni, amely alapján következtetések vonhatóak le a közösségi oldalakon történő tartalommegosztásra vonatkozó szabályozás jövőjével kapcsolatban. A NetzDG nagyobb szerkezeti egységei mentén először a törvény hatályát szeretném bemutatni.

2.2. A közösségi hálózat definiálása

A törvény az elsők között a közösségi hálózat fogalmát tisztázza.² A Hálózati Végrehajtási Törvény alapján közösségi hálózatnak minősül minden olyan média szolgáltató, amely nyereség szerzése célból internetes platformot hoz létre arra, hogy a felhasználók rajta egymással valamint a nagy nyilvánossággal tartalmakat osszanak meg. A törvény ebből a körből kivonja platformokat, amelyek szerkesztett tartalmat tesznek közzé magukon, ezek a platformok ugyanis közvetlenül felelősek a rajtuk megjelenő tartalomért. Ugyanígy nem tartoznak bele a közösségi hálózat fogalmába azok platformok sem, amelyeknek az elsődleges célja a kommunikáció megteremtése a felhasználók között, valamint azok az oldalak, amelyek kevesebb, mint 2 millióval rendelkeznek a Német Szövetségi Köztársaságban. A törvény jogellenes tartalom alatt elsősorban azokat érti, amelyek a német büntető törvénykönyv rendelkezéseibe ütköznek.

---

² Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – továbbiakban: NetzDG) § 1. cikk.

2.3. Jelentéstételi kötelezettség

Az egyik legfontosabb megkötés, amelyet a közösségi szolgáltatókra a NetzDG telepített, álláspontom szerint a platformok részéről történő rendszeres jelentéstételi kötelezettség.³ Ez a kötelezettség azt jelenti, hogy azok az oldalak, amelyekhez évente több, mint 100 panasz érkezik a rajtuk található tartalmak jogellenessége miatt, félévente közzé kell tenniük egy német nyelvű jelentést arról, hogy hogyan végezték a jogellenes tartalmakkal kapcsolatos panaszkezelést. A törvény a jelentéssel kapcsolatban is támaszt különböző elvárásokat, amelyek elsősorban a fogyasztók érdekeit szolgálják. Ilyen elvárás például az, hogy az elkészült jelentésnek könnyen megérthetőnek, azonnal hozzáférhetőnek és a későbbiekben is elérhetőnek kell lennie.

A törvény a jelentés tartalmát konkrétan is szabályozza abban a tekintetben,⁴ hogy felállít egy szempontrendszert is, amelynek a jelentésnek meg kell felelnie. A jelentésnek tartalmaznia kell például egy általános magyarázatot arról, hogy a szolgáltató milyen erőfeszítéseket tesz a káros tartalmak megfékezése érdekében, milyen eszközök igénybevételevel ismeri fel az eltávolítandó tartalmakat, a panaszok benyújtására szolgáló mechanizmusok, jogellenes tartalom eltávolítására és korlátozására vonatkozó döntési mechanizmusok, illetve a felülvizsgálati rendszer bemutatását, a jelentéstételi időszakban beérkezett panaszok számát, lebontva a különböző szervektől és a felhasználoktól beérkező panaszokra, és a panaszok kezeléséért felelős szervezeti struktúra bemutatását.

Véleményem szerint mind a felhasználók, mind a közösségi médiával összefüggő kutatásokban résztvevő szakemberek tekintetében ez a NetzDG egyik leghasznosabb rendelkezése. Ezeket a jelentéseket ugyanis az online platformok nem csak német nyelven, hanem többek közt magyarul is elkészítik és közzéteszik azokat a platformjukon. A jelentésekben elkészült statisztikákhoz a mintákat ugyan német adatok adják, azonban figyelembe véve azt, hogy az európai országok nagyjából ugyanahhoz a kulturális közegehez tartoznak, ezeket a megállapításokat relevánsnak tartom. A Google egyik jelentése alapján⁵ a YouTube elnevezésű videómegosztó platform tekintetében a vizsgált időszakban⁶ 233 440 darab panasz érkezett be, amelyeknek a nagyobb része (158 914 darab) a felhasználoktól érkezett be. A benyújtott panaszok alapján a Google 32 150 darab elemet távolított el vagy tiltott le. A felhasználók aránya ebben az esetükben is kiugró. Esetükben 23 644 panaszt tartott a tech óriás alaposnak. A jelentésből kitűnik még az is, hogy benyújtott panaszok, mind pedig az eltávolított és letiltott tartalom tekintetében leginkább a gyűlöletkeltő, rágalmazó és szexuális tartalmakat tartották a benyújtók szabályellenesnek. A gyűlöletkeltő tartalmak száma ezek között is feltűnően magas, amely újból rávilágít minket milyen fontos probléma információs társadalomban ez a kérdés.

³ NetzDG § 2. cikk (1) bekezdés.

⁴ NetzDG § 2. cikk (2) bekezdés.

⁵ *Eltávolítások a Hálózati Végrehajtási Törvény alapján*. <https://transparencyreport.google.com/netzdg/overview> (2023.06.30.)

⁶ 2022. júliusa és 2022. decembere közti időszak.

2.4. Tartalommoderálási szabályok

A következő nagyobb kérdéskör, amivel a NetzDG foglalkozik, a jogellenes tartalmakkal kapcsolatos panaszok kezelésére vonatkozó szabályok.⁷

Az elsődleges követelmény, amelyet a platformok szolgáltatóival szemben a törvény támaszt az, hogy az eljárásuknak hatékonynak és átláthatónak, a felhasználók által könnyen hozzáférhetőnek és használhatónak kell lennie. A törvény itt megfogalmaz az eljárással kapcsolatban különböző kritériumokat. A szolgáltatónak a panaszt haladéktalanul figyelembe kell vennie, és meg kell vizsgálnia, hogy a panaszban jelzett tartalom jogellenes-e, és ha igen, akkor döntenie kell arról, hogy eltávolítja-e a tartalmat, vagy korlátozza annak elérését. A nyilvánvalóan jogellenes tartalmat a panasz benyújtásától számított 24 órán belül el kell a szolgáltatónak távolítania, egyéb esetben pedig egy héten belül kell ennek eleget tennie. A hétnapos határidő betartásával kapcsolatban a törvény kivételeket is támaszt. A határidő túlléphető, ha tartalom jogellenességének megállapítása egyéb körülményektől is függ vagy panaszt önszabályozó testülethez továbbítja a törvény rendelkezései szerint. Az eltávolított tartalmat esetleges bizonyítási célból köteles megőriznie. Az eltávolításról mind a panaszt benyújtó személyt, mind pedig az érintett felhasználót tájékoztatnia kell a szolgáltatónak, amelyben a döntését köteles megindokolnia, fel kell hívnia a felhasználót ellenkérelem benyújtásának a lehetőségére, a panaszost pedig arra, hogy a tartalommal összefüggésben büntető feljelentést tehet.

A törvény a panaszok feldolgozását tekintve a szolgáltatót a hivatalos szervekkel is összekapcsolja.⁸ A panasz beérkezése esetén a bűncselekmények üldözésének hatékonyabbá tétele érdekében a szolgáltató köteles megküldeni a kérdéses tartalmat a Bundeskriminalamt-nak, mint központi hivatalnak, amennyiben a tartalomra jogellenes tartalomként hivatkoztak a panaszban, a szolgáltató a tartalmat eltávolította vagy korlátozta, valamint tartalommal kapcsolatban felmerül a bűncselekmény gyanúja. A továbbításnak tartalmaznia kell a tartalom nyilvánosságra hozatalának az időpontját az időzóna megjelölésével, a felhasználó nevét illetve amennyiben a szolgáltatónak rendelkezésére áll az utoljára használt IP címe és az utolsó belépés időpontját szintén az időzóna megjelölésével ellátva.

A törvény lehetővé teszi mind a panaszosnak, mind a panaszban érintett felhasználónak a felülvizsgálat lehetőségét.⁹ A felülvizsgálati eljárás azokban az esetekben kezdeményezhető, amikor a szolgáltató a panaszban sérelmezett tartalmat vagy eltávolította, vagy elérhetőségében korlátozta azt. A felülvizsgálati eljárás csak akkor nem kezdeményezhető, ha a szolgáltató a panaszt önszabályozó szervhez továbbította. A felülvizsgálati eljárás megindulásához a szolgáltató törléstről vagy elérhetőség korlátozásáról szóló döntéséről való tudomásszerzéstől számított két héten belül a panaszos félnek vagy a panasz tárgyát képező tartalmat megosztó felhasználónak indoklással ellátott felülvizsgálati kérelmet kell benyújtania. Ehhez a szolgáltatónak olyan rendszert kell fenntartania, amely le-

⁷ NetzDG § 3. cikk.

⁸ NetzDG § 3a. cikk.

⁹ NetzDG § 3b. cikk.

hetővé teszi vel a közvetlen kommunikációt. Felülvizsgálati kérelem benyújtása esetén a szolgáltató erről haladéktalanul tájékoztatja az ellenérdekű fele, valamint haladéktalanul gondoskodik a felülvizsgálati eljárás lefolytatásáról. A szolgáltató a felülvizsgálati eljárást követően újból határozat hoz, amit ismételten közöl a felekkel.

A NetzDG a szolgáltatók tekintetében felügyeleti jogokat is meghatároz.¹⁰ A törvény alapján a szolgáltatók feletti felügyeletet egy közigazgatási hatóság látja el. A felügyeleti hatóság feladata elsődlegesen annak az ellenőrzése, hogy a szolgáltató betartja-e a törvény rendelkezéseit. A felügyeleti szerv kérésére a szolgáltatónak tájékoztatást kell adnia a törvény végrehajtása érdekében hozott intézkedéseiről, a szolgáltatás Németországban regisztrált felhasználóinak a számáról, az megelőző naptári évben beérkezett panaszokról. A tájékoztatás megadása abban az esetben kötelező, ha a szolgáltató olyan tények birtokában van, amelyek alapján szabálysértési eljárás vagy büntető eljárás lenne kezdeményezhető. A törvény alapján a szolgáltatók kötelesek megjelölni egy meghatalmazott képviselőt¹¹ arra az esetre, ha a szolgáltatónak részt kell vennie bírósági eljárásban. A képviselőt a szolgáltatónak a platformján könnyen megismerhető formában kell megjelölnie.

2.5. Kritikák a NetzDG-vel kapcsolatban

A Hálózati Végrehajtási Törvényt elfogadása óta sok kritika érte elsősorban azzal kapcsolatban, hogy a cenzúra alkalmazására kényszeríti az online platformokat. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Emberi Jogi Bizottsága is kételyeket fogalmazott meg azzal kapcsolatban,¹² hogy a NetzDG rendelkezései szerint a szolgáltatók az internet „rendőreiként” szabadon dönthetnek arról, hogy mi minősül jogellenes tartalomnak és mi nem, a döntésüket követően pedig nincs lehetőség arra, hogy az érintett felek a bírósághoz forduljanak jogorvoslatért. Az Emberi Jogi Bizottság szerint az a megkötés, hogy a szolgáltatóknak 24 órán belül el kell távolítania a jogellenesnek vélt tartalmakat kifejezetten hátrányos eredményekkel is járhat, mivel a szolgáltatók jogellenesnek nem minősülő tartalmat is eltávolíthatják abból a célból, hogy biztosítsák a bírság kiszabásának elkerülését. Számos ország annyira példaként tekint a NetzDG-re, hogy szóról-szóra implementálja a német törvényt a saját jogrendszerébe. Az Emberi Jogi Bizottság ezt kifejezetten hátrányosnak tartja, mivel szerinte a Hálózati Végrehajtási Törvény nem alkalmas az általa kitűzött célok végrehajtására.

A Human Rights Watch szintén aggályait fejezte ki a NetzDG-vel kapcsolatban. A törvényt túl homályosnak tartják, amely a technológiai vállalatokat túlbuzgó cenzorokká teheti. Ők is kiemelték azt, hogy a törvény nem biztosítja a bírói jogorvoslatot. A törvény tartalommoderáló szabályozási terhet ró a tech-cégekre ahhoz, hogy meghatározzák milyen tartalom minősül törvénysértőnek. A Human Rights Watch kiemelte,

¹⁰ NetzDG § 4. cikk.

¹¹ NetzDG § 5. cikk.

¹² *UN Human Rights Committee Criticizes Germany's NetzDG for Letting Social Media Platforms Police Online Speech.* <https://www.eff.org/deeplinks/2021/11/un-human-rights-committee-criticizes-germanys-netzdg-letting-social-media> (2023.06.30.)

hogy a bíróságoknak is nehéz – még a kontextus ismeretében is – vizsgálni ezeknek a tartalmaknak a jogellenességét. Ezen kívül fontos negatívumként értékelik a jogorvoslat hiányát, aminek tükrében a szolgáltatókat nem lehet elszámoltatni.

3. Digitális Szolgáltatási Rendelet

A biztonságos online közeg megteremtése az Európai Unió célkitűzései között is szerepel. Ebben a tekintetben az Unió egy olyan szabályozási csomagot hozott létre, amelynek az elsődleges funkciója az, hogy olyan digitális teret teremtsen meg, amely biztosítja egyrészt a felhasználók alapvető jogainak megfelelő érvényesülését, másrészt pedig a technológiai vállalatok közti egyenlő versenyt.¹³ A szabályozási csomag két rendeletből áll, amelyek közül az egyik a Digital Markets Act (röviden: DMA).¹⁴ A DMA a fentebbi célok közül leginkább az utóbbival foglalkozik, vagyis a rendelkezései leginkább arra irányulnak, hogy olyan közös digitális piacot hozzon létre, ahol a vállalatok között – a méretükre tekintet nélkül – egy kiegyenlített verseny bontakozik ki és fogyasztók érdekei is védelemben részesülnek a platformokkal szemben. A Digital Markets Act párja a Digital Services Act (röviden: DSA),¹⁵ amellyel tanulmányomban részletesen szeretnék majd foglalkozni. A német NetzDG-hez hasonlóan a DSA is az online platformokon terjesztett tartalmakkal és a szolgáltatók ezen tartalom moderálásához fűződő felelősségével kapcsolatban fogalmaz meg rendelkezéseket. A két jogforrás összehasonlításának az alapját ez a hasonlóság adta, amely akár bepillantást is nyújthat a közösségi platformokat érintő szabályozás jövőjébe.

3.1. A közvetítő szolgáltatás meghatározása

A DSA a közösségi hálózatok helyett a közvetítő szolgáltatást kifejezést használja, amely olyan szolgáltatást jelent elsősorban, amelynek a tevékenysége egyszerű továbbításra, gyosítótárazásra vagy tárhelyszolgáltatásra terjed ki.¹⁶ A rendelet ezt a három tevékenységet később részletesen ki is bontja.

Egyszerű továbbítás alatt a rendelet olyan szolgáltatást ért, amely a szolgáltatás igénybe vevője által küldött információnak hírközlő hálózaton keresztüli továbbításából vagy hírközlő hálózathoz való hozzáférés biztosításából áll. A szolgáltató ebben az esetben nem felel a továbbított és megtekintett tartalmakért, ha nem a szolgáltató kezdeményezi az adatátvitelt, választja ki az adatátvitel címzettjét, illetve választja meg vagy módosítja

---

¹³ *The Digital Services Act Package*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package> (2023.06.30.)

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (továbbiakban: digitális piacokról szóló jogszabály).

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (továbbiakban: digitális szolgáltatásokról szóló rendelet).

¹⁶ DSA 3. cikk g) pont.

a továbbított információt.¹⁷ Röviden az egyszerű továbbításkor a szolgáltató felelőssége nem állapítható meg, ha az adatátvitelnek csak csatornát biztosít, de a tartalom folyásába már nem szól bele.

Gyorsítótárazásnak az minősül,¹⁸ ha olyan szolgáltatásról van szó, amely a szolgáltatás igénybe vevője által küldött információk a hírközlő hálózaton keresztül történő továbbításából áll. A rendelet rendelkezései szerint a szolgáltató nem felelős az információ automatikus, közbenső és átmeneti tárolásáért, amennyiben ez azzal a kizárólagos céllal történik, hogy az információ későbbi továbbítását a szolgáltatás más igénybe vevői kérésére hatékonyabbá vagy biztonságosabbá tegye. A szolgáltató felelősségének kizárására ebben az esetben is feltételeket szab a rendelet. A fentiek tekintetében a szolgáltató nem módosíthatja az információt, meg kell a tevékenységének felelnie az információhoz való hozzáféréssel kapcsolatos feltételeknek, be kell tartania az információk frissítése tekintetében az ágazatban széles körben elismert és betartott szabályokat, nem akadályozhatja az információ használatára vonatkozó adatok megszerzése céljából az olyan technológia jogszerű használatát, amely az ágazatban széles körben elfogadott és alkalmazott, haladéktalanul intézkednie kell az információ törléséről vagy az ahhoz való hozzáférés megszüntetéséről, amint értesül az adat forrásának hálózathoz való törléséről illetve az adat törlésének vagy a hozzáférés megszüntetésének elrendeléséről.

A fent felsorolt tevékenységek közül a harmadik a tárhelyszolgáltatás.¹⁹ Tárhelyszolgáltatás alatt olyan tevékenységet kell érteni, amely során a szolgáltatás igénybe vevője által küldött információt tárolják. A szolgáltató ilyen jellegű tevékenysége után nem felel, ha a szolgáltatónak nincs tényleges tudomása jogellenes tevékenységről vagy tartalomról, illetve nincs tudomása olyan tényekről vagy körülményekről, amelyek ezekre mutatnak, valamint ha a szolgáltató ilyen észlel haladéktalanul intézkedik a jogellenes tartalom eltávolításáról vagy a hozzáférhetőségének korlátozásáról.

A három tevékenységet összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a rendelet alapján közvetítő szolgáltatóknak azokat a közösségi platformokat kell tekinteni, amelyek a felhasználók számára egy kommunikációs csatornát tesznek elérhetővé, kezelik az ott tárolt adatokat, valamint ha jogellenes tartalmat észlelnek a csatornán, gondoskodnak annak eltávolításáról vagy korlátozásáról.

3.2. A tartalom moderálására vonatkozó szabályok

A Digitális Szolgáltatásokról szóló Rendeletben a közvetítő szolgáltatók oldalán a tartalom megfigyelése tekintetében megjelenik egy önkéntességi alakzat. Ezt már a fenti, a szolgáltatók felelősségét kizáró szabályoknál is láthattuk, hogy a jogellenes tartalmak eltávolítása valamint korlátozása a portálok fő feladati közé tartozik ebben a tekintetben.

---

¹⁷ DSA 4. cikk (1) bekezdés.

¹⁸ DSA 5. cikk (1) bekezdés.

¹⁹ DSA 6. cikk (1) bekezdés.

Ez egyaránt jelenti a tartalom moderálásának jóhiszemű és kellően gondos megvalósulását illetve a rendelet szabályainak való megfelelést is.²⁰

A rendelet erre vonatkozó cikkeit megvizsgálva találhatunk egy hasonlóságot a Net-DG és a DSA között, ugyanis az utóbbi is rendelkezik kapcsolattartó képviselő kinevezéséről a szolgáltatók oldalán.²¹ Ennek a kapcsolattartónak a célja elsődlegesen a rendelet végrehajtásának hatékonyabbá tétele. A rendelet szerint a közvetítő szolgáltatók kijelölnek egy egyedüli kapcsolattartó pontot, amely a tagállami hatóságokkal, a Bizottsággal és Digitális Szolgáltatások Európai Testületével. Ez az egyedüli kapcsolattartó pont szolgál a szolgáltató és a felhasználói közti kommunikációra is.²² Mivel a kapcsolattartó kardinális jelentőséggel bír a rendelet végrehajtása szempontjából, ezért a szolgáltatónak annak elérhetőségi adatait naprakészen és könnyen hozzáférhetően kell megjelenítenie, valamint fel kell tüntetnie azokat a nyelveket, amelyeken keresztül a kapcsolattartóval való kommunikáció végezhető. Ha a szolgáltató nem rendelkezik letelepedési hellyel az Európai Unióban, azonban ennek ellenére a tevékenységét itt is végzi, egy kapcsolattartó helyett egy jogi képviselőt kell kineveznie, akire a kapcsolattartóra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.²³

A DSA a jogellenes tartalmak bejelentéséről is rendelkezik.²⁴ A bejelentési mechanizmus – amelynek könnyen hozzáférhetőnek és felhasználóbarátnak kell lennie, és lehetővé kell tennie a bejelentések elektronikus benyújtását is – egyaránt elérhető a felhasználók és egyéb szervezetek számára akik jogellenesnek vélt tartalmat észlelnek a platformokon. A DSA bejelentéssel kapcsolatban is megállapít követelményeket,²⁵ amelyeknek való megfelelést a szolgáltatóknak különböző intézkedésekkel meg kell könnyítenie. A bejelentésnek tartalmaznia kell azt, hogy a bejelentő miért tartja a kérdéses tartalmat jogellenesnek, az információ pontos fellelhetőségi helyét (URL, URL-ök), szükség esetén a jogellenes tartalom azonosítását lehetővé tevő egyéb információkat tartalom és a tárhelyszolgáltatás típusa szerint, a bejelentő elérhetőségi adatait (név, email cím) valamint egy nyilatkozatot arról, hogy a bejelentő jóhiszeműen jár el és a bejelentésben szereplő információk pontosak és igazak. A beérkező bejelentéseket tárhelyszolgáltatók feldolgozzák és kellő időn belül tárgyilagosan eljárja döntést hoznak a bejelentés tárgyát képező tartalommal kapcsolatban. Ha a döntés meghozatalában a szolgáltatók elektronikus eszközöket is igénybe vesznek, akkor a felhasználókat erről kötelesek tájékoztatni.²⁶ A döntés tekintetében a szolgáltatót egy indokolási kötelezettség is terheli²⁷ amennyiben a tartalom jogellenességének megállapítása esetén jogkövetkezményként a tartalom láthatóságát korlátozza, a tartalmat eltá-

---

²⁰ DSA 7. cikk.

²¹ DSA 11. cikk.

²² DSA 12. cikk.

²³ DSA 13. cikk.

²⁴ DSA 16. cikk.

²⁵ DSA 16. cikk (2) bekezdés.

²⁶ DSA 16. cikk (6) bekezdés.

²⁷ DSA 17. cikk (1) bekezdés.

volítja, a pénzkifizetéseket felfüggeszti, megszünteti vagy korlátozza, a szolgáltatásnyújtást teljesen vagy részlegesen felfüggeszti vagy megszünteti és végül a szolgáltatást igénybe vevő felhasználói fiókját felfüggeszti vagy megszünteti. A szükséges információk tekintetében is felállít a rendelet egy lajstromot, amelyet a szolgáltatónak be kell tartania.²⁸ A tájékoztatásnak tartalmaznia kell információt arról, hogy a szolgáltató döntése következtében milyen jogkövetkezményt kíván alkalmazni a bejelentés alapján, milyen tényeket és körülményeket vett figyelembe a döntés meghozatalakor, a döntés meghozatala során igénybe vett-e automatizált eszközöket, ideértve különösen azt, ha a bejelentés tárgyát képező tartalom ilyen eszköz segítségével ismerte fel, jogellenes tartalom esetén milyen jogalapot vett figyelembe valamint tájékoztatást kell nyújtania az elérhető jogorvoslati lehetőségekről. Ha a szolgáltatóban a vizsgálat során felmerül a gyanú, hogy más személy vagy személyek életét vagy személyi biztonságát fenyegető bűncselekményt követtek el, úgy fel kell vennie a kapcsolatot a tagállam bűnüldözéssel foglalkozó szervével, és minden szükséges információt át kell adnia számára.²⁹

A DSA a bejelentések mellett rendelkezik egy belső panaszkezelési rendszer felállításáról is.³⁰ Panaszok benyújtására a bejelentés alapján történő döntéshozatalt követően kerülhet sor. A rendszernek a döntést követően, annak megismerésétől számítva legalább fél évig elérhetőnek kell lennie a felhasználók számára, amelynek ingyenesnek, elektronikusnak és felhasználóbarátnak kell lennie. A panaszok magára a jogellenességet megállapító döntésre, vagy a döntés következtében megállapított szankciókra irányulhatnak. A benyújtott panaszt a szolgáltató kellő gondossággal elbírálja, és ha jogosnak ítéli azt, a döntését megváltoztatja. Ha a panaszkezelés eredménytelennek bizonyulna, a rendelet lehetővé teszi a felek számára, hogy kiválasszanak egy peren kívüli vitarendező testületet.³¹

A DSA egyik újdonságának számít a megbízható bejelentő kategóriája.³² A szolgáltatók a kijelölt szakterületükön belül eljáró személyek bejelentéseit kiemelten kezelik és indokolatlan késedelem nélkül feldolgozzák. A megbízható státuszt az adott tagállam digitális szolgáltatási koordinátora ítéli oda a letelepedéssel rendelkező kérelmezőnek. Ennek a státusznak az elnyeréséhez a kérelmezőnek szakértelemmel és hozzáértéssel kell rendelkeznie a jogellenes tartalom észlelése és bejelentése területén, függetlenül kell lennie a platformoktól, tevékenységét pedig kellő gondossággal kell végeznie.³³ A megbízható bejelentőknek évente legalább egyszer a bejelentéseik tekintetében jelentést kell tenniük³⁴ kiemelve azokban az érintett tárhelyszolgáltatók, a jogellenes tartalom típusát és a szolgáltató által hozott intézkedést.

---

²⁸ DSA 17. cikk (3) bekezdés.

²⁹ DSA 18. cikk.

³⁰ DSA 20. cikk.

³¹ DSA 21. cikk.

³² DSA 22. cikk (1) bekezdés.

³³ DSA 22. cikk (2) bekezdés.

³⁴ DSA 22. cikk (3) bekezdés.

3.3. Digitális szolgáltatási koordinátorok és a Digitális Szolgáltatások Európai Testülete

A Hálózati Végrehajtási Törvényhez képest újdonságként jelenik meg a Digitális Szolgáltatások Rendeletében a digitális szolgáltatási koordinátorok és a Digitális Szolgáltatások Európai Testületének intézménye.

A digitális szolgáltatási koordinátorok egy vagy több tagállam által kijelölt hatóságok, amelyek illetékességgel rendelkeznek a közvetítő szolgáltatók felügyelete és a rendelet érvényesítése tekintetében.³⁵ A koordinátorok tekintetében a rendelet feladatként a nemzeti szintű koordinációt a szabályozott ügyekben, valamint hozzájáruljon a DSA hatékony és következetes felügyeletéhez és érvényesítéséhez az Unióban.³⁶ Ebben a vonatkozásban a koordinátoroknak együtt kell működniük a többi tagállam koordinátoraival. A koordinátornak a feladatait pártatlanul, átláthatóan és időben kell ellátnia.³⁷

A digitális szolgáltatási koordinátorok mellett meg kell említeni a Digitális Szolgáltatások Európai Testületét, amelyre a továbbiakban Testületként fogok hivatkozni. A Testület egy digitális szolgáltatási koordinátorokból álló csoport, amelynek az elsődleges feladata a koordinátorok munkájának a felügyelete.³⁸ A koordinátorokhoz hasonlóan a Testület is a rendelet következetes alkalmazásával foglalkozik, azonban ezen kívül elősegíti a koordinátorok és a Bizottság közti együttműködést, iránymutatást ad a Bizottságnak, a koordinátoroknak és egyéb hatóságoknak, elemzést készít, valamint segítséget nyújt a koordinátoroknak és a Bizottságnak az óriásplatformok felügyeletében.³⁹ A Testületben a digitális szolgáltatási koordinátorokat magas rangú tisztviselők képviselik.⁴⁰ A Testület elnöke a Bizottság, aminek a feladata a szerv összehívása. A Testületben minden tagállam egy szavazattal rendelkezik, míg az elnöki pozíciót betöltő Bizottság nem rendelkezik szavazattal.

4. Összefoglaló gondolatok

A két jogforrás összehasonlító bemutatását követően tendenciaként figyelhető meg az állami szerepvállalás (a DSA esetében pedig az Európai Unió) online platformok tartalmának a szabályozásában. A szabályozások vizsgálata során szembeűnő volt számomra, hogy mindkét jogforrás hasonló formában képzelel el tartalommoderálás kereteit. Ennek az elsődleges oka véleményem szerint az, hogy sok más országhoz hasonlóan az Unió is inspirálódott a Hálózati Végrehajtási Törvény rendelkezéseiből, amely még inkább alátámasztja a német jogszabály jelentőségét a közösségi média szabályozása területén.

---

³⁵ DSA 49. cikk (1) bekezdés.

³⁶ DSA 49. cikk (2) bekezdés.

³⁷ DSA 50. cikk (1) bekezdés.

³⁸ DSA 61. cikk (1) bekezdés.

³⁹ DSA 61. cikk (2) bekezdés.

⁴⁰ DSA 62. cikk (1) bekezdés.

Mindkét jogforrás nagy hangsúlyt fektet arra, hogy egy komplex, de felhasználóbarát panaszkezelési rendszert dolgozzon ki a jogellenesnek vélt tartalmak eltávolítására, amellyel a szolgáltató önkényes tartalomszerkesztése is elkerülhető. Ezt azért is tartom lényegesnek, mert a jogellenes tartalmakkal elsőkézből a felhasználók találkoznak, és ők tudják érzékelni azt, ha egy bejegyzés valóban a jogszabályokba ütközik-e. A szolgáltatók gyakran eszközöket – többnyire különböző algoritmusokat – is igénybe vesznek a rajtuk található tartalom felügyelete vonatkozásában, azonban ezek a kódok nem értik a jelképes beszédet vagy iróniát, a bejegyzéseket szó szerint értelmezik, így elkerülhetetlen, hogy olyan tartalmak is eltávolításra vagy korlátozásra kerüljenek, amelyek adott esetben nem is voltak veszélyesek a felhasználók közösségére nézve. Ez sajnos fordítottan is igaz, ugyanis kifejezetten káros tartalmak elkerülhetik a szolgáltatók figyelmét, ha kizárólagosan ezekre az eszközökre hagyatkoznak. A panaszkezelés fontos eleme a megfelelő mértékű felülvizsgálati rendszer kialakítása. A nem jogos büntetések ellen fellebbezés tekintetében sokáig a felhasználók láthatatlan falakba ütköztek, amelyek abban nyilvánultak meg elsősorban, hogy köztük és a szolgáltató közti kommunikáció szinte ellehetetlenül. A szolgáltatók ugyanis a botokat nem csak a tartalom ellenőrzése során használják, hanem akkor is, ha az érintett felhasználó kifogásolná az általa közzétett tartalom eltávolítására vonatkozó döntést. Ennek az eredménye az volt, hogy a felhasználó nem kapott érdemi választ a büntetéssel kapcsolatos kérdéseivel kapcsolatban és nem kapott érdemben jogorvoslatot.

A NetzDG egyik legfontosabb kitétele a panaszkezelésről való jelentéstételi kötelezettség megállapítása volt. Ez nem csak a szolgáltatók munkájának az ellenőrzését teszi egyszerűbbé, de előnyökkel jár a felhasználók számára is. Ezekben a jelentésekben ugyanis a szolgáltatóknak többek között azt is ki kell bontania, hogy milyen jellegű tartalmakat távolított el az adott időszakban, valamint a benyújtott panaszok mekkora arányban voltak sikeresek. Ezek rávilágíthatnak a közösségi média aktuális helyzetére is, kiemelve a főbb veszélyeket, amelyekre a felhasználóknak oda kell figyelniük.

A Digitális Szolgáltatásokról szóló Rendelet az állami felügyeletet is részletesebben szabályozta. Létrehozta a digitális szolgáltatási koordinátorok intézményét, amely lehetővé teszi a rendelet végrehajtásának nemzeti szintű ellenőrzését. A digitális szolgáltatási koordinátorok a Digitális Szolgáltatások Európai Testületébe tömörülnek, amely elsősorban egy tanácsadó testület a rendelet értelmezésében és betartásában.

KASUBA RÓBERT ISTVÁN

A relatív házassági akadályok szintézise az olasz és a magyar házassági jogban: kitekintéssel a kánonjogi szabályokra

Bevezető gondolatok

A házassági akadályok rendszere az egyes államok jogrendjében eltérő lehet. Az európai (keresztény gyökerű) államok esetében ezek a rendszerek nagy hasonlóságot mutatnak a római katolikus egyház kánonjogával is, mivel a kánonjog a római jogon alapuló jogrendszer, és az állami jogok sok esetben az egyházi jog szabályait recipiálták. A magyar és az olasz házassági jog esetében is így van ez: mindkét jogrendszeren belül a házassági akadályok alapja a kánonjog, ezért is tartom fontosnak azt, hogy a munkámban a két jogrendszer szabályainak összevetése mellett az alapul szolgáló kánonjogi rendelkezéseket is elemezzem.

Azonban az említett jogrendszerek összehasonlítása során nem elégséges pusztán egymás mellé állítani az egyes jogintézményeket,¹ hanem meg kell találni azt a közös funkciót, kapcsolóelemet, amely e három jogrendszert összekapcsolja.² Ez a kapcsolóelem a három vizsgált jogrendszer közös fókuszában, a házasságnak a társadalomban betöltött szerepe. A házasság az emberi élet egyik legfontosabb aspektusa, hiszen a férfi és a nő kapcsolatának, illetve a családnak is alapja. Ezt az alapot a vizsgált jogrendszerek különböző szempontok szerint kívánják megteremteni, mégis úgy, hogy azonos logikai vonal mellett haladva azonos eredményre jutnak.

Munkámban ezt a közös irányvonalat szeretném szemléltetni a relatív házassági akadályok rendszerének bemutatásán keresztül, hiszen a házasság polgári jogi és egyházjogi

---

¹ Vö. LACSÁN István: *Előadások jogi alapsfogalmakról. Magyar jogi alapismeretek*. In: Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa-Jogi alapismeretek*. Pro Talentis Universitatis Alapítvány, Szeged, 2020. 160-161.

² Vö. FEKETE Balázs: *Az összehasonlító jogi funkcionalizmusról. Elméletörténeti vázlatkísérlet. Állam és Jogtudomány* 2 (2009) 199.

joghatásainak eléréshez elengedhetetlen annak érvényessége, és a felmerülő házassági akadályoknak, már a házasságkötés előtti kiszűrése is.

Fölmerülhet a kérdés, hogy milyen gyakorlati haszna van az ilyenfajta jogösszehasonlításnak? Saját szempontjaim alapján én ezt úgy határozom meg, hogy: egyrészt a jogász érdeklődést tágitja az ilyenfajta ismeretátadás, másrészt lehetőség szerint egy rálátást ad hazánkon kívüli államok joggyakorlatára és jogrendszerére, harmadrészt pedig akár alkalmazandó jogként is felmerülhet, pl. a házasságok külföldön (akár Olaszországban) magyar és olasz állampolgár között történő megkötése, vagy a külföldön kötött házasság Magyarországon történő elismerése kapcsán, mivel Magyarországon csak olyan házasság ismerhető el, amely a külföldi és a magyar házassági jog szabályainak is megfelel, és egyik jog szerinti házassági akadályokba sem ütközik. Látni fogjuk, hogy az olasz és a magyar házasságjog is mutat eltérést, még akkor is, ha az egyes jogintézmények elnevezése hasonló, vagy azonos, de tartalmukban jelentős különbség lehet.

Milyen helyzeteket tekint a házasságjog házassági akadályoknak? A házassági akadályok általában zárt rendszert alkotnak az egyes házassági jogszabályokon belül, és általában két fő ágat foglalnak magába: az abszolút és a relatív házassági akadályokat. Az abszolút házassági akadályok fő ismérve, hogy mindenki számára lehetetlenné teszik a házasságkötést, ilyen akadály fennállása esetén nem lehet érvényesen házasságot kötni, és amennyiben a házasság – az akadály fennállása ellenére, valamilyen úton – létrejönne, érvénytelenítő okként hivatkozhatnak rá a felek. A relatív házassági akadályok fő ismérve viszont az, hogy egyes személyek között teszi lehetetlenné a házasságkötést, de egyes esetekben szereshető alóluk felmentés, ilyen felmentés hiányában azonban szintén a házasság megkötése után érvénytelenítő okként jelennek meg.

1. A relatív akadályok rendszere

A relatív házassági akadályok rendszere az olasz és a magyar jogrendszerben, valamint a kánonjogban is zárt, konkrétan meghatározott helyzetek jogi szabályozásából áll. Egyes esetekben mindhárom jogrendszer megengedi azt, hogy a relatív házassági akadályok tilalma alól a felek felmentést szerezhessenek. Munkám szempontjából szükséges bemutatnom a relatív házassági akadályokat a három jogrendszer tekintetében.

A magyar házassági jogban a következő relatív házassági akadályokat ismerjük: egyáltalán nem köthetnek házasságot: a testvérek, és az egyenesági rokonok; jegyzői felmentés hiányában: testvér testvéreinek vér szerinti leszármazójával; örökbefogadást megszüntető gyámhatósági határozat hiányában kötött házasság.

Az olasz házassági jogban a relatív akadályok a következők: tiltott az egyenesági rokonok egymás közötti házassága; tiltott az oldalági rokonok egymás közötti házassága a leszármazás harmadik fokáig; a házasság félreléte miatt elkövetett életelleni bűncselekmény miatt elítélt fél nem köthet házasságot azzal a másik féllel, akinek házastársa ellen a cselekményt elkövette, vagy ha az a fél a cselekményben közreműködött; nőkre vonatkozó tilalom: a nő a házasság felbontását követő 300 napon túl köthet csak új házasságot; és az örökbefogadás által keletkezett rokonság tilalom.

A kánonjog a relatív házassági akadályok tekintetében a következő szabályozást adja: tiltott az egyenesági rokonok egymásközötti házassága, az oldalági rokonok házassága a leszármazás negyedik fokáig, az egyenes ági sógorság akadály a miatti házasság, a köz-tisztesség akadály a okán kötött házasság, és az örökbefogadó és örökbefogadott közötti házasság egyenes ágon és az oldalág második fokáig.³

Az olasz, magyar és a kánonjogi rendszerben fellelhető akadályok nagyon hasonlóan épülnek fel, azért mert az olasz és a magyar rendszer gyökere is a kánonjog. A magyar és az olasz akadályrendszer azonban kissé eltér egymástól, viszont az olasz és a kánonjogi szabályok azonban jelentős összhangot mutatnak, mivel az olasz polgári törvénykönyv szabályait és a kánonjog szabályait, az 1929-ben az Olasz királyság és a Vatikánvárosi Állam között megkötött Lateráni Egyezményeknek megfelelően összhangba hozták, a Codice Civile 1975-ös, legutolsó módosításakor. A Lateráni Egyezmények néven ismert nemzetközi szerződést 1929-ben a Vatikán és Olaszország kötötte, hogy így rendezzék a 70 éve fennálló jogi anomáliákat a két hatalom között. Az egyezmények rendezték a Vatikán nemzetközi jogállását, elismerve területét, és vezetőjét a pápát szuverén államfőként ismerte el az olasz állam. A gazdasági megállapodás rendezte a Vatikán Olaszországban található javainak, birtokainak sorsát, és a Vatikán pénzügyi függetlenségét. A Konkordátum pedig a római katolikus felekezet vallásgyakorlásának szabályait és kiváltságait rendezte. Ezzel együtt a Katolikus Egyház államvallás jellege megszűnt Olaszországban, már az 1865-70-ben létrejövő olasz egységgel.

2. Egyes akadályok az olasz, magyar és kánonjogi rendszer szemszögéből

A relatív házassági akadályok tekintetében az egyes jogrendszerekben az akadályok elnevezése változhat, ám tartalmukat tekintve a legtöbbször hasonlóak. Az is előfordul, hogy egyes akadályok az egyik jogrendszerben megjelennek, a másikkban pedig nem, vagy nem azonos módon. A következőkben az egyes relatív házassági akadályok vizsgálatát végzem el, az olasz, a magyar és a kánonjogi szabályok alapján

2.1. A rokonság és rokoni kapcsolat, sógorság

A rokonság mindhárom házassági jogrendszer tekintetében relatív, azaz csak egymás között fennálló, konkrét személyekre vonatkozó házassági akadály és érvénytelenségi ok. A Ptk. konkrétan meghatározza azokat a rokoni kapcsolatokat, amelyek esetében a házasság érvénytelen. Ezek: az egyenesági rokonok egymás közötti házassága; a testvérek egymásközötti házassága; testvér testvérenek vér szerinti leszármazójával kötött házassága; az örökbefogadónak örökbefogadottjával, az örökbefogadás fennállása alatt kötött házassága.⁴ Az egyenesági rokonok azok, akik közül az egyik a másiktól közvetlenül származik. A Ptk. nem csak a vérségi kapcsolatot vizsgálja, hiszen az nem feltétlenül követelménye a rokonságnak. Mivel az egyenesági és oldalági rokonság státuszkérdés, így

³ ERDŐ Péter: *Az egyházi törvénykönyv*. Szent István Társulat, Budapest, 2015. 1091-1094. kán.

⁴ Ptk. 4:12. §.

pl., ha a férfi betölti az apai jogállást, akkor sem köthet érvényesen házasságot az anya gyermekével, ha közte és a gyermek között nincsen vérségi kapcsolat. Ugyancsak fennáll a tilalom a féltestvérek tekintetében is, de a mostohatestvérek között nem.⁵ Az egyenesági rokonok házassága és a testvérek házassága elháríthatatlan házassági akadályt képez, ez nem hárulhat el az időmúlással sem.⁶ A testvér testvérének vérszerinti leszármazójával kötött házasság akadályá alól a jegyző adhat felmentést akkor, ha a házassággal létrejövő kapcsolat a születendő gyermek egészségét nem veszélyezteti.⁷ A Ptk. Családjogi Könyvében a rokonság fogalma nincsen meghatározva, csak az egyenesági és az oldalági rokonság fogalmát rögzíti a jogszabály. Egyenesági rokonai egymásnak azok a személyek, akik közül az egyik, a másiktól származik.⁸ Oldalági rokonok pedig azok, akiknek legalább egy közös felmenő rokona van, de ők maguk egymással nem állnak egyenesági rokonságban.⁹ Az egyenesági rokonok között tilos a házasságkötés, és ez elháríthatatlan házassági akadályt képez. E szabályozás megegyezik az olasz szabályozással, sőt a kánoni szabályozással is: e rendelkezésnek erkölcsi, társadalmi és genetikai okai vannak. Az így fennálló házassági akadályt utólagosan orvosolni sem lehet. Az oldalági rokonok tekintetében a testvérnek testvérével való házasságkötése, beleértve a féltestvéreket is szintén elháríthatatlan házassági akadályt képez, és a törvény nem biztosít lehetőséget ezen akadály orvoslására. E tilalom erkölcsi alapon tiltott, mivel az ilyen kapcsolat megalapozza a vérfertőzés bűncselekményét, illetve az egészséges utódnemzésnek is akadályá lehet. Ez a szabályozás szintén megegyezik az olasz szabályozással. Ugyanakkor a Ptk. nem tiltja az örökbefogadás útján keletkezett testvéri kapcsolat esetében, és az olyan mostohatestvérek esetében a házasságkötést, akik egyébként egymásnak nem féltestvérei.¹⁰

Az olasz jogszabályok a rokonságból fakadó házassági akadályt elháríthatatlannak tekinti, mivel az a közrendet sérti, és a külföldieknek Olaszországban kötött házasságára nézve is akadályt képez.¹¹ A rokonság meghatározása a következő: egyenesági rokonok, akik közül az egyik a másiktól közvetlenül származik, és oldalági rokonok azok, akiknek legalább egy közös felmenő rokona van. Az egyenesági rokonok nem házasodhatnak egymással sem fel menői, sem leszármazói oldalon. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy az olasz családi jogban a rokonsági fokokat felmenő és leszármazói oldalon is csak a rokonság hatodik fokáig számolják e fölötti és ez alatti fokokat az olasz rendelkezés jogilag már nem tekinti rokonságnak.¹² A Codice Penale 565. szakasza a vérfertőzést, mint

⁵ BENCZE Lászlóné – CSIKY Ilona – CSIKY Ottó: *A házasság megkötése, felbontása. A házastársi tartás.* HVG Orac, Budapest, 1999. 56-57.

⁶ KÖRÖS András (szerk.): *Polgári jog. Családjog.* HVG-Orac, Budapest, 2014. 56.

⁷ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. I. köt.* Wolters Kluwer, Budapest, 2020. 717.

⁸ Ptk. 4:96. § (1) bekezdés.

⁹ BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje.* Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017. 77-78.

¹⁰ Uo. 78.

¹¹ SESTA, Michele: *Diritto di Famiglia.* CEDAM, Padova, 2005. 54.

¹² Codice Civile Art. 77.

bűncselekményt büntetni rendeli. Az oldalági rokonok nem házasodhatnak egymással a leszármazás harmad ízéig. Nem házasodhatnak egymással: a felmenők és a leszármazók egyeneságon; testvér testvérével; nagybáty unokahúgával, nagynéni unokaöccsével; a házastársak egyenes és oldalági rokonai egymással; az örökbefogadó és az örökbefogadott személy és azok leszármazottjai; az örökbefogadott és az örökbefogadó gyermekei; az örökbefogadó és az örökbefogadott házastársai.¹³ A bíróság a harmadfokú rokonság és az oldalági affinitás (ebben az értelemben, az olasz jogszabályok a közvetlen rokonságra értik) esetében engedélyezheti a házasságkötést, az egyenesági affinitás esetében akkor lehet engedélyezni, ha a rokonság olyan házasságból származik, amelyet később érvénytelenítettek. Azokat a házasságokat, amelyeket e házassági akadályok ellenére kötöttek, jogosultak megátadni a házastársak, a szülők, a felmenő rokonok, és mindenki, akinek jogi érdeke fűződik a házasság érvénytelenségének megállapításához.¹⁴ A keresetet a házasság megkötésétől számított 1 éven belül lehet megindítani.

A kánoni szabályok alapján is tilos az egyenesági rokonok közötti házasságkötés. A kánoni jogban ez a szabályozás nem újkeletű, már az 1917-es Codex Iuris Canonici is így szabályozott, és nincs ez máshogyan az 986-os megújított C.I.C.-ben sem. Az 1917-es C.I.C. több szempontból vizsgálja a kérdést: a szülők és gyermekek tekintetében a házasságkötés tilalmának indoka az, hogy az ilyen kapcsolat természetellenes, szégyellni való, veszélyezteti a szülők és a gyermekek együttélését, és ellene van a házasság fő céljának.¹⁵ A testvérek közötti házasság másodlagos természetjogi akadályként szintén azért tilos, mert ellenkezik a jó erkölccsel, a legtöbb nemzet tekintetében elítélendő és veszélyes a születendő magzatok tekintetében.¹⁶ A többi vérrokon tekintetében szintén erkölcsi okok, természeti okok és társadalmi okok merülnek fel. Erkölcsi okok: a vérrokonok a családi kötelekeknel fogva szorosabban kapcsolódnak egymáshoz, a köztük lévő nemi kapcsolat vérfertőzés lenne, és ezzel a családnak, mint közösségnek a lényegét forgatnák fel. A természeti okok: azért helytelen az ilyen kapcsolat, mivel a rokonok nemi kapcsolata nem tudja garantálni az utódok genetikai és szellemi egészségét. A társadalmi okok pedig: az egyház szükségesnek tartja azt, hogy a nem rokon személyek házassági kapcsolatával a társadalmi sokszínűséget biztosítsa.¹⁷ Egyenes ágon a házasság tilos az összes felmenő és leszármazó rokonok között, és ez alól a tilalom alól nem szerzhető felmentés semmilyen körülmény között sem. Oldalágon érvénytelenségi okot jelent a leszármazás harmadik fokáig. Ez megegyezik a jelenlegi olasz szabályozással. Az oldalági akadály alól a pápa adhat felmentést megfelelő és ésszerű ok alapján. Az 1917-es C.I.C. nem csak tilalmakat fogalmaz meg, hanem büntetéseket is, amelyek

¹³ Decreto legislativo 28/12/2013 n° 154, G.U. 08/01/2014.

¹⁴ MOLINARI, Giorgio Francesco – NOBILI, Riccardo – FERRARI, Giulia Leonie: *Diritto di famiglia. Il matrimonio*. SEFER Editore, Milano, 2021. 50.

¹⁵ SIPOS István – GÁLOS László: *A katolikus házasságjog rendszere*. Szent István Társulat, Budapest, 1960. 380.

¹⁶ Uo. 381.

¹⁷ Uo. 382.

közül a legsúlyosabb az, hogy aki vérrokonával kötne házasságot, a vérfertőzést követi el. A vérfertőzés alatt a kódex olyanok szexuális kapcsolatát vagy megkísérelt házasságát érti, akik olyan közeli rokonságban vagy sógorságban állnak, hogy érvényes házasságot nem köthetnek.¹⁸ Az 1986-os C.I.C. azaz a jelenleg is hatályos katolikus házasságjog tulajdonképpen fenntartja és megerősíti az előző szabályozást, ám oldalágon szűkíti az akadályok sokszorozódását.¹⁹ Így tehát egyeneságon a házasság a rokonság bármely fokán is tilos, és ha csak ennek kételye merülne fel, a házasságot akkor sem szabad megengedni. A jelenlegi szabályozás az oldalág negyedik fokáig tiltja a házasság megkötését. Az akadály az egyenesági rokonok között természeténél fogva örökös, azaz azok, akik egyszer vérrokonok, mindig azok is maradnak, ezen változtatni nem lehetséges. Így jelenleg egyházjogi szempontból nem lehetséges felmentést szerezni az egyenesági rokonság tilalma, és az oldalági rokonság tilalma alól a negyedik fokig bezárólag, ez alatt már lehet érvényes házasságot kötni.²⁰

2.2. Egyenesági sógorság akadályja az olasz házassági jogban és a kánonjogban

Az olasz jog ismeri az egyenesági sógorság akadályát, amelyet a magyar házassági jog jelenleg nem tekint házassági akadálynak, de a kánoni jog igen.²¹ A Csjt. még ismerte, és elhárítható akadályként kezelte. Ez az akadály genetikai és erkölcsi megfontolásokból volt jelen. Az utódok egészsége és az elemi erkölcsi normák betartása is szempont volt, azaz olyan nem kívánt kapcsolatok létrejöttét akadályozta meg, amelyek a család és a házasság felbomlásához vezethettek volna.²² A CSJK²³-be ez a házassági akadály már nem került be, így a Ptk. hatálybalépésekor még folyamatban lévő ügyekre, a Ptké. rendelkezései alapján az új Ptk. rendelkezéseit kellett alkalmazni, és a kérelmet vissza kellett utasítani.²⁴

Az olasz rendelkezések alapján nem házasodhatnak egymással az egyik és a másik házastárs rokonai, ezt a törvény az affinitás²⁵ tilalmának nevezi, tulajdonképpen az egyenesági sógorság házassági akadályának felel meg. Az affinitás tilalmát két szempontból vizsgálja az olasz házassági jog: egyrésztől egyfajta lelki rokonságnak tekinti, a két házastárs között, és ez okból tiltja, másrésztől pedig a társadalmi megítélés, jó erkölcs szempontjából tilalmazza. Az affinitás egyenes következménye két személy házasságának.²⁶ A tilalom nem szűnik meg az egyik házastárs halálával, még akkor sem, ha nem született közös gyermekük, de megszűnik, amennyiben a házastársak házasságát felbontják vagy

¹⁸ Uo. 386.

¹⁹ KUMINETZ Géza: *Katolikus házasságjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2002. 172.

²⁰ Uo. 174.

²¹ ERDŐ, 2015. 1092. kán.

²² Csjt. 8. §.

²³ A Ptk Családjogi Könyve.

²⁴ 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről. 24. §.

²⁵ Rokonság, kapcsolat, pozitív értelemben.

²⁶ <https://www.altalex.com/guide/parenti-e-affini#par1> (2023.05.09.)

érvénytelenítik, viszont az egyszerű különválás nem szünteti meg.²⁷ Alapja az, hogy az egyik házastárs rokonait rokoni kapcsolat köti a másik házastárs rokonaihoz és fordítva. A házastárs a feleség hűgával vagy a házastárs a férj unokatestvérével rokon. A házastársnak a másik házastárs rokonaihoz fűződő rokonsági foka mind a közvetlen, mind a mellékági rokonságban ugyanúgy meghatározható, mint a vérségi leszármazás rokonsági foka. Vagyis pl., ha valaki az egyik házastárssal egyenes ágon másodfokú rokon, akkor a másik házastárssal azonos ágon azonos fokú rokonságban áll. A meny az apóssal vagy a meny a feleség anyjával közvetlen rokonságban áll első fokon.

Két szempontból érdekes számunkra az affinitás kérdése, egyrészt az affinitás tilalma alatt állók egymással nem köthetnek házasságot, másodsorban az affinitás okából a felek, egymás rokonainak tartására kötelezettek rászorultság esetén, mégpedig a következő sorrendben: házastárs; gyermekek, akár örökbefogadott, és amennyiben nincsenek, a következő leszármazottak; a szülők és ha nincsenek akkor a következő leszármazottak; örökbefogadók; menyek és vejek; após és anyós; a testvérek elsőbbséget élveznek a többi rokonnal szemben.²⁸ Illetve az affinitásból kifolyólag rokonok a gondnokság alá helyezést kérelmezhetik, vagy annak megszüntetését is kérelmezhetik.

Az 1917-es C.I.C.²⁹ az egyenesági sógorságot olyan házasságkötési képtelenségnek tekinti amely lehetetlenné teszi az egyik házastársnak a másik házastárs vérrokonaival történő házasságkötését. Az egyik házastársnak, házastársa vérrokonaival való kapcsolatát nevezzük sógorságnak, amely azonban csak akkor jön létre, ha a felek érvényes házasságot kötöttek. Az akadály kizárólag a férj és feleség vérrokonai között áll fenn, de a távolabbi leszármazók és felmenők tekintetében nem. A sógorsági leszármazást hasonló módon lehet kiszámítani, mint a rokonsági leszármazást, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben a közös őznek a házasságot kötő két felet kell tekinteni. Egyenesági a sógorság a két fél egyenesági vérrokonai, és oldalági a két fél oldalági rokonai között.³⁰ A sógorság bontó akadály, az egyenes ág bármely fokán, és az oldalág második fokáig. Az akadály olyan természetű, hogy az érintett házastárs halálával sem szűnik meg egyeneságon. Oldalágon a püspök adhat felmentést az akadály alól.

Az 1986-os, jelenleg hatályos egyházi törvénykönyv szintén ismeri a sógorság akadályát.³¹ A jelenlegi szabályozás szinte hasonló módon rendelkezik, mint az azt megelőző jogszabály, ám annyi módosítással, hogy bár az akadály az egyeneság bármely fokán fennáll, oldalágon már nem áll fenn. Az akadály alól nem lehet felmentést szerezni, az örökös fennáll, természetéből fakadóan, hasonlóan, mint a vérrokonság.³² Ez a szabályozás egyébként teljes egészében megegyezik az olasz szabályozással.

---

²⁷ Codice Civile Art.78.

²⁸ https://www.laleggepertutti.it/571330_in-quali-ipotesi-cessa-il-vincolo-di-affinita (2023.05.09.)

²⁹ DE GASPERI, Pietro (szerk.): *Codex Iuris Canonici*. Typis Poliglottis Vaticanis, Roma, 1930. 294-297.

³⁰ BÁNK József: *Kánoni jog. I.* Szent István Társulat, Budapest, 1962. 195.; SIPOS-GÁRDOS 1960. 390.

³¹ ERDŐ, 2015. 753.

³² KUMINETZ, 2002. 176.

Magyar házassági jogunk a testvér testvérének vérszerinti leszármazójával kötött házasságot is tiltja. Ez esetben az akadály csak a leszármazó oldalági rokonok között áll fenn, értelemszerűen a féltestvérek között is. Ugyanakkor az unkatestvérek közötti házasság nem érvénytelen és utólagosan nem lehet érvényteleníteni.³³ A fennálló akadály alól a területileg illetékes jegyző adhat felmentést a házasságkötés előtt, a házasságkötés után, mint érvénytelenségi ok orvosolható. Azonban a jegyző csak akkor adhatja meg a felmentést, ha azzal a születendő gyermek egészségét nem veszélyezteti: így pl. megadható a felmentés, ha a feleknek nem születhet természetes úton, vagy egyáltalán gyermeke, vagy olyan korúak, hogy az már eleve kizárja a gyermekvállalást, vagy a felek genetikai tanácsadáson vettek részt, amely alapján kétséget kizáróan igazolásra került, hogy a házasság és a nemi kapcsolat a születendő gyermek egészségét nem veszélyeztetheti.³⁴

2.3 A köztisztesség akadálya

Meg kell említenem a köztisztesség akadályát is, amely sem az olasz, sem a magyar házassági jogban nem jelenik meg, kizárólag a kánonjog szabályozza. Azért fontos beszélni e jogintézményről, mert tulajdonképpen a házasság nélküli együttélést is szabályozza, amely az élettársi közösségnek feleltethető meg.

Az akadály meghatározása az 1917-es egyházi törvény alapján: érvénytelen házasságban, vagy köztudomásúan ágyasságban (különböző nemű személyek közötti tartós nemi kapcsolat, amely együttéléssel is járhat) élő személyek házasságkötésre alkalmatlansága a másik házastárs, vagy ágyas, egyenesági vagy első és másodfokú vérrokonával. Az ágyasság esetében szükséges, hogy az nyilvános és köztudomású legyen.³⁵ Ez az akadály a rokonsághoz és a sógorsághoz hasonlóan akadályozza meg a házasság érvényes megkötését. Az akadály alapján nem köthetnek érvényesen házasságot, az érvénytelen házasságban élő fél, illetve az ágyasságban élő férfi, párja anyjával, nagyanyjával leányával és unokájával.³⁶ Ez az akadály is örökös, hiszen nem szüntethető meg, ugyanakkor pápai felmentéssel elhárítható.

Az 1986-os egyházi kódex alapján a köztisztesség akadálya ugyanazon okokból áll fenn, mint a korábbi jogszabályban.³⁷ A jogszabály az élettársi viszonytal kapcsolatban megállapítja, hogy az a házassághoz hasonlít a házasságkötés szándéka nélkül, ettől függetlenül akár élethosszan is eltarthat, és jellemezheti a kölcsönös szeretet.³⁸ A polgári házasságkötés kérdésében az egyház álláspontja más, mivel azt nem tekinti ágyasságnak, mivel megvan benne a házasságkötés szándéka és a monogámia. Ezért a polgári házasság nem tartozik a köztisztesség akadályának hatálya alá,³⁹ bár egyházjogi szempontból *matrimonium non existens*.

³³ BARZÓ, 2017. 78.

³⁴ Uo. 79.

³⁵ BÁNK, 1962. 197.

³⁶ SÍPOS–GÁLOS, 1960. 397-401.

³⁷ ERDŐ, 2015. 755.

³⁸ KUMINETZ, 2002. 178.

³⁹ Uo. 179.

A kánonjogi szabályozás az olasz és magyar jogban, bejegyzett élettársi kapcsolatnak nevezett, azonos nemű személyek közötti együttélést nem ismeri, ez az együttélés nem az 'ágyasság' fogalma alá tartozik, hiszen az ágyasságot csak különmemű személyek valósíthatják meg. Az azonosnemű személyek együttélését így a kánonjog értelemszerűen nem szabályozza, vagy értékeli.

A magyar és az olasz szabályozás is megengedi az élettársi kapcsolat létesítését. A magyar Ptk. az élettársi kapcsolatot egy olyan párkapcsolati formának tekinti, amely két, egymással házasságot nem kötött, érzelmi és gazdasági közösségben élő személy között áll fenn. A Családjogi és a Kötelmi Jogi Könyv szabályozza az élettársi kapcsolat szabályait. A magyar jog a, de facto, a regisztrált és a bejegyzett élettársi kapcsolati formákat ismeri. A de facto forma akár azonos akár különmeműek számára nyitva áll. A de facto forma, magából a tényből fakadóan élettársi kapcsolat, jogi aktus nélkül. A regisztrált forma a közjegyző általi bejegyzést jelenti, míg a bejegyzett élettársi kapcsolat kizárólag az azonosnemű felek számára áll rendelkezésre.⁴⁰

Az olasz jog 2016-óta szabályozza az élettársi kapcsolatot és ismeri a bejegyzett és a de facto élettársi kapcsolatot is. A jogszabály az élettársi kapcsolat fogalmát így definiálja: "Élettársaknak tekinthető két nagykorú személy, akik stabil érzelmi alapú párkapcsolatban élnek, s akik egymást kölcsönösen érzelmileg és anyagilag támogatják, nem állnak egymással vérségi, rokoni vagy örökbefogadáson alapuló kapcsolatban, nem házasok és nem azonos neműek párkapcsolatáról van szó." A törvény csak a bejegyzett élettársi kapcsolathoz fűz joghatásokat, de csak akkor, ha a felek teljesítik a törvényben meghatározott feltételeket: szükséges a tényleges együttélés, amelyet megfelelően igazolni szükséges. Az együttélés megszűnésekor elégséges, ha csak az egyik fél tesz erről bejelentést az önkormányzatnál. Vagyoni viszonyaikról szabadon rendelkeznek, de ehhez élettársi vagyoni jogi szerződést kell kötniük.⁴¹

A három jogrendszer gondolkodása eltérően ugyan, de szabályozza az élettársi kapcsolatot is. Az egyházijog a rövid ideig fennálló, kizárólag szexuális cselekmény végzésére irányuló, illetve olyan érvénytelen kapcsolatból létrejövő együttélést tekinti a köztisztesség akadályá alá tartozó esetnek, amely hatására a házasság méltósága csökken. Az olasz és a magyar jogi gondolkodás ugyan szabályozza az élettársi együttélést, de nem a családjog, hanem jórészt a kötelmi jog szabályrendszerében, kifejezésre juttatva azt, hogy egyrésztől az élettársi kapcsolatot szerződéses viszonyként tekinti, másrésztől pedig nem tekinti egyenértékűnek a házassággal.⁴²

---

⁴⁰ 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatáról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról.

⁴¹ Legge 20 maggio 2016, n. 76 *Regolamentazione delle unioni civili tra persone dello stesso sesso e disciplina delle convivenze.* (16G00082) <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2016-05-20;76> (2023.05.15.)

⁴² Vö. HEGEDŰS Andrea: *Polgári jog. Családi jog.* R.I.M.Á.K. Kiadó, Budapest, 2022. 175-178.; HERGER Csabáné – KATONÁNÉ Pehr Erika: *Magyar családjog.* Novissima Kiadó, Budapest, 2021. 132-134.; BARZÓ, 2017. 255-259.

2.4 A házassfél sérelmére elkövetett életelleni bűncselekmény

Az olasz házassági jog két különleges relatív házassági akadályt ismer, amely a jelenlegi magyar házasságjogunkban ismeretlen, ugyanakkor a kánonjogban ismert és alkalmazott házassági akadály.⁴³ Az egyik ilyen akadály a *büntett akadály*. Lényege, hogy az a személy, aki abból a célból, hogy olyan valakivel, aki mással már házassági életközösségben él, házasságot köthessen, az e házasságkötés útjában álló másik házassfél életére tör, és azt megöli, vagy az emberölést megkísérli és ezért a tettéért a bíróság őt elítéli.⁴⁴ Az 1996-os *Cirinná törvény* ezt a szabályt kiterjesztette az élettársi kapcsolatban élőkre is.⁴⁵ Az akadály célja, hogy ne tudjon senki hasznot húzni egy bűncselekményből azért, hogy új házasság jöhessen létre. Az akadály csak akkor áll fenn, ha a tett szándékos volt, de ha baleset történt, vagy esetlegesen a másik házassfél öngyilkosságba kergették, pl. pszichikai erőszakot alkalmaztak, de fizikait nem, akkor nem.⁴⁶ A tilalmat ezen kívül csak akkor lehet alkalmazni, ha a házasságkötés időpontjában a bírósági ítélet már megszületett.

Az érvénytelenségre a házastárs, az egyenesági felmenők, az ügyész, és mindazok hivatkozhatnak, akiknek jogi érdeke fűződik a házasság érvénytelenségéhez. Amennyiben az ítélet még nem született meg, hanem csak letartóztatás vagy vádemelés történt, a házasságot meg lehet kötni, de azt az ügyész kérésére a felmentő, vagy elmarasztaló ítélet meghozataláig a bíróság felfüggeszti. Amennyiben a vádolt fél számára kedvező, felmentő ítélet születik, akkor úgy kell tekinteni, hogy az akadály megszűnt, és a házasságot kezdetétől fogva érvényesnek kell tekinteni.⁴⁷

A büntett akadály a magyar házasságjog története szempontjából is különleges, bár a jelenleg hatályos magyar házasságjog nem szabályozza. Az 1894. évi XXXI. törvénycikkben megjelenik a fentebb leírt jogintézmény, mégpedig abszolút házassági akadályként és válóokként: a jogszabály a házastárs súlyos bántalmazása vagy élete ellen törés-ként határozza meg.⁴⁸

E törvényben keretszabályként jelenik meg a házassági akadály, amelynek kitöltésére a Btk.⁴⁹ megfelelő szakaszai voltak alkalmasak. Így akadály volt a házasságkötésnek, ha előzetesen valamely házassfél a következő cselekményeket elkövette, illetve, amennyiben ezekre a házasság megkötése után derült fény az ok volt a válásra. Ezek: a gyilkossági kísérlet: ha előre megfontolt szándékkal történt; a szándékos emberölés kísérlete: ha nem előre megfontolt szándékkal történt; az öngyilkosságra rábírás: vagy ehhez eszközök szolgáltatása; a feleség méhmagzatának a férj általi, de a feleség által nem kívánt elhajtása,

⁴³ ERDŐ, 2015. 1090. kánon.

⁴⁴ BONILINI, Giovanni: *Manuale di diritto di famiglia*. UTET, Torino, 2022. 58.

⁴⁵ La legge 20 maggio 2016 n. 76 c.d. „legge Cirinnà” Art. 1. cf. (4) d)

⁴⁶ DI PIRRO, Massimiliano: *Compendio di diritto di famiglia*. Edizioni Giuridiche Simone, Napoli, 2021. 65.

⁴⁷ MOLINARI, 2021. 50.

⁴⁸ 1894. évi XXXI. tc. a házassági jogról. 13. §.

⁴⁹ 1878. évi V. törvénycikk 280. § és 282. §.

vagy megölése, úgy, hogy ezzel a nő életét veszélyeztette (abortuszra kényszerítés); illetve, ha mindezeket terhes nő sérelmére követék el; és a mérgezés.⁵⁰

A Csjt. nem tartotta jelentősnek ezt a házassági akadályt a jogszabályszövegben alkalmazni, feltehetően azért, mert idejétmúltnak, és korszerűtlennek tekintette. Valóban elenyésző számban fordulhatnak elő ilyen esetek, hiszen az egyszerűbb megoldás a házasság felbontása, szükségtelenné teszi. Ugyanezen állásponton van a CSJK is, amely szintén nem alkalmazza, mint házassági akadályt. Az olasz jogban azért szerepel házassági akadályként, mert 1975-ig nem volt lehetőség a házasság felbontására, így esetlegesen gyakrabban előfordulhatott a házasság befejezésének és a szabad állapot előidézésének ilyen megoldása is.

Az 1917-es egyházi törvénykönyv úgy fogalmazza meg a büntett akadályát, hogy az minősített házasságtörés és a hitvesgyilkosság bűncselekményének keveréke, amelyet már a római jog is tilalmazott. Célja a házasság szentségének védelme, és a házastársi hűség biztosítása, amely nem természetjogból, vagy a Biblia alapján azonosítható jogból vezet le a kánonjog, hanem ez kizárólag egyházi akadály. Az akadály abban áll fenn, hogy azok, akik a büntett részesei voltak, ne tudjanak hasznot húzni tettükből, azaz nem tudjanak házasságot kötni. Ez az elgondolás jelenik meg az olasz házassági jog hasonló szabályozásában. Azonban az egyházi szabályozás négy fajtáját ismeri ennek az akadálynak: a házassági ígérettel kapcsolatos házasságtörés, a házasság kísérletével kapcsolatos házasságtörés, a házastárs meggyilkolásával kapcsolatos házasságtörés, és a közösen elkövetett hitvesgyilkosság. A házassági ígérettel kapcsolatos házasságtörés, abban az esetben áll fenn, ha az elkövetőknek legalább egyike már érvényes házasságban él, a házasság kísérletével elkövetve a büntett akkor áll fenn, ha a felek, annak tudatában kísérelnek meg újabb házasságot kötni, hogy már van fennálló házasságuk. A házastárs meggyilkolása esetében az akadály akkor áll fenn, ha a két fél egymással bünszövetségben tör a másik házastárs életére, vagy mindkét fél részt vett a gyilkosságban, és a házastársak érvényesen megkötött házasságban élnek.⁵¹ A büntett akadály tisztán egyházjogi jellegű, így lehetséges alóla a felmentés, ám az egyházjog nem állapít meg büntetés arra az esetre sem, ha a házasságot mégis megkötik.⁵²

Az 1986. évi egyházi törvénykönyv, a hatályos jogi szabályozásban eltörölte a házasságtöréssel kapcsolatos eseteket és csak a gyilkosságra vonatkozó szabályozást hagyta meg.⁵³ Ezen eset kapcsán két irányt határoz meg a kódex: a hitvesgyilkosság közös együttműködéssel a házasságkötés szándékával és annak szándéka nélkül. Ez négy tényállást jelent: elkövetett gyilkosság konkrét személlyel való házasságkötés céljával, egy másik személy házastársának meggyilkolása azért, hogy azzal a személlyel az elkövető házasságot köthessen, fizikai vagy erkölcsi közreműködés a felek valamelyike házastársának

⁵⁰ 1894. évi XXXI. tc. a házassági jogról. 78. §.

⁵¹ BÁNK, 1962. 189.; SIPOS–GÁLOS, 1960. 372.

⁵² SIPOS–GÁLOS, 1960. 373.

⁵³ Vö. ERDŐ, 2015. 753.

meggyilkolásában a házasságkötés céljával és ugyanez a házasságkötés nélkül.⁵⁴ Ahhoz, hogy a büntett akadálya fennálljon szükséges, hogy a cselekmény szándékos, tudatos, vétkes és beszámítható legyen; a bűncselekménynek bevezettnak kell lennie, vagyis a cselekmények a házasság felbontásával kell végződni. Az új szabályozás alapján is adható felmentés az akadály alól, ugyanakkor a büntett alóli felmentés kizárólagosan a Szent-széknél van fenntartva. Szentszéken itt a Vatikánt kell érteni, a pápa a megfelelő vatikáni kongregáción keresztül adja meg a felmentést.

2.5. Nőkre vonatkozó ideiglenes házasságkötési tilalom, és az apaság védelme

A *tempus lugendi* (latinul „sírás ideje”) a házassági kötelék megszűnésétől kezdődő idő-intervallumból áll, amelyen belül a nő számára az új házasság megkötésének akadályát határozzák meg. A *Codice Civile* 89. szakasza⁵⁵ szabályozza azt, hogy a gyermek apjának személyével kapcsolatos bizonytalanságok elkerülésének érdekében, a nő az előző házasságának halál okából való megszűnése, felbontása vagy érvénytelenítése esetén a halál időpontjától számított 300 napon belül, illetve a felbontást vagy az érvénytelenséget kimondó bírósági határozat jogerőssé válásától számított 300 napon belül nem köthet újabb házasságot.⁵⁶ A rendelkezés célja az úgynevezett *turbatio sanguinis* (az apasággal, az apa személyével kapcsolatos zavar, kétség) megakadályozása, azaz annak elkerülése, hogy az esetlegesen születendő gyermek apjának személye kétségesse váljék. Az olasz és a magyar házassági jogban is az apaság védelme elsődlegesen az anya házasságának tényére alapul, tehát a gyermek apjának az anya férjét kell tekinteni, az ellenkező bizonyításáig. Ha azonban a házasság felbomlik, vagy a halál okán megszűnik, szükséges megvárni a 300 napot, mivel az ezen időszakon belül született gyermek apjának az anya férjét kell tekinteni. A 300 nap a várandósság időszakának természetes folyamatára való tekintettel került kialakításra. A házassági akadály nem áll fenn akkor, ha: a 300 napon belül a gyermek megszületik⁵⁷, vagy az anya a terhesség megszakítására irányuló egészségügyi beavatkozáson megy keresztül, vagy természetes módon elvetél. Az abortusz esetében a bíróság döntése és/vagy az egészségügyi hatóság engedélye szükséges, az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket a 194/1978. számú törvény szabályozta, e jogszabály előtt Olaszországban az abortusz bűncselekmény volt. Az állam tanácsadó központokat hozott létre az anyák döntésének elősegítésére. Az abortusz a fogantatástól a kilencvenedik napig lehetséges, amennyiben a terhesség veszélyeztetné az anya testi vagy lelki egészségét, akár egészségi állapotával, akár gazdasági, akár szociális vagy családi körülményeivel, vagy a foganta-

⁵⁴ KUMINETZ, 2002, 169.

⁵⁵ *Gazzetta Ufficiale Serie Generale* n. 79. 04-04-1942, Regio Decreto 16 marzo 1942 n. 262. *Codice Civile*: Non può contrarre matrimonio la donna, se non dopo trecento giorni dallo scioglimento o dall'annullamento del matrimonio precedente, eccettuato il caso in cui il matrimonio è stato dichiarato nullo ai sensi dell'art. 123.

⁵⁶ SESTA, 2005. 57. és 79.

⁵⁷ *Codice Civile* Art. 234.

tás körülményeivel, vagy a fogantatás anomáliáinak vagy fejlődési rendellenességeinek előreljzéseivel kapcsolatban.⁵⁸

Nem áll fenn a házassági akadály akkor, ha a házasságot valamelyik fél nemzőkép-telensége miatt érvénytelenítették.⁵⁹ Az akadály alól felmentés nyerhető, amennyiben szülész-nőgyógyász orvos igazolja azt, hogy a nő nem várandós, illetve, ha a házasságot megszüntető ítélet kimondja, hogy a férj az említett 300 napon belül feleségével nemileg nem érintkezett, illetve vele együtt sem élt. Az akadály ellenére kötött házasság nem válik automatikusan érvénytelenné, viszont közigazgatási bírság kiszabását teszi lehetővé a C. C. az ily módon a házasságkötésben közreműködő anyakönyvvezetővel és a házastársakkal szemben.⁶⁰ Kétség esetén az apaság eldöntésének folyamata a magyar házasságjogban apasági vélelmeken keresztül történik. A magyar jogban szintén elsődleges apasági vélelem az anya házasságán alapuló: vagyis apának azt a férfit kell elsődlegesen tekinteni, akinek a fogamzási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt időszak egésze vagy egy része alatt az anyával házassági kötelékben állt, akár úgy is, hogy nem éltek végig együtt.⁶¹ A Ptk., a fogamzási idő kezdetét a születéstől visszafelé számított 300. napra teszi.

A magyar családi jog hasonló módon szabályozza az apaság vélelmét, ugyanakkor nem teszi házassági akadállyá, célja az olasz jogi rendelkezéshez hasonlóan, az apaság körüli zavarok, kétes helyzetek elhárítását célozza. Az olasz rendelkezés az anyát azért tiltja el ideiglenesen a házasságkötéstől, hogy az apa személye kétséget kizáróan meg-állapítható legyen. A magyar jogintézmény is ezt a célt szolgálja, de más szempontból közelíti meg a kérdést, amikor az apaság vélelméhez köti a fogantatás kérdését. A magyar rendelkezések szerint a házasság érvénytelensége nem érinti az apaságot, míg az olasz szabály szerint, az érvénytelenség megszünteti az akadályt. Az apaság vélelme csak az apaság megállapítására irányuló perben⁶² dönthető meg. A pert az anya, a gyermek, a gyermek leszármazója, annak halála után és az apa kérelmezheti. A per szabályait a polgári perrendtartás szabályozza.⁶³ Minden más apasági vélelem, csak az anya házasságán fennálló vélelem után következik, mivel az apasági vélelmek szigorú sorrendet követnek: így az emberi reprodukciós eljárásban való részvétel, a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat és végül a bíróság döntése csak az anya házasságán alapuló vélelem után következhet.

---

⁵⁸ Legge maggio 1978, n. 194 Tutela sociale della maternità ed interruzione volontaria della gravidanza Art. 5. <https://www.altalex.com/documents/leggi/2008/05/09/tutela-sociale-della-maternita-ed-interruzione-volontaria-della-gravidanza> (2023.05.18.)

⁵⁹ SESTA, 2005. 80.

⁶⁰ Codice Civile Art. 140.

⁶¹ Vö. HEGEDŰS, 2022. 204.; HERGER, 2021. 146-147.; BARZÓ, 2017. 283-284.

⁶² Ptk. 4:104. §.

⁶³ 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról 465-471. §§.

2.6 Az örökbefogadás által keletkezett rokonság

Az örökbefogadás az örökbefogadó és az örökbefogadott között rokonságot keletkeztet. Az örökbefogadás tilalma azonban a felnőttek örökbefogadására vonatkozik az olasz házassági jogban. Alapvetően Olaszországban is gyermekeket lehet örökbe fogadni, így a felnőtt örökbefogadása különleges eset. Felnőttet akkor lehet örökbe fogadni, ha az örökbefogadónak nincsen törvényes leszármazója⁶⁴, és az, aki örökbe fogadni szeretne betöltötte 35. életévét és legalább 18 évvel idősebb az örökbefogadottnál.⁶⁵ Az örökbefogadáshoz az örökbefogadott beleegyezése is szükséges. Az örökbefogadás az azt kimondó rendelet keltétől lép hatályba. A döntés megszületéséig az örökbefogadó és az örökbefogadott is visszavonhatja hozzájárulását. Az örökbefogadást megszüntető okok között eredetileg szerepelt a *Codice Civile*-ben az az eset, ha az örökbefogadó és az örökbefogadott házasságot kötöttek, ám ezt a cikkelyt az 1983. évi 184-es törvénnyel hatályon kívül helyezték. Így önmagában a házasságkötés ténye nem szünteti meg az örökbefogadást, ahhoz csak a bíróságnak van joghatósága, és ugyanazokat a szabályokat kell alkalmazni, mint a gyermekek örökbefogadása esetében. természetesen abban az esetben is ezek a szabályok érvényesülnek, ha az örökbefogadó a 16. életévét betöltött kiskorú örökbefogadottjával akarna házasságot kötni. Az eljárni a területileg illetékes fiatalkorúak bírósága fog.⁶⁶

A *Codice Civile* 74. szakaszát⁶⁷ 2012. évi 219. törvény oly módon változtatta meg, hogy a felnőttek örökbefogadása esetében, az örökbefogadás nem keletkeztet rokonságot az örökbefogadó családjá és az örökbefogadott között. E gondolkodást követve tehát elképzelhető pl. az örökbefogadott és az örökbefogadó vérszerinti gyermeke közötti házasságkötés is, vagy más felmenő vagy leszármazó rokonával való házasságkötés is.⁶⁸ Egyetlen kizáró ok ebben az esetben az, ha az örökbefogadó általörökbefogadott másik személlyel szeretne összeházasodni, aki az örökbefogadottnak egyben vérszerinti testvére is, de ez az eset a felnőttek örökbefogadás esetén nem áll fenn. Így ez a korlátozás csak a 16.életévét betöltött kiskorú örökbefogadása esetében elképzelhető.

Az örökbefogadás megszüntetése az azt elrendelő határozat jogerőre emelkedésétől hatályosul, és kiterjed a következőkre: az örökbefogadott gyermek jogállása megszűnik, és az örökbefogadott gyermek elveszti vezetéknévét, öröklési és tartási jogát (valamint az örökbefogadás megszünte után született gyermekei is), illetve elveszíti az örökbefogadó vezetéknévét is, amelyet az az örökbefogadás során megszerzett. Ezek a következménye

⁶⁴ Az olasz Alkotmánybíróság ezt a cikkelyt a tekintetben alkotmányellenesnek minősítette, hogy az is fogadhat felnőttet örökbe, akinek egyébként van törvényes leszármazója – Cassazione civile, sez. I, sentenza 3 aprile 2020, n. 7667.

⁶⁵ Codice Civile Art. 291.

⁶⁶ Legge 4 maggio 1983, n. 184 „*Disciplina dell'adozione e dell'affidamento dei minori*”. <http://www.comune.jesi.an.it/MV/leggi/1184-83.htm> (2023.05.11.)

⁶⁷ Codice Civile Art. 74.

⁶⁸ <https://www.altalex.com/documents/leggi/2014/06/09/filiazione-naturale-la-legge-che-equipara-figli-naturali-a-legittimi#art1> (2023.05.12.)

ex nunc hatályúak, ám egy esetben nem érvényesülnek, amennyiben az örökbefogadó a bírósági határozat megszületése előtt meghal, akkor a határozat hatályosulása után csak az örökléssel kapcsolatban érvényesül.⁶⁹

Az örökbefogadás az olasz joghoz hasonlóan a magyar jogrend szerint is rokonságot keletkeztet az örökbefogadó szülő és az örökbefogadott személy között.⁷⁰ Az így keletkező szülő-gyermek kapcsolat házassági akadályt képez, azaz a felek nem köthetnek érvényesen házasságot az örökbefogadás megszűnéséig. Az örökbefogadás házassági akadálya kizárólag az örökbefogadó és az örökbefogadott között áll fenn, amely akadálnak erkölcsi okai vannak.⁷¹ Tekintettel arra is, hogy az örökbefogadó és örökbefogadott között egyenesági rokonság jön létre, az akadályt nem az egyenesági rokonságból fakadó érvénytelenségi okból kell levezetni, mivel a Ptk. kifejezetten nevesíti, – ugyancsak a Csjt. is – hogy az akadály csak az örökbefogadó és örökbefogadott áll fenn. Így pl. nem áll fenn érvénytelenségi ok két örökbefogadott testvér házasságkötésekor csak akkor, ha egyébként vérrokonok is. De az örökbefogadott gyermek és vérszerinti egyenes ági rokonai közötti házasság továbbra is érvénytelenséget okoz, mivel ez erkölcsi anomáliát és egészségügyi veszélyeket rejthet, illetve büntetőjogi felelősséget is felvet.⁷²

Az örökbefogadásból eredő érvénytelenségi ok megszűnik, amennyiben az örökbefogadást kölcsönös kérelemre felbontják. Logikusan a házasságkötés elősegítése érdekében csak a kölcsönös kérelemre történő felbontás jöhet szóba, mivel mindkét fél érdeke az, hogy házasságot köthessenek. A Ptk. kiskorúságra vonatkozó rendelkezését úgy kell értelmezni, hogy a 16. életévét betöltött kiskorú esetében alkalmazható, aki gyámhatósági engedéllyel házasságot köthet, de csak akkor bontható fel az örökbefogadás, ha az a kiskorú érdekeit szolgálja.⁷³ A felnőttkorú örökbefogadott esetében pedig természetesen nincs ilyen feltétel, azt a kérelemre a gyámhatóság felbonthatja, sőt ebben az esetben a vér szerint szülők meghallgatása sem szükséges, míg a kiskorú esetében igen.

Az eljárást a területileg illetékes gyámhivatal folytatja le, aki a Gyvt.-ben meghatározott érintettek meghallgatásával hozza meg döntését. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény 128.§-a szerint a gyámügyi eljárásban meg kell hallgatni a szülőt és más törvényes képviselőt, a gondozót, a korlátozottan cselekvőképes gyermekeket, a cselekvőképességében a gyámügyi eljárásban felmerülő jognyilatkozat tekintetében részlegesen korlátozott személyt és az ítélőképessége birtokában levő cselekvőképtelen gyermekeket, továbbá minden esetben azt, akivel szemben kötelezettséget kívánnak megállapítani, valamint – szükség szerint – a gyermek más közeli hozzátartozóit. A meghallgatást a Gyvt. szabályai alapján kell lefolytatni és felvett jegy-

⁶⁹ CALVIELO, Elisa: *L'addizione di maggiorenne*. <https://egregioavvocato.it/articoli/diritto-civile/diritto-della-persona-della-famiglia-e-dei-minori-separazioni-divorzi-unioni-civili-adozioni/1%E2%80%99adozione-di-maggiorenne-476> (2023.05.11.)

⁷⁰ HEGEDŰS, 2022. 230-231.

⁷¹ VÉKÁS, 2020. 717.

⁷² KÖRÖS, 2014. 55.

⁷³ Ptk. 4:138. §.

zökönyvnek tartalmaznia kell, kiskorú esetében a gyám kijelölését, az örökbefogadottra és leszármazóira vonatkozó, a névviselésről és a családi állapotról szóló rendelkezéseket, illetve az okokat a körülményeket, amelyekből megállapítható, hogy az örökbefogadás felbontásának nincsen akadálya.⁷⁴

Az örökbefogadás az azt kimondó határozat hatályosulásával megy végbe. A határozatban kifejezett meg kell határozni azt, hogy az örökbefogadás felbontása kik tekintetében megy végbe, és annak a megállapítását, hogy az örökbefogadás felbontásával felélednek a leszármazáson alapuló rokonságból származó azon jogok és kötelezettségek, amelyek az örökbefogadással megszűntek, de a szülői felügyeleti jogok és kötelezettségek nem állnak helyre.⁷⁵ A felbontás kihat az örökbefogadóra, az örökbefogadó rokonaira, az örökbefogadottra és az örökbefogadott leszármazóira.

Az örökbefogadás felbontása után lehetőség nyílik a házasság megkötésére, amennyiben az ehhez szükséges további törvényi feltételek fennállnak: tehát az örökbefogadott nagykorú, vagy 16 évnél idősebb, és a gyámhatóság engedélyezte a házasságkötést stb.

A kánonjog az örökbefogadás akadályát tágabb értelemben vizsgálja és a törvényes rokonság akadályaként definiálja. Ez a megkülönböztetés azért szükséges, mert az 1917-es egyházi törvénykönyv még ismerte a lelki rokonság jogintézményét is, amely a keresztszülő és a megkeresztelt személy között jött létre, és szintén házassági akadályt képezett.⁷⁶

A törvényes rokonság egy bontó akadály a kánonjogban, amely az örökbefogadó és az örökbefogadott között jött létre, és terjedelme akkora volt, mint amelyet a polgári törvények megállapítottak.⁷⁷ A törvényes rokonság az örökbefogadó és az örökbefogadott között valóságos rokonságot keletkeztet, és a kánonjog azt teljesen az állami törvények szabályozásának veti alá, tehát a kánonjogban is ugyanazon szabályok vonatkoznak az örökbefogadásra, mint ahogyan azt az adott állam joga szabályozza.

Az akadály akkor szűnt meg, ha az örökbefogadást felbontották, vagy az alól a pápa felmentést adott. Az akadály fennállott az örökbefogadó és az örökbefogadott között és az örökbefogadó és az örökbefogadott házastársa között. Magyarországon 1946-ban az Elnöki Tanács a 45. sz. törvényerejű rendelettel⁷⁸ hatályon kívül helyezte a Házassági törvény 18.§-ban⁷⁹ meghatározott házasságkötési tilalmat.

A hatályos kánonjog szerint a törvényes rokonság alapja kizárólag az örökbefogadás lehet.⁸⁰ Az 1986-os egyházi törvénykönyv egyszerűsíti a házassági akadályt, mivel az ezt megelőző szabályozás túl bonyolult volt, és mivel összhangba hozta az állami és az

---

⁷⁴ 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 48. §.

⁷⁵ Gyer. 48. § (3) e) és f) pontok.

⁷⁶ SIPOS–GÁLOS, 1960. 403–412.

⁷⁷ Uo. 412–413.

⁷⁸ *Magyar Közlöny* 193-194. (1950) 1100.

⁷⁹ 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról 18. §.

⁸⁰ ERDŐ, 2015. 755.

egyházi törvényeket, így országonként különbözött a törvényes rokonság akadályának megítélése.⁸¹

Az új kódex a törvényes rokonságot érvénytelenítő akadálynak tekinti, és függetleníti az egyházi szabályozást az állami szabályozástól. Az akadály célja védeni az erkölcsöt, a család méltóságát és a családtagok közötti kapcsolatok tisztességét. Az akadály terjedelme: egyenes ágon minden fokon jelen van, oldalágon a leszármazás második fokáig, azaz az örökbefogadó saját gyermekei, és az örökbefogadott között áll fenn. Ugyanakkor ez az akadály is örökös, tehát ha egyszer fellépett, akkor nem szűnik meg akkor sem, ha az örökbefogadást az állami törvények alapján megszüntnek is kell tekinteni.⁸²

Összefoglaló gondolatok

Tanulmányom azzal a céllal készült, hogy az olasz és magyar illetve az egyházi házassági jogban fellelhető különbségeket és hasonlóságokat bemutathassam. A házassági akadályok rendszerének ismeretéből kitűnik, hogy akár egyetlen házassági akadály fennállása is már előzetesen megakadályozhatja a házasság érvényes megkötését, és a házasság megkötése után érvénytelenségi okként szolgál. Az olasz, a magyar és az egyházi házasságjogban a házassági akadályok jelentős katalógusát találjuk, amelyek egyes rész-szabályozásaikban teljesen meg is egyezhetnek. A házasságot érvénytelenítő abszolút és relatív házassági akadályok zárt rendszert alkotnak, amelyek fennállása esetében a házasságot nem lehet érvényesen megkötni. Ez mindhárom bemutatott jogrendszer szabályozása szerint igaz. Az olasz konkordátum házasságtekintetében különösen is figyelembe kell venni a római katolikus egyházjogban található házassági akadályokat is, amelyek szintén a házasság érvénytelenítésének okai lehetnek. Az 1929-ben megkötött olasz-vatikáni egyezmények (Lateráni Egyezmények) alapján, Olaszországban a katolikus lelkész előtt kötött egyházi házasság polgári jogi joghatással is jár, azaz az állam elismeri az így kötött házasságot polgári jogilag érvényes házasságnak.

Az olasz, a magyar és az egyházi jog egymáshoz hasonlóan az érvénytelenségi okokat érdemi okoknak tekintik, így kizárólag ezekre hivatkozva lehet a házasságot megtámadni, illetve érvényteleníttetni. Érdemi okra a házassági akadály ellenére létrejött házasság tekintetében lehet hivatkozni, és a házasság érvénytelenségének megállapítását kérni a bíróságtól, illetve ezek a házassági akadályok válhatnak később érvénytelenséget kiváltó okká.⁸³ Az olasz házassági jog sok olyan akadályt is alkalmaz ugyanakkor, amelyek alapvetően az egyházi jogban találhatóak meg: ez lineáris következménye az 1929-es Lateráni Egyezményeknek, hiszen ekkor, és ezt követően, a *Codice Civile*⁸⁴ módosításaikor, az olasz polgári házassági jogot és a római katolikus kánonjogot közelítették egymáshoz, az átjárhatóság elősegítésére. Az olasz a magyar és a kánoni szabályok összevetése a jogászai

---

⁸¹ KUMINETZ, 2002. 181.

⁸² Uo. 182.

⁸³ HEGEDŰS, 2022. 66.; *Di Pirro*, 2021. 63.

⁸⁴ Olasz Polgári Törvénykönyv.

érdeklődésen kívül, a joggyakorlatban is hasznosítható tudást ad számunkra, és tágítja nemzetközi rálátásunkat egyes államok jogi gondolkodására, illetve a jogásztársadalom nagy része előtt ismeretlen, vagy kevésbé ismert vallási szempontú jogi gondolkodásra is. Segít megismerni házasságjogunk gyökereit, és az abban szabályozott jogintézmények fejlődésének irányát.

KUHL, ANDREA

Comparative analysis of the use of AI as expert evidence

1. Introduction

In the recent years, the science of criminal procedure law has been actively discussing issues of the possibilities of using Artificial Intelligence (AI). The concept of “Artificial Intelligence” (AI) has not been embedded into the legislation but is represented in terms of scientific theories, techniques and methods that have one thing in common – namely, to replicate human cognitive abilities using a computer.¹ As one scholar presciently observed, to think about the future is largely to talk about the creeping scientisation of factual inquiry.² Today, this creep is pouring out in a flood, as legal scholars from a variety of disciplines struggle with questions related to science in the justice system.³

This study explores and examines the differences of the adversarial and inquisitorial evidentiary systems, and AI experts and human experts highlighting the issues related to the use of AI in the courtrooms. The analysis is also placed in a broader context and discusses the threats and opportunities of using AI. The main concern of this article is how Artificial Intelligence will fit in as “experts” giving expert evidence.

The importance of the issue is that the mental processes involved in decision making remain an opaque feature at the heart of the legal discourse.⁴ And even experts called

---

¹ SUSHINA, Tatyana – SOBENIN, Andrew: *Artificial Intelligence in the Criminal Justice System. Leading Trends and Possibilities*. In: *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Atlantis Press, Dordrecht, 2019. 432. DOI 10.2991/assehr.k.200526.062 (2023.04.11.)

² DAMAŠKA, Mirjan R.: *Evidence Law Adrift*. eBook. Yale University Press, New Haven, 1997 143. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt32bnj3> (2023.04.11.)

³ MURPHY, Erin: The New Forensics, Criminal Justice, False Certainty, and the Second Generation of Scientific Evidence. *California Law Review* vol. 95 (2007) 73. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=896128 (2023.05.05.)

⁴ SIMON, Dan: A third view of the black box. Cognitive coherence in legal decision making. *University of Chicago, Law Review* 71 (2004) 511. <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5261&context=uclrev> (2023.04.11.)

upon to explain machine evidence in court encounter limitations in their ability to comprehensibly explain how an AI-driven device evaluates for example a human or demonstrate a clear chain of causality.⁵ These problems constitute the “black box problem” in machine evidence that researchers are currently investigating.⁶

Machine evidence, like other forms of technology that came before, has the potential to provide new sources of information and, thus, a chance for more accurate fact-finding in criminal trials. However, there is a price to pay for the use of technology that has inherent black-box problems. That is, the inability to explain a particular result. Judges will have to decide whether to trust AI-generated testimony that can only be partially explained by experts, making an already complex decision-making system even more uncertain.

Courts should be sceptical as AI becomes embedded in future generations of forensic tools. Given that AI was developed as a solution to a consumer need and was not intended to be used as a forensic evidence tool, AI-generated machine evidence in consumer products presents new challenges. It may initially seem unlikely that the increased use of AI in our daily lives would lead to an increase in the importance of machine evidence in establishing facts in criminal trials, particularly given the reluctance of courts in the past to use all available technologies (e.g. polygraphs), but continued technological development may lead to change. As AI becomes more widespread, and if such technology is seen as an accurate assessment of human behaviour, more people may be willing to accept it as a reliable and trusted source of information. Despite this possibility, it remains uncertain whether and how such information would be admissible in court.⁷

In general, the rules governing the admission of third-party evidence are based on the need to assist the judge in matters outside their expertise. Countries such as the United Kingdom and the United States have taken a step forward in the age of technology with the use of artificial intelligence (AI) to provide expert evidence.⁸ I believe that analysing the differences between the adversarial and inquisitorial systems also helps us to better understand why this happened.

Reviews suggesting that some criminal justice systems have disturbing and previously unrecognised limitations in their ability to credibly use and regulate forensic science evidence have been remarkably critical, and we can see this in relation to AI as expert evidence too. The historical failure of comparative and other evidence scholars to consider the value and limitations of forensic science evidence has led to highly artificial, indeed largely abstract and sterile, debates about the value of particular procedures and safeguards.

---

⁵ GLESS, Sabine: AI in the courtrooms. A comparative analysis of machine evidence in criminal trials. *Georgetown Journal of International Law* vol 51. (2020) 211. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3602038 (2023.04.11.)

⁶ Id. 211.

⁷ GLESS, 2020. 207-208.

⁸ MAHALI, Mazlina et al: Artificial intelligence as expert in the future. Issues and challenges under Section 45 of the Malaysian Evidence Act 1950. *I LNS (A)* (2022) 1. <https://www.researchgate.net/publication/358995881> (2023.03.11.)

These debates tend to be about the value of truth over process, human rights, resources, the training, experience and selection of lawyers, judges and jurors, and the effectiveness of safeguards such as confrontation, judicial direction and appellate review. The terms fact finder and tribunal are used interchangeably.

By studying and better understanding the different types of justice systems, it is possible to better position the eventual use of AI as an expert and conclude recommendations as AI and machine evidence are likely to proliferate.

2. Evidence and evidentiary system

Evidence in criminal proceedings is the knowledge of the past event when we infer the cause from the result⁹ Evidence is the only legal method of establishing the facts in the process of criminal prosecution.¹⁰ In the case of obstacles to reconstructive evidence, the investigation must be discontinued or an acquittal must be pronounced, in accordance with the *in dubio pro reo* rule, doubts are to be assessed in favour of the accused. Evidence is as important to the investigating authority as it is to the court, and the role of expert opinion is of paramount importance in the investigative phase of criminal proceedings.

The law of criminal procedure therefore defines the means of knowledge and evidence, regulates in detail the method of obtaining them, and also defines the limits that must be observed in the interest of legality.

The purpose of evidence is to reach a judgement on the basis of facts, data and evidence. In the context of criminal proceedings, proof means establishing the commission of a crime, identifying the perpetrator and establishing criminal liability on the basis of facts and data, in a manner regulated by law. Its tools, methods and systems have undergone many changes,¹¹ its order, course, framework and instruments are regulated by law, and the observance of its norms is a legal obligation of the acting authorities. In the process of establishing the truth, we understand it more as a synonym for reality, i.e. it is necessary to find out what actually happened. Of the events that took place, only those facts and data that have been filtered and evaluated by the law and classified as essential by the legislator become significant.

During the evidentiary process, two closely related main questions, i.e. a question of fact and a question of law, have to be proven, therefore the evidence is limited to a part of reality, namely the evidence of legally relevant facts. The right of evidence includes the presentation of the means of evidence and their presentation to the court, the conduct of the evidentiary procedure, the evaluation of the result of the evidence and the stage of drawing

---

⁹ FINSZTER, Géza: *Valóságbű tényállás, avagy az anyagi igazság megállapítása* (A realistic statement of facts, or the establishment of the material truth). In: Madai, Sándor– Pallagi, Anikó – Polt, Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére* (Festive volume in honor of 70-year-old Béla Blaskó). Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020. 188.

¹⁰ CSÉKA, Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai* (Theoretical foundations of criminal fact-finding). KJK, Budapest, 1968. 122.

¹¹ FARKAS, Ákos – RÓTH, Erika: *A büntetőeljárás* (The criminal procedure). Wolters Kluwer, Budapest, 2019. <https://doi.org/10.55413/9789632959054> (2023.02.07.)

conclusions from the evidence, the subsumption. Evidence is therefore a procedural or substantive right, depending on whether the evidence is of a dynamic nature, i.e. procedural, e.g. the appointment of an expert, the hearing of an expert, or the material aspect of a static nature, i.e. with little or no external appearance, e.g. the consideration of expert opinions.

The evaluation of evidence also determines the various normative contents of evidentiary procedures, which aim at the primacy of formal, personal truth, expecting the discovery of reality and ensuring objective justice. The attainment of objective truth – through expert evidence – requires active judicial cooperation in the context of substantive litigation. On the other hand, the procedural order, which asserts the primacy of formal justice, does not deprive the parties of their right of disposal, excludes judicial arbitrariness and requires the enforcement of the role of the fair procedure in protecting the legal order, with a basically passive judicial behaviour limited to formal litigation.¹²

Evidence in criminal proceedings is a borderline area that is closely related to everyday knowledge, but also has the characteristics of professional and scientific knowledge.

The subject of knowledge is the court and its purpose during criminal proceedings is the verdict, which can only be based on proven knowledge,¹³ but the whole of evidence cannot be considered as a simple process of knowledge.¹⁴

The task of criminal proceedings is to establish the truth, but not at any price.¹⁵ It is a question of proof and certainty whether the legally relevant criminal past can be established in a judicial procedure with procedural guarantees.

3. Justice systems

When examining the difference of the justice systems we understand better why the United States produced the most critical responses to the institutionalized forensic sciences and their evidentiary products and what this might suggest about comparative legal „advantages”, also understanding the legal limits of our systems when introducing AI as expert evidence, taken into consideration exogeneous knowledge too that is beyond law.

The procedural system is a set of operational and structural principles of legal proceedings that determine the main functions of the proceedings, as well as the rights and obligations of the subjects of the proceedings.¹⁶

---

¹² Id.

¹³ FENYVESI, Csaba – HERKE, Csongor – TREMMEL, Flórián: *Új magyar büntetőeljárás* (New Hungarian criminal procedure). Dialog Campus, Budapest–Pécs, 2004. 211–230.

¹⁴ TREMMEL, Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban* (Evidence in criminal proceedings). Dialog Campus, Budapest–Pécs, 2006. 33.

¹⁵ KIRÁLY, Tibor: *Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről* (Criminal judgment on the border of the law. Study on the justice and probability in litigation). KJK, Budapest, 1972. 139.

¹⁶ BÉRCES, Viktor: A büntetőperbeli bizonyítás alapfogalmainak dogmatikai megközelítései a hazai jogtudományban (Dogmatic approaches to the basic concepts of evidence in criminal proceedings in Hungarian jurisprudence). *Iustum Aequum Salutare* XIV. 1 (2018) 19-32.

But to be more precise the various criminal procedures¹⁷ can be divided into three basic systems. These are the inquisitorial, the accusatory¹⁸ and the mixed systems of evidence, which are beyond the scope of this study.¹⁹

Inquisitorial proceedings are characterised by a search for substantive truth (what actually happened), whereas accusatorial proceedings are characterised by a search for procedural truth (what I can prove in court). Inquisitorial proceedings are therefore necessarily preceded by a lengthy investigation, even if there is a perpetrator from the outset, because the accuser must go before the judge with the facts of what he or she believes actually happened. The burden of proof in inquisitorial proceedings is no different today. Cases are brought to trial where the prosecution believes, with a degree of certainty that is much greater than mere suspicion, that it has accused a „good” defendant of a real crime (but no longer requires a confession).

In an accusatorial proceeding, things are typically decided at trial, where, on a hiding or seeking basis, you either succeed or fail in proving the offence. Appeals are mainly possible in cases of procedural violations. It does not matter if the conviction is unfounded, i.e. the facts were not sufficiently proven. The procedural truth is established in this trial. In an inquisitorial procedure, on the other hand, the police themselves first try to establish the full truth during the investigation.

The accusatory system usually begins with a complaint, and the procedural functions of accusation, defence and judgment are separated. The accused has the same rights as the accuser; the task of the court is not to reveal the facts of the case in a realistic way, but only to establish a formal truth. The trial is based on the principles of openness, directness, orality and adversarial procedure²⁰ In the inquisitorial system, proceedings are usually initiated ex officio and the procedural functions are not separated. The accused is typically the „subject” of the proceedings, his rights are not defined within an institutional legal framework, and his testimony is considered the primary evidence. The role of the courts in this system is to establish the facts as precisely as possible, i.e. to find the material truth, the proceedings are based on the principle of secrecy and writing, and there is no substantive legal argumentation.

The mixed systems of procedure, which form the basis of most of today’s codes of criminal procedure, developed in the wake of the Napoleonic Code of Criminal Procedure of 1808 and during the French wave of codification. The investigative profession is inquisitorial, the judicial profession accusatory. The role of the judge is active in the trial, its purpose being to establish the material truth in accordance with the appropriate procedural rules for the acquisition of knowledge and in a way that provides procedural

---

¹⁷ Id. 11.

¹⁸ ESMEIN, Adhemar: *A History of Continental Criminal Procedure. With Special Reference to France*. Little Brawn and Co, Boston, 1913. Cite: FARKAS Ákos – RÓTH Erika: *A büntetőeljárás* (The criminal procedure). Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. <https://doi.org/10.55413/9789632959054>, (2023.02.07.)

¹⁹ FARKAS–RÓTH, 2019.

²⁰ Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet* (Hungarian legal history). Osiris, Budapest, 2001. 357.

guarantees for the possibilities of defence against errors in the administration of justice. The conceptual and practical system of procedural evidence depends on the characteristics of the given legal system, for example the type of evidence systems. There are also logical systems of proof.

The American system of criminal prosecution is an accusatorial system, meaning the government, after accusing the defendant must prove its allegations by an adversary process. An adversary process is one in which each side (the prosecution and the defense) presents its most persuasive arguments to the judge or jury. An adversarial system, as typically the justice system of the United States is that where the court act as a referee between the prosecution and the defence. The whole process is a contest between two parties. As regard crime these two parties are the state and the person accused. In this process court plays an independent role.

An inquisitorial system, just as the Hungarian Criminal Procedure, is a legal system where the court is actively involved in proof of facts. In criminal proceedings, the court, the prosecution and the investigating authority shall base their decision on realistic facts. It is the task of the court to establish the truth, and to establish the material truth, which may be very different from the realistic truth.²¹ The material truth and the procedural truth may be completely different.²²

In the judgement, the court clarifies the facts within the framework of the charge. It is not necessary to prove facts which are generally known, which are officially known to the court, the prosecutor's office or the investigating authority, or the reality of which is jointly accepted by the plaintiff, the defendant and the defence in the given case.²³

4. Expert evidence and fact finding in different systems

Adversarial proceedings have the advantage of partisan vetting, which gives both sides the opportunity to challenge consumer products offered as witnesses. By contrast, inquisitorial systems have specific mechanisms in place to introduce expert evidence recorded outside the courtroom, including to establish facts, which will be necessary to thoroughly test AI.²⁴

Scrutiny in fact-finding is much more complex in an adversarial system, where there are a plethora of ways to test the credibility and reliability of evidence, and where scholars have already suggested solutions for new generations of digital evidence.²⁵

From a comparative legal angle, that neither the inquisitorial systems prevalent on the European continent, nor the adversarial system used in the United States, are prepared for AI in the courtroom and thus cannot take advantage of potentially relevant machine evidence.

---

²¹ FINSZTER, 2020.

²² ELEK, Balázs: A bírói meggyőződés és a megalapozott tényállás összefüggései (The relationship between judicial conviction and established facts). *Jura* 1 (2014) 40-50.

²³ KUH, Andrea: Az ítéleti bizonyosság és a szakvélemények értéke (Expert evidence and the criminal justice system). *Miskolci Jogi Szemle*, 2023, 18(1), 90-110. DOI 10.32980/MJSz.2023.1.9

²⁴ GLESS, 2020. 195-196.

²⁵ MURPHY, 2007. 721.

While inquisitorial systems have struggled to find adequate defense tools to combat this new form of information, adversarial systems have few feasible means of including out-of-court tests documenting a thorough vetting of AI-driven devices. Significant changes should be considered to both systems in anticipation of courts across the world being faced with evidence generated by AI and argues for an approach that draws from both adversarial and inquisitive legal systems. This would include the adversarial systems' tools to thoroughly scrutinize evidence in a partisan setting and the inquisitorial systems' allotment of the time and space needed to assess complex technical evidence outside the courtroom, and its sharing of knowledge among all parties in a case file.²⁶

With each additional layer of digital complexity, access to relevant information becomes more difficult and requires expertise that the trier of fact might not possess. Additional issues arise from laws regulating the reliability and credibility of evidence which impact not only the admissibility of evidence (a key tenant of adversarial proceedings), but also its weight (a particularly important aspect in establishing facts in the inquisitorial model).²⁷

In an adversarial system, expert witnesses are typically called by parties, based upon their certification, skills, or experience, to testify before a judge or jury to assist their case. In an inquisitorial system, expertise is sought by the bench where they have determined that they lack the relevant knowledge; expert testimony is generally given orally during the public hearing but can also be provided in written reports. Regardless of whether the fact-finders are jurors or members of a bench, understanding the issues around the reliability of devices that autonomously make assessments and that may (or may not) be useful in reconstructing the facts of a case exceeds the knowledge and understanding of an average human. As such, the use of complex technology in fact-finding makes expert evidence crucial in both adversarial and inquisitorial justice systems.²⁸

While scholars in adversarial systems (especially in the United States) are increasingly denouncing blind faith in this opaque machinery, citing misidentifications through DNA tests in the 2000s, an equally pronounced debate has not surfaced in Europe.

Certainly, both legal systems share similar rules around the foundation required for trustworthy fact-finding, including independent and impartial judges and formal requirements around evidentiary proceedings. Despite this shared foundation, adversarial and inquisitorial trial use very different procedural approaches.²⁹ These differences result most notably from a divergence in the fact-finding body, which is a bench comprised of judges and laypeople in the inquisitorial system and a judge or jury in the adversarial system. This disparity shapes evidentiary rules, including how statements are used in establishing facts and the necessity of a reasoned verdict that can withstand an appeal.³⁰

---

²⁶ GLESS, 2020. 199.

²⁷ Id 211.

²⁸ Id 212.

²⁹ Id 219.

³⁰ DAMAŠKA, 1997. 14.

Both jurisdictions' common goal of pursuing the truth (albeit procedurally different), combined with their apparent endorsement of AI-driven devices, results in an interesting comparative study. Experts are crucial to the use of machine evidence in a criminal trial. They must capture and clarify how particular data is registered in addition to explaining the impact of a particular machine learning device and its possible sources of error relevant to fact-finding. In an adversarial proceeding, expert evidence is commonly used as part of the partisan presentation of a case, whereas during an investigation in an inquisitive system, the prosecutor will typically commission experts and subsequently add their reports to the case file.³¹

The Continental European legal system has been, influenced by adversarial notions since the 1950s as a result of case law from the European Court of Human Rights (ECtHR), the prominent human rights tribunal based on the European Convention on Human Rights (ECHR). In particular, the notion of a fair trial, including the right to examine incriminating evidence (Art. 6 ECHR) has had a lasting effect on fact-finding in Continental Europe and often serves as a sort of backup if the traditional inquisitorial system lacks adequate protection for the individual.³²

Article 6 ECHR and its "equality of arms" concept, while seemingly adversarial, has been said to be grounded in both civil and common law traditions and is a consequence of the ECtHR's attempt to create a cross-jurisdictional notion of procedural fairness, seeking to achieve "knowledge parity".

Common in both adversarial and inquisitorial systems that allowing Artificial Intelligence technology as an expert witness, may violate for example the right to a fair trial guaranteed by Article 6 of the ECHR. According to Article 6 of the ECHR, a fair trial includes the right to a fair trial and the right to defend oneself; as a result if AI technology becomes the expert witness, defendants will not have the same opportunity to challenge the accuracy of the evidence presented against them.³³

As of today, AI-driven devices cannot undergo the equivalent of cross-examination, if such AI is used as evidence, it should be subject to scrutiny, especially with respect to the design, algorithms, and machine learning/training data.

A comparative analysis of the inquisitorial and adversarial criminal justice systems revealed that there are new evidentiary problems should machine evidence enter the courtroom and that there may not be one single solution. Traditionally, both the inquisitorial and adversarial systems have addressed difficulties in maintaining trustworthy fact-finding by pointing out human errors in the evidentiary procedure. Both systems will have to modify their approach if they seek to introduce AI as expert evidence into criminal proceedings. In some ways, the conclusion is the same in both jurisdictions: AI's unique status must be acknowledged and the message it conveys needs to be made visible to the parties, the court, and the public.

---

³¹ GLESS, 2020. 220.

³² EDMOND, 2014. 231.

³³ MAHALI, 2022. 9.

Artificial Intelligence technology is now at the height of human expertise. The legal system around the world has begun to authorize the use of Artificial Intelligence as an expert witness in court. This can be seen in the United States, where Artificial Intelligence technology is considered an expert and its testimony is admissible under FRE 702.³⁴

Moreover, machine learning proofs have also been found to satisfy the principles set out in the *Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceuticals*, where the United States Federal Court has adopted this standard to prove „reliable principles and methods” for expert testimony under FRE 702. However, it should be noted that the admissibility of evidence remains subject to each state’s rules of evidence.³⁵

There are still controversies over whether the court would accept expert witness testimony in the form of artificial intelligence technology. One of the questions raised in the United States is whether the data collection method produced a biased sample that could affect the relevance of the current question.³⁶

5. Conclusions

Artificial Intelligence as a forensic tool might be considered as third generation evidence. AI to perform as intended has been recorded at a percentage ranging from 10% to 29%.³⁷ This is not surprising since it is the common role of Artificial Intelligence to act on demand instead of responding to the expectations of human beings.³⁸

Human judgement, the subject, cannot be replaced by anything in the search for truth. In all cases, material truth must be included in the determination of the historical facts governing criminal liability; probability based on any unknown or un-verified algorithm may not be sufficient. Just as experts coming from a wide variety of expert fields, AI is very sector-driven and the understanding of the use of special knowledge necessitates further expert knowledge and verifications. Given that AI and the used data and algorithms are being sector-specific, a mix of adversarial or inquisitorial elements needs to be defined and customized depending on the type of AI used and the cases necessitating further studies and legal regulation.

Some of the AI types used might fit better into an inquisitorial system, while others would support the truth better in adversarial systems. For example in the field of identity or authenticity of handwriting or fingerprint, which area uses pattern recognition systems giving accurate result in identifying similarities and differences, might be more established in an inquisitorial system.

---

³⁴ Id. 10.

³⁵ NUTTER, Patrick W.: Machine learning evidence. Admissibility and weighting. *Constitutional Law Journal* 21(3) (2019) 919–958. <https://scholarship.law.upenn.edu/jcl/vol21/iss3/8> (2023.04.28.)

³⁶ MAHALI, 2022. 8.

³⁷ DINSMORE, Thomas: *Is Ai failing?* Blog article on web page. <https://thomaswdinsmore.com/2020/01/14/is-ai-failing> (2023.05.3.)

³⁸ TEGMARK Max: *Advantage & Risk of Artificial Intelligence*. <https://futureoflife.org/background/benefits-risks-of-artificial-intelligence> (2023.05.09.)

The main concern for AI to be included as an expert in the future is the relevance and admissibility provisions themselves. If the problem of integrating sector-specific machine evidence into the establishment of facts in criminal trials were to be approached from a technical point of view (requiring technology to serve the law), the adversarial and inquisitorial systems would face the same, albeit monumental, challenges.

Whether or not AI becomes a new evidentiary tool – as with any new type of evidence – we need to ensure the trustworthiness of the fact-finding process when machine evidence is used in criminal proceedings. The pace of technological progress and the challenges it poses are best addressed through mutual learning between adversarial and inquisitorial justice systems. No evidence system is perfect, but the adversarial system prides itself on its strength, flexibility and willingness to experiment with new approaches.³⁹

Regardless to the justice system types, it is essential, both for the effectiveness of the exercise of defence rights and for the transparency of national criminal justice systems, that a specific, clear and precise legal framework regulates the conditions, modalities and consequences of the use of AI tools in the field of law enforcement and the judiciary. Independent assessment, algorithmic data transparency and oversight is needed. The use of AI applications must be prohibited when incompatible with fundamental rights, it should be in accordance with the Charter and the EHCR.

The sovereign discretion of judges and case-by-case decision-making must be upheld; and the use of AI and related technologies that suggest judicial decisions should be prohibited.⁴⁰

---

³⁹ DAMAŠKA, 1997. 151.

⁴⁰ European Parliament 2019-2024, TEXTS ADOPTED P9_TA (2021)0405: Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters, European Parliament resolution of 6 October 2021 on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters (2020/2016(INI)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0405_EN.pdf 6-8. (2023.05.03.)

QODIROV, NOSIRKHON

**Perceptions of the EU in Central Asia:
A Comparative Study of Media Discourse
in Kazakhstan and Tajikistan**

1. Introduction: EU-Central Asia relations

The European Union has increasingly become a significant player in international affairs, extending its influence beyond its member states to regions across the globe. Central Asia, with its strategic location and abundant resources, has garnered attention from various external actors seeking to enhance their engagement in the region.¹ Comprising Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan, Central Asia has historically served as a vital crossroads connecting Europe and Asia in terms of energy, trade, and infrastructure. However, in the immediate aftermath of the Soviet Union's collapse, which granted independence to the states, both regional and external powers paid little attention to the region. Nonetheless, over the past two decades, Central Asia has gradually emerged as a prominent player in Eurasian geopolitics. Russia, the United States, China, the European Union, and other regional powers are all striving to maintain and strengthen their positions in the region, albeit from different starting points. Even after the collapse of the Soviet Union, Central Asian states remained politically and economically tied to Russia. This is due to the prevalence of the Russian language, media, and the significant movement of goods and people between Russia and Central Asia, which positions Moscow as the key external actor in the region.² China's influence, on the other hand, stems primarily from its aid, trade, and development programs with Central Asian countries.³ Meanwhile, the EU's normative power in the region is less

---

¹ COOLEY, Alexander: *Great games, local rules. The new great power contest in Central Asia*. Oxford University Press, New York, 2012. 5.

² JURAEV, Shairbek: Comparing the EU and Russia engagements in Central Asia. *L'Europe en Formation* 4 (2014) 78.

³ BOSSUYT, Fabienne: The EU's and China's development assistance towards Central Asia: low versus contested impact. *Eurasian Geography and Economics* (2019) 11.

visible. Central Asian states, in their pursuit of foreign policy equilibrium and the development of “multi-vector” strategies, have attempted to balance their options after gaining independence.

This year is the 30th anniversary of diplomatic relations between the EU and Central Asian countries. The EU first established diplomatic contacts with Central Asian countries in early 1993, and its initial regional delegation was opened in Almaty, Kazakhstan. The EU’s expansion towards the East in 2004, strategic location, the 9/11 terrorist attacks, and the “war on terror” in Afghanistan, coupled with its growing energy interests in the region, further elevated the importance of Central Asia in Brussels’ perspective. Consequently, in 2007, the EU launched its Strategy for a New Partnership with Central Asia, aiming to usher in a new era of EU engagement with the region. This strategy, known as the 2007 EU-Central Asia Strategy, was adopted during Germany’s EU presidency and was primarily associated with the interests of that country in the region.⁴ However, this document faced substantial criticism for treating Central Asia as a homogeneous entity and disregarding the specific characteristics of individual countries, rendering it abstract and ineffective. Consequently, in June 2017, the EU Council initiated preparations for a new strategy which adopted in 2019, taking a different approach by actively involving Central Asian partners in the process.⁵ In the words of Peter Burian, the former EU Special Representative for Central Asia, the EU aimed to understand the partners’ own priorities, needs, challenges, and their perception of the EU’s role in addressing regional issues.⁶

Research on the external perception of the EU contributes to understanding whether the EU’s partners share its vision of global challenges and solutions. Examining external images of the Union helps gauge the degree of acceptance of the EU’s self-representation as “a global player... ready to share in the responsibility for global security and in building a better world”.⁷ Furthermore, a positive assessment of the EU as an international player enhances its legitimacy in world politics and increases the effectiveness of its policies and actions. Lucarelli and Fioramonti emphasize that how the EU is perceived by other countries directly impacts its success as a player on the international stage, implying a correlation between the EU’s image and the acceptance of its policies.⁸ Recently, Larsen highlighted another crucial dimension of research on the EU’s perception in the world, suggesting that such studies provide insights into whether the EU can be considered

---

⁴ VOLOSHIN, Georgiy: *The European Union’s normative power in Central Asia. Promoting values and defending interests*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 2014. 49.

⁵ General Secretariat of the Council: *Council Conclusions on the EU Strategy for Central Asia*. 2017. 6. <https://www.consilium.europa.eu/media/23991/st10387en17-conclusions-on-the-eu-strategyfor-central-asia.pdf> (2023.05.10.)

⁶ HEINECKE, Susann: EU – Central Asia Relations. New Opportunities for A Stronger Partnership? Interview with Peter Burian. *EUCACIS in Brief*9 (2019) 7.

⁷ Council of the European Union: *A secure Europe in a better world. European security strategy*. Brussels, 2009. 28. <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (2023.05.15.)

⁸ LUCARELLI, Sonia – FIARAMONTI, Lorenzo: *External perceptions of the European Union as a global actor*. Routledge, London, 2010.

a normative power.⁹ In one of his last papers, Zhanibek Arynov argues that what “kind of actor the EU can be in the region and the kind of policies it can successfully implement depends not only on its abilities as international actor and resources at its disposal, but also on what kind of actor Central Asians perceive the Union to be.”¹⁰

In recent years, there has been increasing scholarly interest in the external perception of the EU. Researchers have delved into questions concerning how the EU’s partners evaluate its position and influence in global politics. Holland and Chaban conducted groundbreaking research on the image of the EU beyond Europe, with a particular emphasis on the Asia Pacific region.¹¹ While research on the EU’s image has predominantly focused on the Union’s public, mass media, and elite perceptions in partner countries, certain regions and states have remained neglected, and Central Asia is one such region. The limited research interest can be attributed to the relatively low economic profile of Central Asian countries as EU trading partners. However, the EU has consistently made efforts to become a more visible and significant actor in the region since 2001, alongside Russia, China, and the United States.¹² Given the EU’s commitment to engage with the region, investigating the perception of the EU in Central Asia contributes to expanding knowledge of the EU’s image in this often-overlooked region. It also provides an avenue for exploring the correlation between the EU’s image and the effectiveness of its policies.

Previous research on EU-Central Asia relations has primarily focused on topics such as the rivalry of great powers in Central Asia,¹³ the implementation of the EU Strategy for Central Asia,¹⁴ and the EU’s promotion of democracy, human rights, and the rule of law in

⁹ LARSEN, Henrik: The EU as a normative power and the research on external perceptions: The missing link. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 52, no. 4. (2014) 897.

¹⁰ ARYNOV, Zhanibek: *Global Giant, Regional Dwarf? Perceptions of EU Actorness in Kazakhstan and Kyrgyzstan*. In: Freire, Maria Raquel (ed.): *EU Global Actorness in a World of Contested Leadership. Policies, Instruments and Perceptions*. Springer, Cham, 2022. 186.

¹¹ CHABAN, Natalia – HOLLAND, Martin: *The European Union and the Asia-Pacific: media, public and elite perceptions of the EU*. Routledge, Abingdon, 2011.

¹² FRASER, Cameron: The Policies of the European Union and Russia Towards Central Asia. *ICBSS Xenophon Paper* 8 (2009) 1–89.; DE PEDRO, Nicolas: *The EU in Central Asia: Incentives and constraints for greater engagement*. In: De Pedro, N. – Esteban, M. (eds.): *Great powers and regional integration in Central Asia: A local perspective*. Exilibris Ediciones, Madrid, 2009. 113-135.

¹³ BOSSUYT, Fabienne – BOLGOVA, Irina: *Connecting Eurasia. is cooperation between Russia, China, and the EU in Central Asia possible?* In: Lagutina, M. L. (ed.): *Regional integration and future cooperation initiatives in the Eurasian Economic Union*. Knowledge, Hershey, 2020. 234-250.; SAMOKHVALOV, Vsevolod: Russia and its shared neighbourhoods: a comparative analysis of Russia-EU and Russia-China relations in the EU’s Eastern neighbourhood and Central Asia. *Contemporary Politics* vol. 24, no. 1. (2018) 30-45.

¹⁴ VASA László: The European Union Strategy on Central Asia. Out of game? *Romanian journal of European affairs* vol. 20, no. 2. (2022) 120-130.; ZHARMAKHANOVA, Zh – MARCOS, Antonio Alonso: New EU strategy for Central Asia: barriers for its successful implementation. *Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. Bulletin of KazNU. Series International Relations and International Law* vol. 98, no. 2. (2022) 70-77.

the region.¹⁵ However, there has been limited research on the EU's perception in Central Asia. Some studies have examined the EU's perception as a neutral and benevolent actor based on interviews with government officials from several Central Asian countries,¹⁶ while others have explored public opinion on foreign partners through surveys.¹⁷ Additionally, studies have explored the EU's perception among Central Asian elites.¹⁸

Understanding how the EU is perceived in Central Asia is crucial for comprehending the dynamics of its relations with the countries in this region. This article focuses specifically on Kazakhstan and Tajikistan, two key countries in Central Asia, and investigates the mass media's perceptions of the EU within these nations. Both nations have distinct historical, cultural, and geopolitical contexts that shape their interactions with the EU. Kazakhstan, as the largest economy in Central Asia, has witnessed substantial economic growth in recent years. The EU has been actively involved in the country's development, promoting economic cooperation, trade, and investment. Tajikistan, on the other hand, faces security concerns from Afghanistan as it shares a common border.

The media plays a critical role in shaping public opinion and influencing narratives. Examining media discourse provides valuable insights into the perceptions and attitudes of societies towards external actors. The paper's main objective is to identify and compare the dominant narratives surrounding the EU in Kazakhstan and Tajikistan. While both countries share some common perceptions of the EU, there are notable differences in the way the EU is portrayed in the media, reflecting their distinct contexts and priorities. For example, in Kazakhstan, the EU is often associated with economic cooperation and modernization, while in Tajikistan, it is seen more in the context of security and stability. The research was guided by the following research questions: How is the EU portrayed in the media discourse of Kazakhstan and Tajikistan? What are the dominant themes and narratives surrounding the EU's role in Central Asia? How do the media perceptions of the EU differ between Kazakhstan and Tajikistan? The selected time frame for the analysis encompassed news articles from June 2019 to May 2023. This time frame was chosen to capture a significant period during which the EU updated its strategy towards Central Asia and entered a new phase of relationship with the region. The year 2019 marked the launch of the new EU Strategy on Central Asia, emphasizing enhanced engagement and cooperation, and May 2023, simply the time which data collection started for this research paper.

---

¹⁵ CRAWFORD, Gordon: EU human rights and democracy promotion in Central Asia: From Lofty principles to Lowly self-interests. *Perspectives on European Politics and Society* vol. 9, no. 2. (2008) 172-191.; HOFFMANN, Katharina: The EU in Central Asia: successful good governance promotion? *Third World Quarterly* vol. 31, no. 1. (2010) 87-103.

¹⁶ BOSSUYT, Fabienne: *The EU's Transnational Power Over Central Asia. Developing and Applying a Structurally Integrative Framework to the Study of the EU's Power Over Central Asia*. PhD dissertation, Aston University, Birmingham, 2010.

¹⁷ CHERNYKH, Irina: *Foreign policy preferences of Kazakhstan citizens* (based on social survey in 2010). In: Sultanov, B. (ed.): *Economic and political cooperation of Kazakhstan and Russia (1991–2011). State and perspectives*. KISI, Almaty, 2011. 122-130.

¹⁸ PEYROUSE, Sebastien: How does Central Asia view the EU. *EUCAM Working Paper* 18 (2014) 1–12.

In the following sections, this paper will present the methodology employed for the analysis, discuss the main findings, and offer a comprehensive analysis of the media's perceptions of the EU in Kazakhstan and Tajikistan. The paper aims to contribute to a nuanced understanding of the perceptions and narratives surrounding the EU in Central Asia and facilitate informed discussions on the future of EU-Central Asia relations.

2. Methodology of Research

This research employed a qualitative and quantitative content analysis to investigate the perceptions of the EU in Central Asia, specifically focusing on Kazakhstan and Tajikistan. Content analysis was chosen as a systematic and objective approach to analyze textual data, making it well-suited for examining media discourse. The qualitative research methodology utilized a combination of keyword search and discourse analysis to provide a comprehensive analysis of media perceptions surrounding the EU in Kazakhstan and Tajikistan.

The first step of the methodology involved selecting major newspapers in Kazakhstan and Tajikistan to ensure a diverse representation of media outlets in terms of political orientation, language, and periodicity. Four newspapers were chosen for analysis: *Kazakhstanskaya Pravda* and *Vremya* in Kazakhstan, and *Jumhuriyat* and *AsiaPlus* in Tajikistan. The selection criteria included political orientations, languages in which they were published, and daily periodicity. *Kazakhstanskaya Pravda*, known for its pro-governmental stance, was chosen to provide insights into the prevailing political orientation in Kazakhstan. *Vremya*, a neutral newspaper, was included to provide a broader perspective on the EU's perception in the country. In Tajikistan, *Jumhuriyat*, a pro-governmental newspaper, was selected to capture the dominant political narrative regarding the EU, while *AsiaPlus*, known for its neutral reporting, was included to offer a balanced view. (Table 1) By collecting data from newspapers representing different political orientations and languages in both Kazakhstan and Tajikistan, this study ensures a comprehensive analysis of media discourse on the EU in Central Asia.

Table 1: Selected newspapers from Kazakhstan and Tajikistan

	Newspapers	Political Orientation	Language	Periodicity
Kazakhstan	Kazakhstanskaya Pravda	Pro -Governmental	Russian	Daily
	Vremya	Neutral	Russian	Daily
Tajikistan	Jumhuriyat	Pro-Governmental	Tajik	Daily
	AsiaPlus	Neutral	Russian/Tajik	Daily

Source: Table created by author.

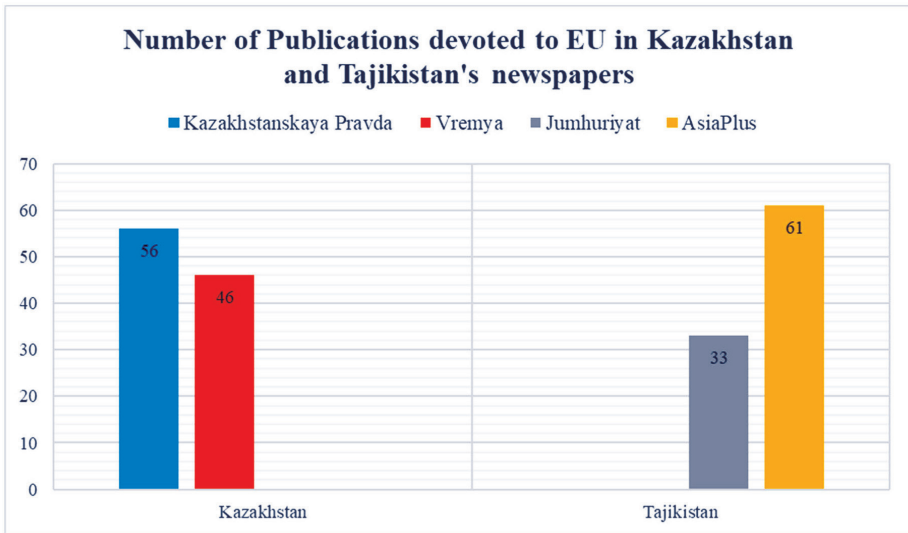
The content analysis focused on key indicators of perception, including the language used to describe the EU, the context in which the EU was mentioned, and the overall sentiment expressed towards the EU. These indicators facilitated the categorization of the articles, enabling a systematic and objective analysis of media perceptions. The data obtained through the keyword search and content analysis were interpreted to answer the research questions and provide insights into media perceptions of the EU in Kazakhstan and Tajikistan.

2.1. Data Collection

The data collection process involved gathering articles from selected major newspapers in Kazakhstan and Tajikistan that mentioned or discussed the EU. The initial stage of the methodology consisted of conducting a keyword search within these newspapers to identify articles relevant to the EU within a specified time frame. This ensured the inclusion of articles pertinent to further analysis. Key search terms for data collection of EU-related articles included “European Union,” “European Commission,” “European Parliament,” “European Court of Justice,” “European Central Bank,” “European Presidency,” “Council of the European Union,” “Eurozone,” and “Euro.” These terms and their variations and acronyms were utilized in Russian and Tajik languages.

The data collection process involved obtaining a substantial number of news reports and periodical articles from these newspapers. A total of 56 articles from *Kazakhstanskaya Pravda* and 46 articles from *Vremya* were collected for analysis in Kazakhstan. In Tajikistan, 33 articles from *Jumhuriyat* and 61 articles from *AsiaPlus* were collected for analysis. (Figure 1)

Figure 1: Number of publications devoted to EU in Kazakhstan and Tajikistan’s newspapers.

Source: collected by author from newspapers.

2.2. Data Analysis

The subsequent stage of the research involved a systematic analysis of the collected articles, focusing on key indicators of perception such as language usage, contextual references, and overall sentiment expressed towards the EU. By categorizing the articles based on these indicators, a comprehensive examination of media perceptions was facilitated. The following steps were taken during the data analysis process:

Categorization: The articles were carefully read and categorized based on the main themes and messages related to the EU. This process involved identifying key descriptors, perspectives, and any explicit or implicit evaluations of the EU's role in the region. The categorization aimed to capture both positive and negative perceptions, ensuring a comprehensive analysis.

Comparative Analysis: The data from each newspaper in Kazakhstan and Tajikistan were compared to identify similarities and differences in media perceptions. This comparison involved examining the frequency and distribution of key themes across the newspapers to identify patterns or divergences.

Identification of Dominant Narratives: Through the comparative analysis, the dominant narratives surrounding the EU in each country's media discourse were identified. This step involved recognizing overarching portrayals of the EU and any consistent themes or messages that emerged across the newspapers.

Interpretation and Findings: The findings from the data analysis were interpreted in light of the research objectives and existing literature on EU-Central Asia relations. These interpretations aimed to provide insights into the media's perception of the EU, including its portrayal as an economic powerhouse, security partner, and humanitarian aid supporter.

3. Analyzing EU perceptions in Kazakhstan and Tajikistan's mass media

This section presents the findings of the content analysis conducted on major newspapers in Kazakhstan and Tajikistan, providing valuable insights into the media discourse on the EU in Central Asia. Through an analysis of the breakdown of publications by topics, the tone of coverage, and the emphasized areas of cooperation, a comprehensive understanding of the portrayed perceptions and priorities in the media is achieved. The data collected and analyzed in this part of the paper serve to enhance the understanding of the EU's image in Central Asia. The figures provided below offer visual representations of the percentage of cooperation in various areas, the tone of coverage, and the distribution of publications by topics. These figures aid in comparing different cases and facilitate a clearer comprehension of the media's portrayal of the EU in the region. It is important to note that some articles address multiple sectors simultaneously, such as those covering both security and economic news. Therefore, the percentages were calculated to reflect the combined coverage of multiple topics.

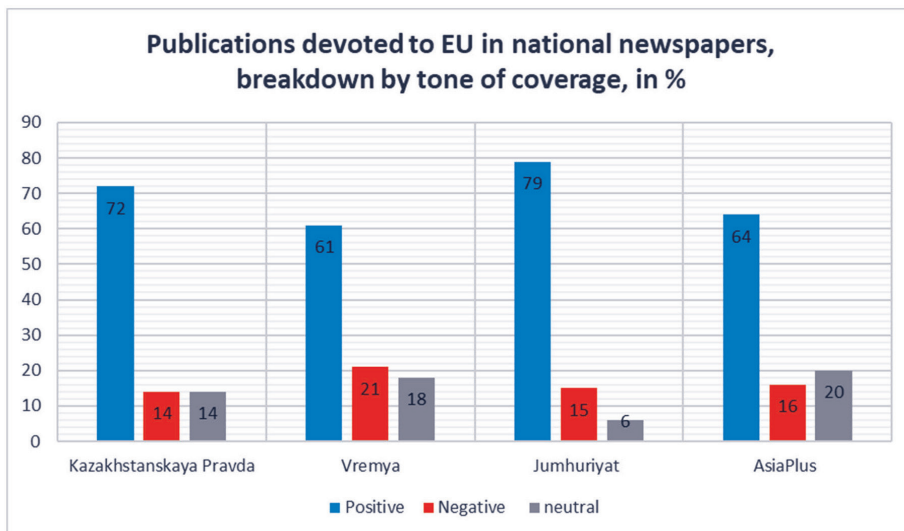
The first subpart focuses on the analysis of the tone of coverage. It provides insights into the overall sentiment expressed towards the EU in the media of Kazakhstan and Tajikistan. This assessment offers valuable information about the general perception and portrayal of the EU, indicating whether the coverage tends to be positive, negative, or neutral. The breakdown of publications by topics reveals the specific areas of focus in the media's coverage of the EU, analyzed in both countries' media. This analysis highlights the level of attention given to bilateral relations between the EU and Kazakhstan/Tajikistan, demonstrating the significance placed on interactions and engagements between the EU and these Central Asian countries. Additionally, the coverage of EU-Central Asia relations indicates the recognition of the EU's broader role and involvement in the region. Moreover, considerable attention is devoted to EU-internal affairs, indicating an interest in the internal dynamics, policies, and developments within the EU. Furthermore, the media's coverage of the EU's external relations reflects an acknowledgment of the EU's engagements beyond its own borders. Additionally, the analysis explores the areas of cooperation emphasized in the media coverage, offering important insights into the priorities and narratives surrounding EU-Central Asia relations. By examining the specific sectors and initiatives highlighted in the media, a better understanding of the areas of mutual interest and collaboration between the EU and Central Asian countries is obtained.

The collected data were categorized into three distinct groups: negative, neutral, and positive, based on the tone of coverage exhibited in the publications. This categorization was determined by considering the nature of the message and its connotation. Publications that primarily emphasized the positive aspects of the EU, such as its interactions with Kazakhstan/Tajikistan, EU-Central Asia relations, domestic affairs, and engagements with other international actors, were classified under the positive category. Conversely, publications that tended to portray negative aspects of the EU's activities across various domains were grouped under the negative category. The neutral category encompassed publications that provided a balanced assessment of the EU's activities or covered both negative and positive aspects of the Union's affairs. The analysis of the tone of coverage in national newspapers indicates a generally positive portrayal of the EU, with varying levels of positivity across the publications. Overall, the media coverage in both countries tends to be positive, portraying the EU as an influential actor and partner. However, the neutral journals in both countries provide a more balanced representation of the EU, incorporating critical perspectives and diverse viewpoints. The breakdown of positive, negative, and neutral coverage is as follows:

- a) *Kazakhstanskaya Pravda*: The majority of coverage on the EU in this newspaper was positive (72%), with a relatively low percentage of negative (14%) and neutral (14%) coverage.
- b) *Vremya*: The coverage in *Vremya* leaned more towards positive (61%) but also had a notable percentage of negative (21%) and neutral (18%) coverage.
- c) *Jumburiyat*: This newspaper displayed the highest level of positive coverage (79%), with a smaller proportion of negative (15%) and neutral (6%) coverage.

d) *AsiaPlus*: Positive coverage (64%) was also predominant in *AsiaPlus*, along with a moderate percentage of negative (16%) and neutral (20%) coverage. (Figure 2)

Figure 2: Publications devoted to EU in national newspapers, breakdown by tone of coverage, in %

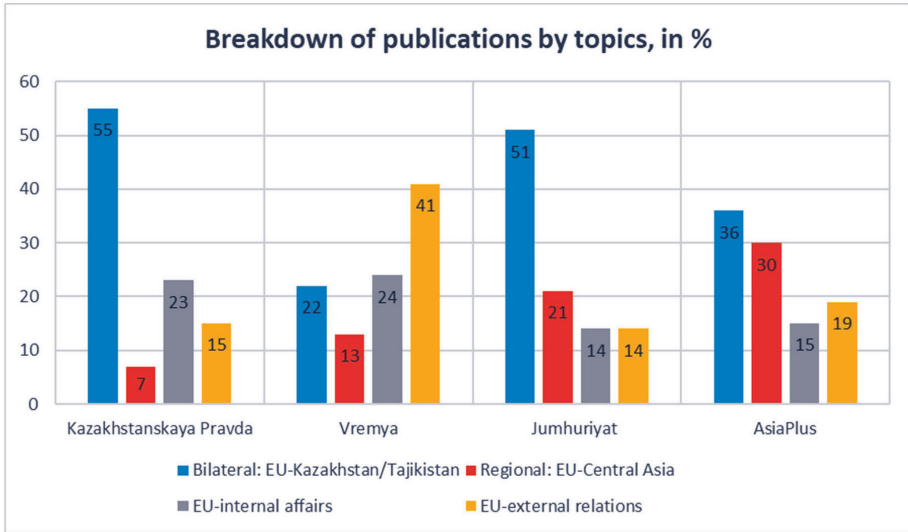

Source: collected by author

The collected data is categorized based on different topics of coverage. The first category is “Bilateral,” which includes all news articles focusing on bilateral relations. The second category is “Regional,” encompassing news articles mentioning EU-Central Asia relations. The third category is “EU Internal Affairs,” covering the internal affairs of the EU. Lastly, the fourth category is “EU External Relations,” which covers EU relations with regions or countries other than those in Central Asia. Figure 3 provides a breakdown of publications by topics based on the collected data. The percentages indicate the distribution of coverage across different categories for each newspaper. *Kazakhstanskaya Pravda* focused primarily on bilateral relations between the EU and Kazakhstan, with 55% of its coverage dedicated to this topic. It also showed a moderate interest in EU-internal affairs (23%) and addressed EU-external relations (15%) to some extent. However, the coverage of regional aspects received a relatively low emphasis at 7%. *Vremya*, on the other hand, allocated a significant portion of its coverage to EU-external relations (41%), indicating a notable interest in the EU’s relations with regions or countries outside of Central Asia. While bilateral relations with the EU-Kazakhstan accounted for 22% of its coverage, *Vremya* also dedicated substantial attention to EU-internal affairs (24%) and mentioned EU-Central Asia relations (13%) to a moderate extent. *Jumhuriyat* exhibited a strong focus on bilateral relations with the EU-Tajikistan, with 51% of its coverage dedicated to this topic. It also covered EU-Central Asia relations (21%) to a significant extent. However, the coverage of EU-internal affairs (14%) and EU-external

relations (14%) received relatively lower attention. *AsiaPlus* displayed balanced coverage across different topics. It addressed bilateral relations with the EU-Tajikistan (36%) and EU-Central Asia relations (30%) quite comprehensively. It also dedicated a reasonable portion of its coverage to EU-internal affairs (15%) and EU-external relations (19%).

Figure 3: Breakdown of publications by topics, in %

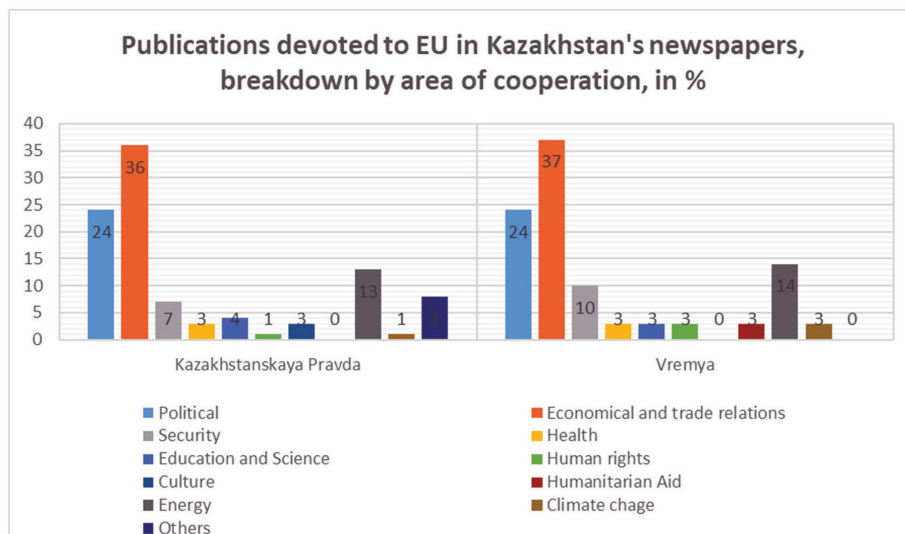
Source: collected by author.

The analysis delved into the specific areas of cooperation highlighted in the coverage of the EU in the newspapers of Kazakhstan and Tajikistan. In Kazakhstan’s newspapers, the breakdown of publications by areas of cooperation is as follows:

Political cooperation between the EU and Kazakhstan received notable attention in both *Kazakhstanskaya Pravda* and *Vremya*, with similar percentages of coverage (24% in both newspapers). Economical and trade relations emerged as a significant focus in both newspapers, underscoring the importance of economic ties between the EU and Kazakhstan. *Kazakhstanskaya Pravda* allocated 36% of its coverage to this area, while *Vremya* dedicated 37% to the subject. Security cooperation between the EU and Kazakhstan was also addressed in both newspapers, with *Kazakhstanskaya Pravda* devoting 7% of its coverage to this area and *Vremya* allocating 10%, highlighting its significance in the media discourse. Additionally, the newspapers explored various other areas of cooperation, including health, education and science, human rights, culture, humanitarian aid, energy, climate change, and more. However, the emphasis on these areas varied between the newspapers. This breakdown of publications sheds light on the specific areas of cooperation that received attention in the coverage of the EU by Kazakhstan’s newspapers. Overall, the analysis reveals a focus on political cooperation, highlights the significance of economic and trade relations, and indicates relatively limited attention

given to security cooperation in the coverage of the EU in Kazakhstan's newspapers. (Figure 4)

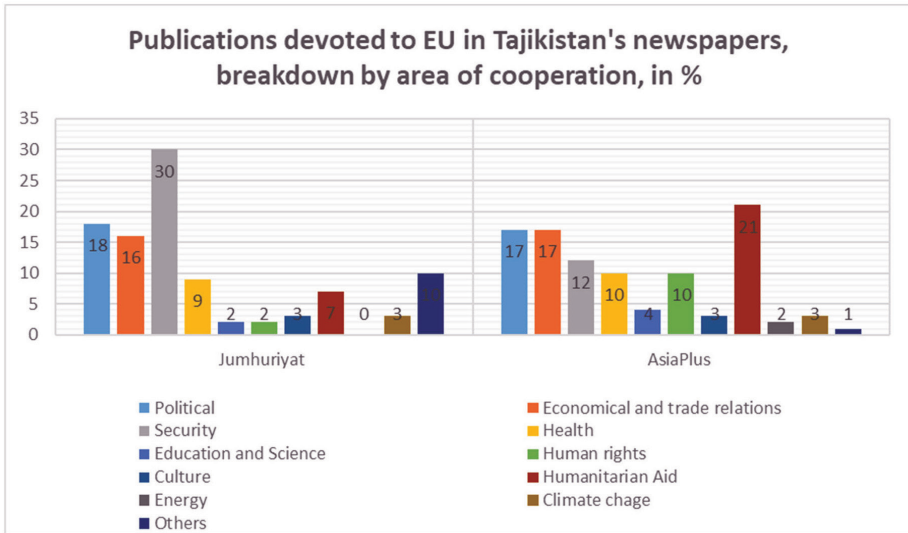
Figure 4: Publications devoted to EU in Kazakhstan's newspapers, breakdown by area of cooperation, in %

Source: collected by author.

In Tajikistan's case, political cooperation between the EU and Tajikistan received notable attention in *Jumburiyat* and *AsiaPlus* newspapers, although with slightly different percentages. *Jumburiyat* allocated 18% of its coverage to this topic, while *AsiaPlus* dedicated 17% to political cooperation. Similarly, both newspapers emphasized the significance of economic and trade relations between the EU and Tajikistan. *Jumburiyat* and *AsiaPlus* allocated coverage percentages of 16% and 17%, respectively, to this area. Security cooperation between the EU and Tajikistan was a significant focus in the newspapers. *Jumburiyat* allocated a substantial 30% of its coverage to security cooperation, while *AsiaPlus* dedicated 12% to this topic, highlighting its significance within the media discourse. Additionally, the newspapers explored various other areas of cooperation, such as health, education and science, human rights, culture, humanitarian aid, energy, climate change, and more. However, the distribution of coverage in these areas varied between *Jumburiyat* and *AsiaPlus*. (Figure 5) Overall, the analysis reveals a focus on political cooperation, highlights the slightly lower percentage of coverage regarding the significance of economic and trade relations compared to Kazakhstan, and indicates a substantial emphasis on security cooperation in the coverage of the EU in Tajikistan's newspapers.

Figure 5: Publications devoted to EU in Tajikistan’s newspapers, breakdown by area of cooperation, in %

Source: collected by author.

These findings suggest that the media discourse on the EU in Kazakhstan and Tajikistan predominantly portrays the EU in a positive light. The newspapers highlight the importance of bilateral relations, regional dynamics, and various areas of cooperation.

By comparing a state-owned journal and a neutral journal in each country, as well as analyzing the media coverage in both countries, the following findings emerge:

- a) Comparison of state-owned journal and neutral journal in Kazakhstan

Kazakhstanskaya Pravda, a state-owned journal, demonstrates a distinct pattern in its coverage of the EU. The journal predominantly focuses on positive aspects of EU-Kazakhstan relations, dedicating 55% of its publications to bilateral relations between the two entities. This suggests a strong emphasis on highlighting the cooperative and mutually beneficial aspects of their relationship. The breakdown by areas of cooperation reveals a significant focus on economic and trade relations (36%), reflecting Kazakhstan’s interest in enhancing economic ties with the EU. Moreover, the journal’s positive tone of coverage (72%) reflects its alignment with the government’s perspective and its role in promoting a favorable image of the EU.

Vremya, a neutral journal, provides a different perspective on the EU. While it also devotes a considerable portion of its coverage to bilateral relations (22%), it places a greater emphasis on regional dynamics (13%) and EU-external relations (41%). This indicates a broader focus on the EU’s engagement in Central Asia and beyond, potentially catering to a more diverse readership. The breakdown by areas of cooperation highlights a balanced coverage across multiple dimensions, including political, economic, security, and humanitarian aspects. The neutral

stance of *Vremya* is evident in its coverage, with a mix of positive (61%), negative (21%), and neutral (18%) tones, allowing for a more nuanced portrayal of the EU.

b) Comparison of state-owned journal and neutral journal in Tajikistan

Jumhuriyat, a state-owned journal in Tajikistan, displays a strong emphasis on bilateral relations between the EU and Tajikistan (51%). This underscores the importance placed on the cooperative aspects of their relationship. The breakdown by areas of cooperation reveals a particular focus on security cooperation (30%), reflecting Tajikistan's security concerns and the EU's role as a security partner. *Jumhuriyat* also maintains a predominantly positive tone of coverage (79%), aligning with the government's perspective and promoting a favorable perception of the EU. In contrast, *AsiaPlus*, a neutral journal in Tajikistan, offers a more balanced and diverse perspective on the EU. While it covers bilateral relations (36%), it also places significant emphasis on the regional dimension (30%) and EU-external relations (19%). The breakdown by areas of cooperation demonstrates a comprehensive approach, covering various aspects such as political, economic, security, humanitarian, and human rights. The tone of coverage reflects a more balanced stance, with a mix of positive (64%), negative (16%), and neutral (20%) tones. This suggests a more independent and objective representation of the EU, catering to a wider range of readership.

c) Comparison of Countries' Perceptions

The media coverage of the EU in Kazakhstan and Tajikistan reveals some similarities and differences in the overall perception of the EU in the two countries. The media coverage in Kazakhstan, represented by *Kazakhstanskaya Pravda* and *Vremya*, generally portrays the EU positively, focusing on its economic role, bilateral relations, and regional dynamics. The state-owned journal, *Kazakhstanskaya Pravda*, places more emphasis on economic cooperation, while the neutral journal, *Vremya*, provides a more diverse coverage across various topics. Similarly, the media coverage in Tajikistan, represented by *Jumhuriyat* and *AsiaPlus*, portrays the EU positively, highlighting its role in security and humanitarian aid. Both journals place importance on political and economic relations, with *Jumhuriyat* having a stronger emphasis on security cooperation. However, *AsiaPlus* covers a wider range of topics, including humanitarian supports and culture, reflecting a more diverse perspective.

These findings suggest that both state-owned and neutral journals in Kazakhstan and Tajikistan generally present a positive perception of the EU. The state-owned journals tend to align their coverage with the priorities and perspectives of the respective governments, emphasizing bilateral relations and specific areas of cooperation. The neutral journals, on the other hand, offer a more diverse range of coverage, addressing various aspects of EU-Central Asia relations. Overall, the media coverage in both countries reflects the importance placed on the EU as an economic, security, and humanitarian partner in the region.

4. Conclusion

In conclusion, this research aimed to explore the media perception of the European Union in Kazakhstan and Tajikistan by analyzing the content of major newspapers in both countries. The findings provide valuable insights into how the EU is portrayed in the media discourse, the dominant themes and narratives surrounding the EU's role in Central Asia, and the differences in media perceptions between Kazakhstan and Tajikistan.

The analysis of newspaper articles revealed that the media discourse in both Kazakhstan and Tajikistan generally portrays the EU in a positive light. The newspapers highlight the EU's significance and its role in the region, depicting it as an important actor in Central Asia. Kazakhstan's media focuses primarily on the EU as an economic powerhouse, emphasizing economic cooperation and trade relations. On the other hand, Tajikistan's media places greater emphasis on the EU as a security partner and humanitarian aid supporter, highlighting its contributions to addressing security challenges and providing assistance in humanitarian endeavors. The differences in media perceptions of the EU between Kazakhstan and Tajikistan can be attributed to the specific priorities and interests of each country, as well as the geopolitical context in which they operate. Kazakhstan, as a resource-rich country with a strong focus on economic development, emphasizes the economic dimension of EU relations. Tajikistan, with its security concerns from Afghanistan highlights the EU's role as a security partner and provider of humanitarian assistance.

However, it is important to acknowledge that the media representation is only one aspect of the complex relationship between the EU and Central Asian countries. Further research is needed to explore the broader public perceptions and attitudes towards the EU in these countries, as well as to examine the impact of media representations on policy-making processes and public opinion formation. It is worth noting that using a computer program language would facilitate a more efficient and productive content analysis of mass media. While the current analysis was conducted manually, the author believes that it did not affect the research results. In future steps, computer programming languages will be employed to select and analyze EU – Central Asia related articles, enhancing the research process.

In conclusion, this research provides valuable insights into the media perceptions of the EU in Kazakhstan and Tajikistan. The positive portrayal of the EU in the media discourse and the dominant themes surrounding the EU's role in Central Asia reflect the recognition of the EU's importance and engagement in the region. Overall, understanding the perceptions of the EU in Central Asian countries is crucial for fostering stronger partnerships and cooperation between the EU and Central Asia. By acknowledging and addressing these perceptions, the EU can further enhance its engagement and effectiveness in the region, while Central Asian countries can leverage the opportunities presented by EU-Central Asia relations for their own development and prosperity.

TÓTH ANDRÁS

A jogalkotással okozott károk megtérítésének hazai szabályai az uniós jog tükrében

1. Bevezetés

Kecskés László 1988-ban azt írta a jogalkotással okozott károk megtérítésnek kérdésével kapcsolatban, hogy *„Az állami kárfelelősség nagy politikaérzékenyséű téma. Jogi rendezésének minősége erősen függ a jogintézmény mindenkori állami, politikai környezetének állapotától.”*¹ Ezen a megállapításon az elmúlt 35 év érdemben nem változtatott, hanem éppen ellenkezőleg, igazolta annak valóságtartalmát. Amikor az állam felelősségéről beszélünk jogi értelemben, akkor mindig szem előtt kell tartani, hogy olyan jogintézményekről van szó, amelyeknek az alakulását minden különböző időszakban, és minden különböző államban rengeteg olyan jogon túli tényező befolyásolja, amelyek teljeskörű értékelése meghaladja a jogtudomány kereteit. Ez megnehezíti azt, hogy pusztán az ezzel kapcsolatos egyes jogintézmények különböző államokban érvényes tételes jogi szabályainak összevetésével megfelelő következtetéseket vonjunk le a jogfejlődés iránya és annak szintje tekintetében. Minden államban meghatározza az állami felelősség szabályozását, az aktuális társadalmi, gazdasági, politikai környezet. Nem lehet az állami felelősségi szabályokat ezekből kiemelve vizsgálni. Ez nyilván igaz szinte minden magánjogi jogintézményre, de fokozottan az állami felelősségre. Ezen a területen belül is talán a jogalkotással okozott károk megtérítésének szabályai jelentik a legérzékenyebb kérdést. Minden állam sajátja, hogy szuverenitásából kiindulva igyekszik immunitást biztosítani saját magának a jogalkotási aktusaiért. Az, hogy ez mennyiben érvényesül és mennyiben nem, az adott állam általános felelősségéről való gondolkodáson túlmenően is nagyon változatos képet mutat még az európai országokban is.

Van azonban mégis egy olyan tényező, amely mentén az egyes államok jogalkotással okozott károkért való magánjogi felelősségi rendszerei akként vállnak összehasonlíthatóvá,

---

¹ KECSKÉS László: *Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 272.

hogy abból érdemi következtetés vonható le. Ezek pedig a nemzetközi jogi normák, és az Európai Unió tagállamainak esetében az európai unió joga. Az állami felelősség körében mind a nemzetközi jog, mind az uniós jog kötelezettségeket ró az egyes államokra. Ezeknek az érvényesülése, különösen az uniós jog területén, már sokkal kevésbé függhet az adott állam saját felelősségét befolyásoló jogon kívüli tényezőktől. Amennyiben ezen szabályok nem érvényesülnek, akkor akár a nemzetközi jogban, például az Emberi Jogok Európai Bírósága által, akár az uniós jogban, az Európai Unió Bírósága (továbbiakban: Bíróság) által, a magánszemélyeknek olyan jogai keletkeznek, amelyek érvényesítésével kikényszeríthetik akár a szuverén államok felelősségre vonását is a jogalkotással okozott károkért még akkor is, ha az adott állam belső joga esetleg a teljes jogalkotói immunitást vallja.

Erre tekintettel jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a jogösszehasonlítás módszerével megvizsgálja az Európai Unió jogában érvényesülő magánszemélyekkel szembeni jogalkotással okozott károk tekintetében fennálló állami kárfelelősségi normákat, és azt összevesse a hatályos hazai szabályozással. Ennek az összehasonlításnak azért van jelentősége, mert amikor a hazai bíróságok nem az uniós jogot alkalmazzák, az uniós jog akkor is kihat a tisztán belső jogi tényállások és jogkérdések megítélésre is. Továbbá ez a folyamat fordítva is megfigyelhető, hogy a nemzeti magánjogi szabályokon alapuló bírói gyakorlat alapvetően befolyásolja az uniós jogi igények megítélését. Így a vonatkozó uniós és hazai szabályok összevetése rávilágíthat a jogalkotással okozott károk megtérítése terén érvényesülő jogalkalmazási problémák forrásaira.

Annak érdekében, hogy ezt az összevetést megfelelő módon el tudjuk végezni, át fogjuk tekinteni a hazai szabályozás kialakulását, az uniós jogi fejlődését a jogintézménynek, és az ezeket befolyásoló nemzetközi jogi környezetet. Ezek tükrében érdemes a hatályos szabályozás összevetését megtenni, mert ezek ismeretében láthatjuk át a két szabályozási rendszer kiindulópontja közötti alapvető különbségeket. Ezt követően pedig összevetjük, hogy jelenleg az uniós jog tükrében miként alakulnak a hazai szabályai a jogalkotással okozott károk megtérítésére. Ez alapján pedig arra vonatkozólag vonhatunk le következtetéseket, hogy a két egymás mellett élő szabályozási rendszer különbsége akadályozza-e a jogintézmény érvényesülését.

2. Van-e értelme a jogösszehasonlítás módszerének egy tagállami jogrendszer és az uniós jog tekintetében?

Joggal merül fel a kérdés a fent vázolt jogösszehasonlítás kapcsán, hogy van-e értelme egymással összevetni az uniós jogot és valamely tagállam nemzeti jogát. A kérdés onnan ered, hogy az Európai Unió jogrendje egy olyan „sui generis” jogrendszer, amely jellegzetességeit tekintve a nemzeti jog és a nemzetközi jog között helyezkedik el.² A tagállamok szuverenitásuk egy részét feladva alkották meg az uniós jogrendszert, és ebből következőleg minden további transzformáció nélkül a tagállami jog részévé vállnak az uniós jogi

² FAZEKAS Judit: *Az EU jogrendszere és döntéshozatali, jogalkotási eljárásai, a jogközelítés módszerei*. In: Osztoivits András (szerk.): *EU-Jog*. HVG-ORAC, Budapest, 2015. 166.

normák. A tagállami bíróságok egyben uniós bíróságok is, amelyek a nemzeti jog mellett az uniós jog érvényre juttatására is hivatottak.

Magyarország tekintetében az Alaptörvény E) cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy az Európai Unió joga megállapíthat általánosan kötelező magatartási szabályt. Ezzel párhuzamosan az uniós jog alapelvei, így a közvetlen hatály, a közvetett hatály és az uniós jog elsőbbsége is érvényesülnek hazánkban. Erre tekintettel az uniós jog egyben tagállami jog is, ezért indokolt megválaszolni, hogy miért végzünk mégis jogösszehasonlítást az uniós jog és a hazai jog között.

A válasz abban rejlik, hogy az állami kárfelelősség rendszere, és így annak a szabályai olyan jogterületre esnek, amelyek nem tartoznak az Európai Unió hatáskörébe. A magánjog anyagi jogi szabályozása nem olyan jogterület, amely harmonizált területnek minősül, ezért a tagállami kárfelelősség rendszere mintegy járulékosan kapcsolódik az Unió hatáskörében megalkotott normák megsértéséhez. Egyrészt a tagállami magánjogi szabályok töltik ki tartalommal a kártérítési jog hiányzó elemeit a tényleges érvényesülés és az egyenértékűség elve mentén, így ezen elvek szempontjából vizsgálható, hogy mennyiben tesz eleget ennek a hazai magánjog. Másrészt maga a Bíróság korlátozza a tagállami kárfelelősség alkalmazási körét olyan esetekre, amikor az uniós jogot kell alkalmaznia a tagállami bíróságoknak.³ Így megfelelően összehasonlítható önállóan az uniós jog szabálya egy tagállam állami kárfelelősségi rendszerének szabályozásával azon az alapon, hogy más normák érvényesülhetnek, ha a kártérítési kereset alapja uniós jog megsértése és más, ha a nemzeti jog, nemzeti alkotmány megsértéséről van szó. Ennek azért is van jelentősége, mert ez alapján az uniós polgárok más és más megítélés alá eshetnek a jogalkotással okozott károk megtérítése szempontjából attól függően, hogy milyen őket védő magasabb rendű szabályt sért a tagállami jogalkotás. Figyelemmel az Alapjogi Chartára⁴ és az Európai Unióról szóló szerződésre,⁵ amely az egyenlő bánásmódot megköveteli az uniós polgárok vonatkozásában, elvárható lenne a tagállamok részéről, hogy törekedjenek arra, hogy ezek a különbségek minél inkább csökkenjenek. Ezen törekvés legnagyobb akadálya a magánjog terén azonban az állami immunitás dogmája.

3. Állami immunitás, mint az állam magánjogi felelőtlensége

Az állam felelőségének gátja az immunitás, azaz az állami felelőtlenség. Ez a jogelv a nemzetközi jogból ered,⁶ és az államok szuverenitásában gyökerező gondolat. A szuverenitás pedig az adott államnak a saját területén gyakorolt főhatalmát és a nemzetközi

³ C-268/15. sz. *Fernand Ullens de Schooten kontra Ministre des Affaires Sociales et de la Santé publique és Ministre de la Justice* ügy (ECLI:EU:C:2016:874) ítélet: 2016. november 15. rendelkező rész.

⁴ Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikk.

⁵ Európai Unióról szóló Szerződés 9. cikk.

⁶ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. ELTE Eötvös, Budapest, 2018. 223-232.

kapcsolatokban való függetlenségét jelenti.⁷ Az állami immunitás sokáig alapfeltétele volt a szuverén államok közösségeként működő nemzetközi jogi rendszer fenntartásának, azonban ezzel az elvvel kapcsolatban akkor jelentkeznek problémák, ha annak hatása kivételül olyan területekre is, amely gazdaságilag, politikailag és társadalmilag sem indokolt.⁸ Az állami immunitás megnyilvánulási formái a magánjog területén régóta a jogirodalmi kritikák kereszttüzeiben állnak.⁹ A magánjogban nem is volt fenntartható a teljes állami immunitás a piaci viszonyok és a jogállamiság fejlődésével. Az államnak a „*King can do no wrong*” elvén álló abszolút immunitása mára kizárólag az autoriter, totalitárius államok sajátja. A jogállamiság fejlődésével ez háttérbe szorult, a különbség csak abban érhető tetten, hogy melyik államban milyen mértékig.

Az állam magánjogi felelőtlenségének lebomlásának két útja ismert.¹⁰ Az egyik, amely az állam tevékenységének jellegétől függően, a *iure imperii* – *iure gestionis*, biztosít immunitást az államhatalom gyakorlása során, míg a másik szemlélet az úgynevezett funkcionális szemlélet, amely az állam bizonyos szerveinek, az általuk végzett tevékenységtől függően biztosít immunitást. A modern magánjogban pedig egyre inkább erősödik az állam immunitásának teljes tagadása, ahogyan az megjelenik az Európai Unió jogában is. Ez a folyamat azonban az Európai Unió tagállamaiban eltérő úton haladva, eltérő ütemben és módon ment végbe. Napjainkra az uniós tagállamok közül találunk olyat, amelyben alkotmányos alapjog a jogalkotással okozott károk megtérítése, például Spanyolország, és találunk olyat is, amely a merev jogalkotó immunitás talaján áll továbbra is, például Luxemburg.

A jogalkotás az állami szuverenitás gyakorlásának legfőbb megnyilvánulása. Erre tekintettel a fenti jogelméleti fejlődési irány mellett is ez a terület az, amellyel kapcsolatban a legnehezebben oldódik az immunitási szemlélet. Ahhoz, hogy az uniós jog szabályait és a hazai szabályozást megfelelően tág kontextusba el tudjuk helyezni, át kell tekinteni a tételes jogi összehasonlítást megelőzően, hogy miként jutott el a nemzetközi jog, az uniós jog és hazánk magánjogi rendszere a jelenlegi állapotáig az immunitás áttörése kapcsán.

4. Az állami felelősség jogintézményének fejlődése

4.1. Nemzetközi jog

A fent kifejtettekre tekintettel nem lehet kérdéses, hogy az abszolutisztikus államberendezkedések meghaladását követően merülhetett csak fel az igény, hogy az immunitás áttö-

⁷ Lásd KECSKÉS, 1988. 15.; NAGY Károly – HARASZTI György – HERCZEG Géza: *Nemzetközi jog*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1976. 80.

⁸ Lásd KECSKÉS, 1988. 11.

⁹ Lásd például: LEHOTAY Veronika: Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának kérdésköréhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* Tom. 28. (2010); LAJER Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért a magyar jogban. *Jogtudományi Közlöny* 1 (2001) 70-81.

¹⁰ KECSKÉS László: *Az állami kárfelelősség jogalkotási és jogalkalmazási kérdései, különös tekintettel a gazdaságirányítás kárfelelősségére*. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 1987. 7.

rését nemzetközi egyezményekkel is megkísérelték elősegíteni. Az erre irányuló 1920-as, 1930-as évek sikertelen kísérleteit követően az állami felelősség kodifikálásának felgyorsulásához a második világháború pusztítására volt szükség, és az azt követő felelősségre vonás iránti igényre. Az ENSZ 1953-ban kezdte meg az állami felelősség kodifikációját, amelynek eredménye lett a 2001-ben elfogadott tervezet¹¹ az állami felelősségről, amelyet azonban a tagállamok a mai napig nem láttak el kötelező erővel. Bár a dokumentum így nem számít a nemzetközi jog forrásának, de elvi jelentősége kiemelkedő. A tervezet az állam számára a teljes jóvátételt írja elő a nemzetközi jog megsértésével okozott vagyoni és nem vagyoni károkért, továbbá kimondja, hogy a sérelmet elkövető állam belső jogára nem hivatkozhat a felelősség alóli mentesülés érdekében.

Az ENSZ kodifikációval párhuzamosan 1972-ben Bázelen került megkötésre az Európai Immunitás Egyezmény,¹² amely a funkcionális immunitás jegyében az abszolút immunitás alóli kivételeket sorolja fel. Majd 1984-ben az Európa Tanács ajánlásában¹³ már az állami kárfelelősségről ajánlott alapelveket az államok figyelmébe. Az ajánlás elvei magában foglalták az állam normatív szabályozó tevékenységével okozott kárt is. Az ajánlott felelősségi rendszer a jogellenességet szem előtt tartó, a felróhatóságot háttérbe szorító kártérítési rendszer. Továbbá ki kell emelni, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) is marasztalja a szerződő államokat az Emberi Jogok Európai Egyezményének 41. cikke alapján, ha az Egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek megsértését állapítja meg. Ennek feltétele a belső jogban meglévő megfelelő elégtétel hiánya. Az EJEB akkor is ítélt meg jóvátételt, ha a sérelmet jogalkotás okozta. Ez az eljárás is az állami immunitás áttörése a jogalkotási tevékenységgel kapcsolatban is.

Ezen nemzetközi tendencia, amely az állami immunitás visszaszorítására irányult, nagyban kihatott mind hazánk, mind az egész európai integráció jogfejlődésére az állami felelősség terén.

4.2. A magyar jogfejlődés

Az állam magánjogi felelősségének a gondolata hazánkban az 1848-49-es szabadságharcig fel sem merülhetett.¹⁴ A szabadságharc leverése után pedig az oktrojált osztrák magánjog abszolút immunitás szemlélete akadályozta az állami felelősség kialakulását, ezért csak 1867 után jelenhettek meg az állam magánjogi felelősségnek alapjai. Ennek első példája az 1871. évi VIII. tc. a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről, továbbá ezzel egyidejűleg a bírói gyakorlatban is megjelent az állami immunitás elutasítása, amikor a Kúria jogalkotással okozott kár megtérítésére kötelezte az államot.¹⁵

¹¹ 2001 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. www.legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (2023.06.06.)

¹² European Convention on State Immunity. www.rm.coe.int/16800730b1 (2023.06.06.)

¹³ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (84) 15. www.rm.coe.int/16804e3398 (2023.06.06.)

¹⁴ KECSKÉS, 1988. 28.

¹⁵ Kúria 1879. évi 74. jogeset.

Az 1913. évi magánjogi törvénytervezet még rendelkezett az állami felelősségről, azonban ez végül nem emelkedett jogszabályi rangra, és az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatból már kimaradt az állami felelősség intézménye. Erre tekintettel csak a bírósági gyakorlatban élhetett a jogintézményt. A második világháborút követően ideológiai akadályok miatt szóba sem kerülhetett ezen a területen a jogalkotás, és az állam polgári jogi felelőssége a rendszerváltozásig csak nagyon szűk, korlátozott módon jelenhetett meg. Ennek formája a régi Ptk.-ba¹⁶ iktatott államigazgatási jogkörben okozott kár megtérítésének a szabálya volt. A közhatalom fogalmát a jogalkotó azonban ekkor nem adta meg, és az azt értelmező Legfelsőbb Bíróság 42. számú állásfoglalásából egyértelművé vált, hogy nem foglalja magában a jogalkotással okozott kár megtérítése iránti igényt a régi Ptk. szabálya. Csak 1991-ben került a jogalkotás szintjén áttörésre az állam szinte teljes immunitásának az elve a régi Ptk. módosításával.¹⁷ Ezáltal az állam, mint jogi személy perelhetővé vált a magánjogi viszonyok tekintetében, és így megjelent az állam funkcionális immunitása, de a jogalkotással a magánszemélyeknek okozott károk kérdése még mindin nyitott maradt.

A jogalkotó állam felelősségének törvényi szintre emelésének kézenfekvő lehetőség volt az új Ptk.¹⁸ megalkotása, különösen úgy, hogy a polgári jog kodifikációját 1998-ban azzal a céllal határozta el a Kormány,¹⁹ hogy egy korszerű, a nemzetközi elvárásoknak is megfelelő törvénykönyvet hozzanak létre. Ahogyan azt láttuk fentebb, ekkorra már a nemzetközi jogban is komoly törekvések voltak az állami felelőtlenség feloldására, így joggal lehetett arra számítani, hogy a nemzetközi elvárásoknak megfelelő tervezet ezt magában foglalja majd. A jogalkotási folyamat azonban nem alakult zökkenőmentesen, és több tervezet után született csak meg végül az új Polgári Törvénykönyv 2014. március 15-i hatálybalépéssel.

Az új magánjogi kódex az állami felelősség körében fenntartja az állam perelhetőségét, amennyiben gazdasági szereplőként polgári jogviszonyok alanyaként lép fel, és külön szabályozza az államigazgatás, igazságszolgáltatás kárfelelősségét, azonban a jogalkotással okozott kárról hallgat. A kodifikáció folyamatában két alkalommal is szövegszerű tervezet készült a jogalkotással okozott kár jogintézményének törvénybe foglalására, azonban egyik sem emelkedett törvényi szintre. Ennek okát az új Ptk. miniszteri indokolás ekként adta meg: *„A Ptk. szabályai alapján a joggyakorlat mereven elzárkózott a jogalkotással okozott károk megtérítése elől. A törvény nem szabályozza külön a jogalkotással okozott kárért való felelősséget, mivel az így okozott károkért a jogalkotó az általános felelősségi alakzat alapján felelős. Kétségtelen, hogy például alkotmányellenes jogszabály alkotásával vagy uniós implementációs kötelezettség elmulasztásával kárt lehet okozni. Ezekben az esetekben a károsult az általános deliktuális felelősség szabály alapján kérheti a bíróságtól az okozott károk megtérítését.”*

¹⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény.

¹⁷ 1991. évi XIV. törvény.

¹⁸ A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.

¹⁹ 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat a polgári jogi kodifikációról.

Az indokolás tehát kifejezetten elismerte, hogy jogalkotással lehet kárt okozni, azonban nem találta indokoltnak ezt kodifikálni annak ellenére, hogy ismert volt a hazai bírói gyakorlat e téren, és az előző fejezetekben áttekintett nemzetközi jogi és a következő fejezetben részletezett uniós jogi eredmények már rendelkezésre álltak. Ennek ellenére bizakodó volt a jogirodalom²⁰ az indokolásban kifejtettek miatt, hogy ez majd fordulatot hoz a jogalkotással okozott károk hazai megítélésében, különös tekintettel az Alaptörvény 28. cikkében foglalt értelmezési kötelezettségre, amely kifejezetten kiemeli a törvények indokolását: „*A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.*”

4.3. Az uniós jog fejlődése

A tagállami kárfelelősség intézménytörténete az Európai Unió jogában három nagy szakzra osztható fel. Kezdetekben csak az integráció intézményeinek a kárfelelősségéről beszélhetünk, majd a Francovich ítélettel²¹ a Bíróság megalapozta a tagállamok kárfelelősségét, amelyet egy intenzív jogfejlesztő szakasz követett egészen a Köbler ügyig.²² A Köbler ügyet követően megtorpant a jogfejlődés és a Bíróság gyakorlatában egyfajta stagnálás volt megfigyelhető, amelyhez képest hatalmas lépés volt a Spanyol Királysággal szembeni kötelezettségszegési eljárás, melyben elmarasztalta a Bíróság a tagállamot a kárfelelősségi szabályok nem megfelelő implementálásáért a nemzeti jogba.

A fent vázolt nemzetközi, jogtörténeti környezetben a tagállamok az Európai Gazdasági Közösség megalapításakor az integráció szerveit nem kívánták immunitással felruházni, és az EGK Szerződés 215. cikkében a Közösségek deliktualis kárfelelősségét rögzítették: „*Szerződésen kívüli felelősség esetén a Közösség a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.*”

A Közösségek kárfelelősségének elsődleges jogba foglalt szabályainak a közösségi jogalkotásra történő alkalmazását a Bíróság a Schöppenstedt ítéletében²³ fejtette ki. Ennek az ítéletnek volt egyenes következménye, tovább gondolása a tagállami jogalkotásért való kárfelelősség doktrínájának kidolgozása. Az ítélet elvi magja a jogirodalomban Schöppenstedt formula néven vált ismerté.²⁴

²⁰ BoóC Ádám: Észrevételek az állam kárfelelősségéről a jogszabályban történő ármegállapítási kötelezettség elmulasztása vonatkozásában. *Jogtudományi Közlemény* 10 (2013) 507-512.

²¹ C-6/90 és C9/90. sz. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai kontra Olasz Köztársaság egyesített ügyek (ECLI:EU:C:1991:428) ítélet: 1991. november 19.

²² C-224/01. sz. Gerhard Köbler v Republik Österreich ügy (ECLI:EU:C:2003:513) ítélet: 2003. szeptember 30.

²³ Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v Council of the European Communities C-5/71. sz. ügy (ECLI:EU:C:1971:116) ítélet: 1971. december 2.

²⁴ KECSKÉS László: *EU-Jog és jogharmonizáció*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 709.

A Francovich ítéletben kimondott elvek tulajdonképpen a Schöppenstedt formula alkalmazását jelentik a tagállamokra. Fontos különbség azonban, hogy a Bíróság a tagállamok kárfelelősségét nem egy konkrét elsődleges uniós jogban fellelhető szabályra alapította, hanem a szerződések rendszeréből vezette le. Így gyakorlatilag bírói jogalkotás eredményeként született meg az uniós jog megsértéséért való kárfelelősség jogalapja.

A tagállami kárfelelősség jogintézményét létrehozó ítéletet követően a Bíróság ítélkezési gyakorlatát, amely a jogintézmény kibontását célozta a jogirodalom elnevezte „Post-Francovich” jelenségnek.²⁵ Az ebbe az elméleti kategóriába sorolható ítélkezési gyakorlat²⁶ meglátásom szerint a Köbler ítélettel²⁷ zárult le, és a tagállami kárfelelősség intézményének töretlen fejlődése itt csúcspontot ért el, amikor a tagállamok jogbiztonságra alapított érvelése mellett is arra jutott a Bíróság, hogy az uniós jogot sértő bírósági ítéletért is felelős a tagállam. Ebben az időszakban jelölte ki, és szilárdította meg a Bíróság a jogintézménynek a klasszikusnak tekinthető kereteit.

A Köbler ügyet követően a Bíróság még számos ítéletében²⁸ foglalkozott a tagállami kárfelelősség jogintézményével. Ezekben az ítéletekben a korábban kialakított elveken lényegében nem változtatott, azokat csak tovább finomította. Erre tekintettel meglepő

²⁵ KECSKÉS 2009. 723.; OCSKÓ Eszter: *Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott kárért való felelősség egyes dogmatikai és gyakorlati kérdései*. PHD értekezés, Budapest, 2022. http://corvina.kre.hu:8080/phd/Ocsko_Eszter_disszertacio.pdf (2023.06.06.) 84.

²⁶ C-46/93 és a C-48/93. sz. Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyek (ECLI:EU:C:1996:79) ítélet: 1996. március 5.; 392/93. sz. The Queen kontra H. M. Treasury, v British Telecommunications Plc. C. ügy (ECLI:EU:C:1996:131) ítélet: 1996. március 26.; C-178/94. sz. Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula és Trosten Knor kontra Bundesrepublik Deutschland. ügy (ECLI:EU:C:1996:375) ítélet: 1996. október 8.; C-127/95. sz. Norbrook Laboratories Limited kontra Ministry of Agriculture, Fisheries and Food. ügy (ECLI:EU:C:1998:155) ítélet: 1998. április 2.; C-5/94. sz. The Queen v Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, kontra: Hedley Lomas (Ireland) Ltd. ügy (ECLI:EU:C:1996:205) ítélet: 1996. május 23. Lásd C-46/93 és a C-48/93. sz. Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyek (ECLI:EU:C:1996:79) ítélet: 1996. március 5. rendelkező rész 2. pont.

²⁷ C-224/01. sz. Gerhard Köbler v Republik Österreich ügy (ECLI:EU:C:2003:513) ítélet: 2003. szeptember 30.

²⁸ C-173/03. sz. Traghetti del Mediterraneo SpA kontra Repubblica italiana ügy (ECLI:EU:C:2006:391) ítélet: 2006. június 13.; C-278/05. sz. Carol Marilyn Robins és társai kontra Secretary of State for Work and Pensions ügy (ECLI:EU:C:2007:56.) ítélet 2007. január 25.; C-470/03. sz. A.G.M.-COS.MET Srl kontra Suomen valtio és Tarmo Lehtinen ügy (ECLI:EU:C:2007:213) ítélet: 2007. április 17.; C-445/06. sz. Danske Slagterier kontra Bundesrepublik Deutschland ügy (ECLI:EU:C:2009:178.) ítélet: 2009. március 24.; C-429/09. sz. Günter Fuß kontra Stadt Halle ügy (ECLI:EU:C:2010:717.) ítélet: 2010. november 25.; C-168/15. sz. Milena Tomášová kontra Slovenská republika – Ministerstvo spravodlivosti SR és Pohotovost s.r.o. ügy (ECLI:EU:C:2016:602.) ítélet 2016. július 28.; C-268/15. sz. Fernand Ullens de Schooten kontra Ministre des Affaires Sociales et de la Santé publique és Ministre de la Justice ügy (ECLI:EU:C:2016:874) ítélet: 2016. november 15.; C-571/16. sz. Nikolay Kantarev kontra Balgarska Narodna Banka ügy (ECLI:EU:C:2018:807) ítélet: 2018. október 4.; C-261/20. sz. Thelen Technopark Berlin GmbH kontra MN ügy (ECLI:EU:C:2022:33.) ítélet: 2022. január 18.

és kiemelkedő jelentőségű volt a Bizottság által a Spanyol Királyság ellen benyújtott kötelezettségzegés megállapítása iránti kereset kapcsán 2022. június 28-án meghozott ítélet,²⁹ amely elmarasztalta Spanyolországot, amiért az uniós jog megsértéséért fennálló állami kárfelelősséget kodifikáló belső jogi szabályai nem felelnek meg az uniós jogi követelményeknek.³⁰ Ebben a Bíróság egyértelműen lefektette az elvárásokat a tagállami jogrendszerekkel szemben az uniós jogon alapuló tagállami kárfelelősséggel kapcsolatban. Ha az még nem is jelenthető ki ez alapján, hogy újra előtérbe kerülne a jogintézmény, a Bíróság gyakorlatában az mindenképpen kiemelendő, hogy mind a Bizottság, mind a Bíróság olyan alapvető uniós alanyi jognak tekinti a magánszemélyek állammal szembeni kártérítéshez való jogosultságát, amelynek érvényre juttatására komoly hangsúlyt fektet.

5. A jogalkotással okozott károk megtérítésének hazai és uniós jogi szabályainak egybevetése

Mivel a fent írtak értelmében a hazai magánjog nem kodifikálta az államnak a jogalkotásért való kárfelelősségét, ezért a deliktuális kárfelelősségi szabályok alapján a bírósági gyakorlat és az Alkotmánybíróság dolgozta ki annak feltételeit. Ebben a vonatkozásban megállapítható, hogy az állami felelősség ezen dimenziója, mind az uniós jogban, mind a hazai jogban a Bíróság és a hazai bíróságok jogfejlesztő gyakorlatától függ. Ez nem jelenti azt azonban, hogy minden tekintetben hasonlóságot is mutat. A fent felvázolt fejlődési ívek, amelyekre nyilvánvalóan a nemzetközi jogi környezet is hatással voltak, eltérő eredményekre vezettek. Erre tekintettel a következőkben a vonatkozó jogszabályi háttér és bírósági gyakorlat összevetésével teszünk kísérletet arra, hogy meghatározzuk az uniós jog és hazai jog közötti különbségeket, hasonlóságokat a jogalkotással okozott károk megtérítése terén.

5.1. Az állam immunitása

Az állam kártérítési felelősségének szabályrendszerét alapvetően befolyásolja az adott állam immunitásról alkotott felfogása. Ahogyan azt fent láttuk, az Európai Gazdasági Közösség megalakításakor az alapító államok nem kívánták a nemzetállamokat megillető immunitással felruházni az integráció intézményeit. Ebből kiindulva a Bíróság gyakorlatában fel sem merült a tagállamok immunitásának lehetősége a magánszemélyeknek az uniós jog megsértésével okozott károk tekintetében. A Bíróság nem tett különbséget sem az unió saját kárfelelőssége, sem a tagállamok kárfelelőssége vonatkozásában a tekintetben, hogy jogalkotással, vagy más egyéb intézkedéssel okozott kárról van-e szó.

---

²⁹ C-278/20. sz. Bizottság kontra Spanyolország (Violation du droit de l'Union par le législateur) ügy (ECLI:EU:C:2022:503.) ítélet: 2022. június 28.

³⁰ TÓTH András: *Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károk megtérítésére vonatkozó tagállami szabályozással szembeni követelmények az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában*. Kézirat. Megjelenés alatt. Várható megjelenés: Károli Gáspár Református Egyetem XXIV. Jogász Doktorandusz Konferencia kötetében.

Továbbá nem tartotta értékelhető szempontnak azt sem, hogy az adott tagállam vagy az integráció melyik szerve, intézménye volt a károkozó. Ezzel a felfogással az európai unió joga az immunitást teljesen elutasító jogrendszerek elméleti alapján áll.

Ezzel szemben Magyarországon a rendszerváltozást követően a funkcionális immunitás szemlélete nyert teret a magánjog rendszerében. Az Alaptörvény XXIV. cikke³¹ kifejezetten rögzíti a közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítéséhez való alapjogot, továbbá a IV. cikk³² a szabadságkorlátozással okozott károkért való felelősséget is kimondja. Ezzel párhuzamosan 1991. óta az állam, mint a polgári jogviszonyok alanya perelhető e vonatkozásban. Ezen elvi alapok mentén az új Ptk. is tartalmazza a közigazgatási jogkörben és a bírósági, ügyészségi, közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott károk megtérítésének polgári jogi szabályait.³³ Sőt, a hazai jogalkotás további szigorúbb felelősségi alakzatokat hozott létre a bíróságok kárfelelősségének megállapítására a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvény megalkotásával és a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény CVIII. fejezetébe iktatásával az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanításnak. Tehát széles körben nyitott az állami felelősség megállapításának törvényi lehetősége, de csak akkor, amikor az állam az említett jogszabályok által körülhatárolt körbe tartozó tevékenységét végzi.

Ezzel szemben a jogalkotással okozott károk tekintetében alapvetően az állam immunitása jut érvényre a polgári bíróságok előtt. A Legfelsőbb Bíróság már 2006-ban a 42. számú állásfoglalásában egyértelművé tette, hogy az államigazgatási jogkörben okozott kár fogalma nem foglalja magában a jogalkotással okozott kár megtérítése iránti igényt a régi Ptk. szabályai szerint. Ezen túlmenően a jogalkotással kapcsolatos kártérítési igények elutasításának alapjául szolgáló jogi indokolás lényege az volt, hogy a jogalkotás eredményeként létrejövő jogszabály hatálybalépésével bekövetkezett károsodás nem keletkeztet polgári jogviszonyt a károsult és a jogalkotó között.³⁴ A bírói gyakorlat az ebből eredő immunitást sokáig akkor is irányadónak tartotta, ha az Alkotmánybíróság később akár visszaható hatállyal is megsemmisítette a jogszabályt. „A jogszabály általános érvényű és elvontan megfogalmazott magatartásszabályokat állapít meg, ezért a jogalkotásra – beleértve a hozzá kötődő felelősséget is – a közjog szabályai az irányadók, amelyek alkotmány sértés esetén még akkor is védelmet biztosítanak a jogalkotó számára, ha az Alkotmánybíróság a jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenő hatállyal semmisíti meg.”³⁵ Ezt az ítélkezési gyakorlatot az Alkotmánybíróság által kialakított

³¹ Alaptörvény XXIV. cikk (2) Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a hatóságok által feladatuk teljesítése során neki jogellenesen okozott kár megtérítésére.

³² Alaptörvény IV. cikk (4) Akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytől elvonva korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.

³³ új Ptk. 6:548. § - 6:549. §.

³⁴ Lásd például EBH 1999. 14., BH 2002. 235., BH2 002. 264., BH 1994. 312. Györi Ítéletábra Pf.III.20.479/2009/4., Debreceni Ítéletábra Pf.II. 20.232/2006/4.

³⁵ BH1994. 312.

diszfunkcionális jogalkotás fogalmának³⁶ a gyakorlatba való beemelése törte meg. Az Alkotmánybíróság akkor tartja diszfunkcionálisnak a jogalkotást, ha az tartalma szerint tulajdonképpen jogalkalmazói intézkedést lepez. Ilyennek számítanak az egyes állami pozíciók elnyerésére, vagy éppen az attól való megfosztásra irányuló „személyre szabott” törvények. A Fővárosi Ítéltábla ezt az áttörést az immunitás pajzsán akként indokolta, hogy a jogalkotó tevékenysége, amennyiben jogalkalmazói intézkedést lepez, akkor azt annak tartalma alapján megítélve a közhatalom olyan gyakorlásának kell tekinteni, amely figyelemmel a PK 42. számú állásfoglalásban kifejtettekre megalapozza az állam kártérítési felelősségét. Ennek előfeltétele azonban minden esetben az Alkotmánybíróság megsemmisítő határozata. Ezt az immunitás gátján ütött rést elvi szinten annyiban tágitotta a Kúria, hogy megállapíthatónak találta a kárkötelmi jogviszony létrejöttét, és a jogalkotó felelősségének a megállapítását akkor is, amikor az Alkotmánybíróság nem jogalkalmazói intézkedést lepezett a jogszabállyal. Kimondta, hogy az Alkotmánybíróság jogszabályt megsemmisítő bármely határozata esetén lehetőség van kártérítésre.³⁷ Mindemellett azonban napjaink joggyakorlatában is uralkodó nézet a polgári jogviszony hiánya ilyen esetekben.

A fentiekből jól látható, hogy a hazai magánjog rendszere az állam teljes immunitásának lebontását a funkcionális immunitás elméletének mentén kezdte meg. Erre tekintettel széles körben felel az állam a neki betudható közhatalom gyakorlásával magánszemélyeknek okozott károkért. Sőt az egyes eljárási alapjogok érvényesülése tekintetében külön jogszabályok határoznak meg szigorú felelősségi alakzatokat. Ez azonban nem vezetett el az állam általános felelősségének kimondásához, hiszen annak elfogadása, hogy polgári jogi jogviszonyt, ezen belül is kötelmi jogi jogviszonyt a jogalkotással okozott károk nem keletkeztenek az állam és a kárt elszenvedő magánszemély között, az állam immunitásának elismerését jelenti ezen a téren. Ezzel szemben az uniós jog még kis mértékben sem ismeri el az állami immunitást. Ez a dogmatikai különbség a hazai jog és uniós jog között megmutatkozik a jogintézmény valamennyi aspektusában, sőt árnyékot vet az uniós jogon alapuló igények hazai bíróságok általi megítélésére is.

5.2. Milyen kárfelelősségi alakzat alapján felel a jogalkotó?

Ahogy azt fent bemutattuk, a jogalkotó a hazai jognak a deliktuális kárfelelősségi szabályai alapján tartja elbírálhatónak a jogalkotással okozott károk megtérítésére irányuló igényeket, és ezt a felfogást követik a polgári bíróságok is. A Bíróság ítélezési gyakorlata szerint a tagállamnak a nemzeti jog szabályainak keretei között kell az okozott kár következményeit orvosolnia azzal, hogy a károk megtérítésére vonatkozó nemzeti jogszabályok által meghatározott követelmények nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint azok, amelyek a hasonló jellegű, nemzeti jogon alapuló igényekre vonatkoznak. Ennél bővebb követelményt nem támaszt a Bíróság a tagállamokkal szemben.

³⁶ Lásd például 31/1998. (VI. 25.) AB határozat; 5/2007. (II. 27.) AB határozat.

³⁷ EBH2019. P.1.

Az európai jogrendszerek a magánjogi felelősség terén alapvetően elkülönítik a deliktuális és a kontraktuális felelősséget, bár kétségtelen, hogy ez a kérdéskör a jogirodalomban széleskörűen vitatott.³⁸ Mind a deliktuális, mind a kontraktuális felelősség közös jellemzője, hogy a felek közötti kárfelelősségi jogviszonyt egy kötelemkeletkeztető tény alapozza meg. Ami alapvetően megkülönbözteti a deliktuális és kontraktuális felelősséget az az, hogy az előbbi esetén a károkozást megelőzően a felek között nem áll fenn egyéb relatív szerkezetű „alapjogviszony”, a kárkötelelem az általános károkozási tilalomra vonatkozó szabályok megsértéséből ered. Bár maga a Bíróság hangsúlyozza több ítéletében, hogy ha szerződésen kívüli károkozásról van szó, nem szabad azt figyelmen kívül hagyni, hogy a jogalkotással okozott károk esetén a károkozás alapja mindig a jogalkotó és a kárt szenvedett személy közötti közjogi jogviszony. A szerződésszegéssel okozott károk megítélése az európai magánjogi rendszerekben azért szigorúbb általában, mert a szerződés már eleve a felekre kötelező magatartásszabályokat ír elő, és ennek megsértésével keletkezik a kár. Ebből a szempontból dogmatikailag a jogalkotással okozott kár hasonlatos a kontraktuális felelősséghez, hiszen amikor a jogalkotó e hatáskörét gyakorolva eljár, akkor kötik az olyan normák, amelyek jogokat keletkeztetnek a magánszemélyek részére, mint például az Alaptörvény, vagy nemzetközi szerződések, de említhetnénk a jogalkotásra vonatkozó szabályokat is.

Ebből kifolyólag az említett általánosnál szigorúbb szabályokra tekintettel általában a szerződési jogban, és így a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésének terén is, fokozottabban érvényesül a kártérítés prevenciós jellege, így annak quasi büntető funkciója. Ezzel szemben a deliktuális felelősségnél a reparáció elve kerül előtérbe. A Bíróság pedig leszögezi határozottan, hogy a tagállami kárfelelősség célja elsősorban a reparáció, nem tulajdonít jelentőséget a visszatartó hatásnak.³⁹ Erre tekintettel megállapítható, hogy ha visel is magán olyan jellemzőket az uniós jogban gyökerező tagállami kárfelelősség jogintézménye, amely a kontraktuális felelősség felé mutat, a Bíróság egységes ítélkezési gyakorlata alapján azt a deliktuális kárfelelősség kategóriájába kell sorolnunk, így ezen dogmatikai kérdésben nem mutatkozik különbség a hazai szabályozás és az uniós jog között.

5.3. A passzív perbeli legitimáció

A Bíróság a tagállami kárfelelősséget megállapító ítéleteiben következetesen az állam felelősségével foglalkozik. Erre tekintettel kérdésként merült fel a joggyakorlat fejlődése során, hogy elvárás-e az államnak a közvetlen perelhetősége, vagy eleget tesz az uniós jogi kötelezettségnek azzal is valamely tagállam, ha nemzeti szabályai alapján az állam valamely szervét kell perelnie. A Bíróság több alkalommal is leszögezte, hogy nem tekinthetőek az

³⁸ SZALMA József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és magyar magánjogban*. ELTE ÁJK – Bíbor Kiadó, Budapest – Miskolc, 2008. 11-20.

³⁹ C-470/03. sz. A.G.M.-COS.MET Srl kontra Suomen valtio és Tarmo Lehtinen ügy (ECLI:EU:C:2007:213) ítélet: 2007. április 17. 88. pont.

uniós jogba ütközőnek az ilyen jellegű nemzeti szabályok,⁴⁰ mert az uniós jog a nemzeti joggal szemben csak azt a követelményt állítja fel, hogy érdemben nem lehet terheesebb a magánszemély szemszögéből az uniós jog megsértéséből fakadó igény érvényesítése, mint tisztán belső jogi tényállás esetén.

Ebben a tekintetben a hazai szabályozás a közigazgatási, igazságszolgáltatási jogkörben okozott károk esetén konkrétan meghatározza, hogy kártérítési igény esetén az állam mely önálló jogi személyiséggel rendelkező szervével szemben érvényesíthető az igény. A jogalkotással okozott károk esetén figyelemmel kell lenni arra, hogy az Alaptörvény T) cikke szerint jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Ebből következően pedig az alperesi oldalon magának az államnak kell állnia amikor a felsorolt jogszabályokat nem önálló jogi személyiséggel rendelkező állami szerv vagy az önkormányzat alkotja, mert ilyen esetben nyilvánvalóan az utóbbi a peres fél.

Erre figyelemmel a hazai szabályozás nem különbözik az uniós jogon alapuló igényektől abban a vonatkozásában, hogy alperesi oldalon adott esetben nem az állam áll, hanem valamely más jogalkotási hatáskörrel és önálló jogi személyiséggel rendelkező szerv.

5.4. A megsértett jogi norma jellege

A Bíróság a tagállami kárfelelősség egyik alapfeltételévé emelte, hogy a tagállam által megsértett uniós jogi normának olyannak kell lennie, amelynek célja a magánszemélyeknek joggal való felruházása. Ezt a kritériumot a Bíróság szűkítően értelmezi. Ez a szűk értelmezés alapvetően két irányú. Egyrészt a Bíróság ítélkezési gyakorlatából az tűnik ki, hogy az uniós jogi normák csak a céljuk mentén keletkeztetnek olyan uniós alanyi jogot, amelynek sérelme kártérítési jogalapot teremt.⁴¹ Konkrét ügyben azt mondta ki a Bíróság, hogy a környezeti hatásvizsgálat elmulasztása esetén az uniós polgár alanyi joga annak követelése, de ha a beruházással kapcsolatban közvetlen okozati összefüggésben kára keletkezik, annak uniós jogi alapon való megtérítését nem alapozza meg közvetlenül a hatásvizsgálat elmulasztása. A másik szűkítő értelmezés a Bíróság részéről a feltételhez kötött uniós alanyi jogok elismerése.⁴² A Bíróság kimondta, hogy a gazdasági alapszabadságok olyan normák, amelyek a magánszemélyek részére közvetlen jogosultságot keletkeztetnek,⁴³ de az csak akkor alapozza meg a kártérítést, ha határon átnyúló tényállási elem is szerepel az ügyben. Ehhez képest a Bíróság a saját hatáskörét

⁴⁰ C-302/97. sz. Konle ügy (ECLI:EU:C:1999:271.) ítélet 1999. június 1.; C-424/97. sz. Haim ügy (ECLI:EU:C:2000:357.) ítélet: 2000. július 4.

⁴¹ C-420/11. sz. Jutta Leth kontra Republik Österreich Land Niederösterreich ügy (ECLI:EU:C:2013:166) ítélet 2013. március 14.

⁴² C-268/15. sz. Fernand Ullens de Schooten kontra Ministre des Affaires Sociales et de la Santé publique és Ministre de la Justice ügy (ECLI:EU:C:2016:874) ítélet: 2016. november 15. rendelkező rész.

⁴³ C-445/06. sz. Danske Slagterier kontra Bundesrepublik Deutschland ügy (ECLI:EU:C:2009:178.) ítélet: 2009. március 24. 26. pont.

viszont ilyen esetben megállapíthatónak találja előzetes döntéshozatali eljárás lefolytatása érdekében. A Bíróság minden bizonnyal ezen kérdéssel kapcsolatos jogértelmezéssel határt kíván húzni az uniós jog érvényesítésének magánjogi és közjogi eszközei között.⁴⁴

Ahogy fent már tisztáztuk, a jogalkotással okozott károkért való felelősséget a hazai magánjog deliktuális felelősségként kezeli. Erre tekintettel a jogellenesség követelménye nem igényel részletes magyarázatot, mert az új Ptk. törvénybe iktatta a „neminim laedere” elvet, amikor kimondta, hogy a törvény tiltja a jogellenes károkozást.⁴⁵ Ezzel a jogellenesség és kártérítés viszonyának hosszú elméleti vitáját zárta le.⁴⁶ Ez alapján pedig kimondható, hogy önmagában a károkozással létrejön a kárkötelmi jogviszony a károkozó és a károsult között attól függetlenül, hogy milyen normát sértett. Ahhoz nem is szükséges jogszálysértés, jogszerű magatartás is okozhat kárt. Ebből következően az a magánszemély, aki a jogalkotásból kifolyólag kárt szenved, nem köteles semmi további jogellenesség bizonyítására ahhoz, hogy kártérítési igényel lépjen fel. Ezzel kapcsolatban alakult ki az immunitás körében bemutatott azon bírósági gyakorlat, hogy a jogalkotás közjogi jellegére tekintettel mégsem jön létre ez a kárkötelmi jogviszony. Ez a megállapítás erősen vitatható dogmatikai szempontból, hiszen az uniós jogon alapuló igények megítélése is a hazai deliktuális kárfelelősségi szabályokon alapul, és akkor a bírói gyakorlat szerint pedig létrejön ugyanezen kárkötelmi jogviszony. Ha azonban ettől eltekintünk, és a vizsgálatot csak arra az esetre szűkítjük le, amikor nem biztosít immunitást a jogalkotónak a bírói gyakorlat, akkor a hazai szabályozásban nem szerepel az a nagyon szűkítő megközelítés, amely a Bíróság gyakorlatában.

A két szabályozást összevetve alapvető koncepcionális különbséget láthatunk. A Bíróság hangsúlyozta, hogy szerződésen kívüli károkozásról beszélünk, viszont a feltételként támasztott uniós alanyi jogi sérelem ezt egyfajta direkt bizonyítási rendszerként értelmezi, hiszen a károkozás tényén túlmenően egy további feltétel igazolását, a magánszemélyek számára jogot keletkeztető uniós norma sérelmét is megkívánja. Ezzel a hazai szabályozással ellentétben eltolja a vizsgálat fókuszát a jogellenesség felé a felrőhatóság oldaláról. Kimondhatjuk, hogy az uniós jogi kártérítési rendszer a hazaihoz képest inkább jogellenesség központú, mint felrőhatósági. Ezzel ebből a szempontból vizsgálva az uniós jogon alapuló igények érvényesítése nehezebb, mint a belső jogi tényálláson alapuló igények esetén.

5.5. Előzetes eljárás megkövetelése

A jogalkotással megsértett jogi norma és az immunitás kérdéseire szorosan kapcsolódik, hogy megkövetelhető-e bármilyen előzetes eljárás a jogalkotó kárfelelősségének megállapításának előfeltételeként. A Bíróság az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott

⁴⁴ VARGA Zsófia: A Köbler-doktrína magyarországi alkalmazása – A bírósági jogkörben az uniós jog megsértésével okozott kár megtérítésének gyakorlata. *Európai Jog* 1 (2015) 1-24.

⁴⁵ Ptk. 6:518. §.

⁴⁶ EÖRSI Gyula: *Kártérítés jogellenes magatartásért*. KJK, Budapest, 1958. 47-54.

károk megtérítése iránti eljárásokban kategorikusan kizárja, hogy a tagállamok előírják bármilyen előzetes eljárást, akár alkotmánybírói, akár magánbírói eljárásnak az igénybevételét. Elvi élel kimondja, hogy a tagállami kárfelelősség bármely feltételének megítélésre hatáskörrel kell, hogy rendelkezzen a tagállami polgári bíróság. Ezzel a polgári bíróságokat quasi uniós alkotmánybíróvá teszi.

Ez a tagállamok számára nehézséget okoz, mert az alkotmánybíráskodás két alapvető modellje, az amerikai és az osztrák modell között, az az eltérés,⁴⁷ hogy az előbbi decentralizált modellt jelent, azaz valamennyi bíróság jogosult az alkotmányossági vizsgálat elvégzésére, míg az európai, osztrák modell centralizált, azaz egy testület végzi ezt a tevékenységet, és ez a testület inkább tekinthető politikai szervnek,⁴⁸ mint rendes bíróságnak.

A hazai polgári jogi szabályok a bírósági jogkörben okozott károk kapcsán nem követelik meg a jogerő áttörését és a kárt okozó bírósági határozat felülvizsgálatát. Ezzel szemben, ahogyan az immunitás kérdésnél ez áttekintésre került, a jogalkotással okozott károk esetén eleve a kárkötelmi jogviszony létrejöttének előfeltételeként tekinti az Alkotmánybírói eljárást a bírói joggyakorlat. Könnyen belátható, hogy ez milyen mértékű gátat képez a magánszemélyek jogérvényesítése előtt, különösen az „actio popularis” hazai jogrendszerből való kivezetése óta, valamint jogalkotói mulasztások esetén. Az előzetes eljárás megkövetelése az egyik olyan pont, amely a legnagyobb különbséget jelenti az uniós jogon alapuló igényérvényesítés és a belső jogon alapuló igényérvényesítés között.

5.6. Felróhatóság vagy kellően súlyos jogsértés?

A Bíróság gyakorlata a tekintetben, hogy a kellően súlyos jogsértés kritériumának megítélése során milyen felelősségi mércét kell alkalmaznia a nemzeti bíróságoknak, nem tekinthető egyértelműnek. Ezzel kapcsolatban a Bíróság elismerte, hogy egy adott nemzeti jogrendszerben fellelhető tényezők, amelyek a vétkesség megítélése során számításba vehetők, bírhatnak jelentőséggel az uniós jog kellően súlyos megsértésének megítélése során. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a kártérítés megítélése ezen a kritériumon túl bármilyen egyéb további kritériumhoz lenne köthető.⁴⁹ Így kifejezetten kizárta, hogy az állam valamely szervének szándékos magatartásához kapcsolódjon a tagállami kárfelelősség. Ezt a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a kellően súlyos jogsértés követelménye mellett olyan többlet kritérium, amely nem írható elő a tagállam részéről a kártérítés feltételeként.⁵⁰ A Bíróság a kellően súlyos jogsértés megítélése kapcsán ítéleteiben több alkalommal kimondta, hogy azt objektív jellegű felelősségi kategóriának tekinti, mégis sok alkalommal mérlegel olyan körülményeket, amelyek egy klasszikus felróhatósági

⁴⁷ PACZOLAY Péter: Az alkotmánybíráskodás modelljei és az Európai Unió. *Politikatudományi Szemle* 7 (1998) 119-136.

⁴⁸ Uo. 120.

⁴⁹ C-429/09. sz. Günter Fuß kontra Stadt Halle ügy (ECLI:EU:C:2010:717.) ítélet: 2010. november 25. 67. pont.

⁵⁰ C-571/16. sz. Nikolay Kantarev kontra Balgarska Narodna Banka ügy (ECLI:EU:C:2018:807) ítélet: 2018. október 4. 126. pont.

vizsgálatra emlékeztetnek. A tagállami kárfelelősség kiindulópontja az irányelvek átültetési kötelezettségének elmulasztása, és ennek során a mulasztás kellően súlyos voltának megítélése érdekében értékelhetőnek tartja a Bíróság a nemzeti bíróság által a megsértett szabály egyértelműsége és pontosságának fokát, a mérlegelési jogkör terjedelmét, továbbá azt, hogy az elkövetett mulasztás, illetve a károkozás szándékos-e vagy gondatlan, a téves jogalkalmazás menthető-e, vagy sem, és hogy valamely közösségi intézmény által tanúsított magatartás hozzájárulhatott-e a közösségi joggal ellentétes mulasztáshoz.⁵¹

A Bíróság által kialakított kártérítési elvek szerint nem önmagában a kár bekövetkezése, hanem egy uniós jogi norma sérelme keletkezteti a kártérítési felelősséget, azonban az sem minden feltétel nélkül, hanem további elvárt követelmény, hogy ez a jogsértés megfelelően súlyos legyen. Így az a magánszemélyekre nehezedő teher, hogy igazolják az oldalukon bekövetkezett kár mellett azt is, hogy az a követelményrendszernek megfelelő uniós jogi norma megsértéséből ered, kiegészül azzal, hogy annak további feltétele, hogy kellően súlyos legyen ez a jogsértés. Ebből következően van a kárt okozó uniós jogot sértő állami magatartásoknak egy olyan „szürke zónája”, amely nem vonja maga után a kártérítési kötelezettségét a jogsértést elkövető államnak. Előfordulhat, hogy egy magánszemélynek kára származik abból, hogy őt joggal felruházó uniós jogot sért egy tagállam, de mégsem jár kártérítés, mert ez a jogsértés nem volt kellően súlyos. Ez az álláspont védhető abból a szempontból, hogy a jogalkotás közérdeket szolgál és nem korlátozható kártérítési igényekkel kisebb jogsérelmek esetén, azonban komolyan megkérdőjelezi a jogintézmény hatékonyságát, ha elismerünk olyan uniós jogot sértő magatartásokat, amely nem von maga után magánjogi következményeket.

Ezzel ellentétben, ahogyan láttuk a hazai magánjog alapelvei valamennyi károkozás tilalma, és ebből kifolyólag a deliktualis kárfelelősség érvényesítésére egy exculpatio rendszer szolgál.⁵² Tehát a károkozónak kell magát kimentenie azzal, hogy az adott helyzetben elvárható magatartást tanúsította, vagy bizonyítania, hogy a károkozása jogszerű volt⁵³ az ez ellen szóló vélelem mellett is. A hazai kártérítési jog is kidolgozta a jogbiztonság érvényesülése érdekében a maga kellően súlyos jogsértés doktrínáját, amikor a bírósági jogkörben okozott károk esetén megköveteli, hogy a jogalkalmazási hiba kirívó legyen.⁵⁴ Azonban ezen esetben sem a károsult terhe ennek igazolása, hanem a károkozót terheli az ezzel való kimentési kötelezettség.

Elméletben ezen kimentési rendszer alapján járnak el a hazai bíróságok jogalkotással okozott károk esetén is, azonban arra tekintettel, amit fent az immunitási szemlélet és a jogellenesség körében kifejtettünk kimondható, hogy a felróhatóság vizsgálata soha nem

⁵¹ C-46/93 és a C-48/93. sz. Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyek (ECLI:EU:C:1996:79) ítélet: 1996. március 5. 56. pont és C-224/01. sz. Gerhard Köbler v Republik Österreich ügy (ECLI:EU:C:2003:513) ítélet: 2003. szeptember 30. 55. pont.

⁵² Ptk. 6:519. §.

⁵³ Ptk. 6:520. §.

⁵⁴ BDT 2017.3720., BDT 2012. 2705.

válhat el a jogellenesség vizsgálatától. A klasszikusan két külön kártérítést megalapozó körülmény itt egybecsúszik. Ez nem ismeretlen a hazai magánjogban, például a szomszédjogi kártérítési igények esetében.⁵⁵ A gyakorlatban nehezen képzelhető el ugyanis, hogy ki tudja menteni a felróhatóságát a jogalkotó, ha egyszer az Alkotmánybíróság megsemmisítette a károkozó jogszabályt. Ennek ellenére mégis a károsultra kedvezőbb rendszert honosít meg a hazai bírói gyakorlat, mert a kártérítést megalapozó körülmények igazolása nem a károsult terhet.

5.7. Okozati összefüggés és a kártérítés mértéke

A Bíróság a Brasserie kritériumok között kiemelte a kártérítés feltételeként az okozati összefüggés fennállását. Ennek megítélésével kapcsolatban a Bíróság azonban nem ad annál bővebb szempontrendszert a tagállami bíróságok kezébe, mint hogy az egy tényekből levonható logikai következtetés. A megsértett uniós norma körében kifejtett, célhoz kötött uniós alanyi jogok elfogadása kihatással van az okozati összefüggés megítélésére is. Az tűnik ki az ítélezési gyakorlatból,⁵⁶ hogy a megsértett uniós jogi norma célja mentén keletkezett sérelem esetén a Bíróság az okozati összefüggés fennállását szinte automatikusan megállapíthatónak tartja, míg a norma által védett célok túlmutató sérelmek esetén az okozati összefüggés gondos vizsgálatát írja elő a nemzeti bíróság részére.

A hazai bírói gyakorlat is ténykérdés körében megítélendő következtetésként kezeli az okozati összefüggés fennállását. A Szegedi Ítélet⁵⁷ foglalta össze a magyar bíróságok által alkalmazott oksági elméletet, amikor kimondta, hogy az okozati összefüggés fennállásának megállapítása két lépcsőben történik. A bíróságnak elsőként a *conditio sine qua non* formula (nélkülözhetetlen feltétel formulája) alapján a ténybeli okozatosság kérdésében kell állást foglalnia, azaz az általános élettapasztalat vagy szükség esetén bizonyítás alapján azt kell eldöntenie, hogy a károsodáshoz vezető okfolyamatban a károkozó magatartása akár közvetve, akár közvetlenül szerepet játszott-e. Ha igen, második lépcsőben szükség van az eredményt előidéző okok egyfajta szűrésére, a releváns (adekvát) okok kiválasztására.

A hazai deliktuális kárfelelősségi rendszer az oksági láncolatot megszakító körülményként kezeli az előreláthatósági klauzulát.⁵⁸ Az előreláthatóság nagyon komoly jelentőséggel bír a jogalkotó felelőssége tekintetében, hiszen egy több életviszonyt szabályozó absztrakt magatartásszabály adott esetben olyan távoli hatásokat is kiválthat, amellyel a leggondosabb előrelátás mellett sem számolhatott a jogalkotó. Ezzel a kérdéssel az uniós jog szempontjából a Bíróság még nem foglalkozott, de meglátásom szerint ez nem jelenti azt, hogy ne kerülhetne ez értékelésre uniós jogon alapuló igények esetén is. Egyrésze

⁵⁵ Ptk. 5:23. §.

⁵⁶ C-420/11. sz. Jutta Leth kontra Republik Österreich Land Niederösterreich ügy (ECLI:EU:C:2013:166) ítélet 2013. március 14. rendelkező rész, valamint 44. és 46. pont

⁵⁷ Szegedi Ítélet Pf. 20.283/2019/6. számú ítélete.

⁵⁸ Ptk. 6:521. §.

a tagállami felelősségi rendszert kell alkalmazni az uniós jog által nem szabályozott kérdések megítélésére, másrésztől a kellően súlyos jogsértés és a megsértett uniós alanyi jog vizsgálata során nem elképzelhetetlen, hogy a Bíróság fenti célhoz kötöttségi vizsgálatát is szem előtt tartva, bizonyos távoli okozati összefüggés esetén már nem állnak fenn a szükséges feltételek az állami kárfelelősség megállapításához.

A kártérítés mértéke tekintetében a Bíróság erre vonatkozó uniós szabályok hiányában a károk megtérítését is a tagállamok nemzeti magánjogi rendszereibe utalja. Ennek kapcsán a Bíróság megállapította, hogy a tagállam közösségi jogon alapuló felelősségének célja nem a visszatartás vagy a szankció, hanem a tagállam közösségi jogból eredő kötelezettségének megszegése miatt a magánszemélyeket ért kár megtérítése.⁵⁹ Ez alapján nem zárható ki a megtérítendő károk köréből semmilyen jellegű kár, az nem korlátozható egyes védett javakra.⁶⁰ Ebből egyenesen következik, hogy a kártérítési jogi szempontból valamennyi kártétel vonatkozásában fennáll a tagállam felelőssége. A Bíróság azt is rögzítette, hogy az uniós jog nem részesíti előnyben a kártérítés egyetlen formáját sem valamelyik másikkal szemben.⁶¹

Az uniós jog ezen követelménye egybevág a hazai kártérítési jog vezérelvével, a teljes kártérítéssel. A hazai jogalkotó az új Ptk. megalkotásával és a nem vagyoni kártérítésnek áthelyezésével a személyiségi jogsérelem következményei közé számúzta a hazai kártérítési jogból teljes mértékben a prevenció gondolatát, és a kártérítési felelősséget a reparáció talajára helyezte. A nemzetközi tendenciák ezzel együtt a vétkességi felelősség eltolását is jelentik az objektívizálódás irányába,⁶² amelyet az új Ptk. azonban nem követett. Így a hazai kártérítési rendszer nem különbözik a kártérítés mértéke tekintetében az uniós jogi követelménytől. Érdekesebb kérdést vet fel, ha a jogalkotás nem vagyoni sérelmet okoz. Ugyanis ennek szankciójaként a sérelemdíj már tartalmaz prevenció megfontolásokat is, és annak mértéke az okozott hátrányon túlmenően más egyéb körülményekhez is igazodik. A Bíróság kifejezetten a megtérítendő károk körébe sorolja a nem vagyoni károkat is. Ez meglátásom szerint azonban nem jelent ellentmondást az uniós jog és a hazai jog között. A nem vagyoni sérelem kompenzációja szükségképpen minden esetben mérlegelést igényel. Azzal, hogy egy tagállam ehhez olyan szempontokat is megad, amely túlmutat adott esetben a kompenzáció célján, nem jelenti azt, hogy ez a teljes kártérítés autonóm uniós jogi fogalmával ellentétben állna.

⁵⁹ C-470/03. sz. A.G.M.-COS.MET Srl kontra Suomen valtio és Tarmo Lehtinen ügy (ECLI:EU:C:2007:213) ítélet: 2007. április 17. 88. pont.

⁶⁰ C-470/03. sz. A.G.M.-COS.MET Srl kontra Suomen valtio és Tarmo Lehtinen ügy (ECLI:EU:C:2007:213) ítélet: 2007. április 17. 94. pont.

⁶¹ C-429/09. sz. Günter Fuß kontra Stadt Halle ügy (ECLI:EU:C:2010:717.) ítélet: 2010. november 25. 96. pont.

⁶² BORBÁS Beatrix: Az állam és a köz kárfelelősségéről a vétkességi elvtől való eltávolodás tükrében. *Jura* 1 (2011) 151-158.

5.8. Egyéb kártérítési jogi kérdések

A Bíróság jogfejlesztő gyakorlata során több alkalommal hivatkozik a tagállami jogrendszerek közös jogi hagyományaira is. Bár a tagállami kárfelelősség jogalapjának megalkotása körében az állami felelősségi rendszerek sokszínűsége miatt nem volt lehetséges ennek megtalálása, a tagállami kárfelelősség egyes részkérdései tekintetében viszont több alkalommal nyúlt a bíróság a tagállami kártérítési jogi rendszerek közös pontjaihoz. Ez alapján pedig meg tudta alkotni a tagállami kárfelelősséggel kapcsolatos minimumkövetelményeket.

Az egyik ilyen jogintézmény a kárenyhítési kötelezettség követelménye.⁶³ Ez alapján ésszerű kereteken belül előírható a rendelkezésre álló jogorvoslati eljárások kimerítése azzal, hogy az nem nehezítheti meg indokolatlanul, vagy nem teheti lehetetlenné a kártérítéshez való hozzájutást. Szintén közös pont a tagállami kötelmi jogi rendszerekben az igények elévülése. A Bíróság ezzel kapcsolatban már korai gyakorlatában elismerte, hogy a jogbiztonság érdekében meghatározható ésszerű jogvesztő jellegű keresetindítási határidő,⁶⁴ valamint érvényesülhetnek az elévülés megszakadásának, nyugvásának szabályai. Hasonlóan közös intézmény a tagállamokban az illetékfizetési kötelezettség, mint a kártérítési perek előfeltétele. Ennek kapcsán a Bíróság úgy találta, hogy megkövetelhető illetékfizetés az igényérvényesítéshez, de a nemzeti jogrendszer egészének vizsgálata alapján lehet ebben a kérdésben állást foglalni, ideértve illetékfizetés alóli mentesülést is, hogy az ésszerűtlen akadálynak tekinthető-e.⁶⁵

Az itt felsorolt kártérítéshez kapcsolódó követelmények tekintetében nem fedezhető fel koncepcionális különbség a hazai polgári jogban és az uniós jogban sem az anyagi jog, sem az eljárásjog szempontjából. A hazai jogon alapuló igények érvényesítésének keretrendszere is megfelel a Bíróság által uniós jogi igények elbírálásával szemben támasztott követelményeknek. A kárenyhítési kötelezettség a kártérítési jog alapelve,⁶⁶ amelybe beleértendő közigazgatási jogkörben és bírósági jogkörben okozott károk esetén a jogorvoslati út kimerítése.⁶⁷ Az igények elévülése körében a kár bekövetkezésének az időpontja az irányadó azzal, hogy megfelelően alkalmazandóak az elévülés nyugvására, megszakadására vonatkozó szabályok.⁶⁸ Továbbá az illetékfizetési kötelezettség alóli mentesülés rendszere is tág körben van meghatározva. Így megállapíthatjuk, hogy ezen járulékos kérdésekben nincs eltérés attól függően, hogy a kárigény uniós jogon alapul vagy belső jogon.

---

⁶³ C-46/93 és a C-48/93. sz. Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyek (ECLI:EU:C:1996:79) ítélet: 1996. március 5. 85. pont.

⁶⁴ C-445/06. sz. Danske Slagterier kontra Bundesrepublik Deutschland ügy (ECLI:EU:C:2009:178.) ítélet: 2009. március 24. 36-45. pont.

⁶⁵ C-571/16. sz. Nikolay Kantarev kontra Balgarska Narodna Banka ügy (ECLI:EU:C:2018:807) ítélet: 2018. október 4. 138. pont.

⁶⁶ Ptk. 6:525. §.

⁶⁷ Ptk. 6:548. § és 6:549. §.

⁶⁸ Ptk. 6:532. § és 6. könyv IV. fejezet.

6. Összegzés

A fenti vizsgálat összegzéseként két kérdést kell feltennünk. Az első az, hogy volt-e értelme elvégezni a jogalkotással okozott károkért való felelősség körében a hazai és az uniós jog összevetését. A második pedig az, hogy ebből levonhatunk-e olyan következtetést, amely érdemben rávilágít a jogintézmény hatályosulásának problémáira.

A tanulmány kiindulópontja az volt, hogy jelenleg hazánkban a jogalkotással okozott károk megtérítésének két rendszere él egymás mellett. Más megítélés alá esnek az ilyen igények, ha azok tisztán belső jogi tényálláson, hazai jogon és ha uniós jogon alapulnak. Az igényérvényesítések tekintetében irányadó szabályok összehasonlítása során azt a következtetést vonhattuk le, hogy az uniós jogon és a hazai jogon alapuló kártérítési igények esetén alapvető eltérések mutatkoznak, így azok összevetésének igénye alappal merült fel. Ennek elvégzése során azt láthattuk, hogy a két felelősségi rendszer kiindulópontja annyiban közös, hogy mindkét esetben írott jog hiányában a bírói gyakorlat alakítja ki a jogintézmény kereteit, azonban élesen eltérő elvi alapokról indulva. A hazai bírói gyakorlat teljes körű immunitást tulajdonít a jogalkotónak a cselekményeiért, míg az uniós jog tagadja az immunitás fennállását. A hazai bíróságok csak akkor foglalkoznak érdemben a jogalkotással okozott károk megtérítésére vonatkozó igényekkel, ha a károkozó jogszabályt előbb az Alkotmánybíróság megsemmisítette, de akkor sem minden esetben csak szűk körben. Ezzel ellentétben az uniós jog szélesre nyitja a kaput az igényérvényesítésekkel szemben elméletben. Ennél továbbmenve a vizsgálattal viszont azt láthattuk, hogy bár a hazai joggyakorlat csak szűk körben ismeri el a magánjogi jogviszony létrejöttét, és így az igények érvényesíthetőségét, de ha eddig a pontig eljutunk, akkor a hazai szabályok sokkal inkább kedveznek a károsultnak, mint amit az uniós jog megkövetel. Az uniós jogban a kellően súlyos jogsértés fogalma, és annak megkövetelése, hogy a jogalkotás meghatározott uniós normába ütköző legyen, nem fedi le a jogalkotással okozott károk teljes palettáját. Tehát amennyiben az uniós jog az elvi alapok tekintetében megengedőbb a kártérítés feltételei körében, annyiban be is szűkíti az igényérvényesítés lehetőségét. Az uniós jog ezen körülmények fennállásának igazolását a károsultra terheli, míg a magyar deliktuális kárfelelősségi jog szinte kimenthetetlenné teszi az általános károkozás tilalma tükrében a jogalkotó kárfelelősségét, ha az Alkotmánybíróság megsemmisítette az elvárt módon a károkozó jogszabályt. Az egyéb kártérítési jogi kérdésekben alapvető különbség az uniós jogi elvárások és a hazai jog tekintetében nem tárható fel. Így kimondhatjuk azt, hogy ez az elvi különbség a legnagyobb gátja annak, hogy összhangba kerüljenek az uniós jogi és a hazai jogi igények megítélésére vonatkozó szabályok.

Az elemzésből mind a hazai, mind az uniós jogi igények tekintetében megfelelően tetten érhető, hogy melyek azok a pontok, amelyek a magánszemélyek sikeres igényérvényesítésének akadályát képezik. Ez nyilvánvalóan a hazai jogunkban az állami immunitás dogmájához való merev ragaszkodás, míg az uniós jogban a kárfelelősség feltételeinek túl szigorú meghatározása. Természetesen lehet azzal érvelni, hogy a jogalkotás stabilitásához közérdek fűződik, és nem korlátozható be parttalan kártérítési igényekkel. Azonban ha megnézzük azt, hogy a bírósági jogkörben okozott károk megtérítésének rendszere milyen

széles körben elterjedt a tagállami magánjogokban úgy, hogy értelemszerűen a bírósági ítéletek véglegességéhez, a jogbiztonsághoz is nyomós közérdek fűződik, akkor inkább arra következtethetünk, hogy a jogalkotó magánjogi felelőssége előtt mind az uniós jogban, mind a hazai jogban inkább ideológiai akadályok állnak, mint jogbiztonsági megfontolások.

Amit teljes bizonyossággal kijelenthetünk az az, hogy a hazánkban így fennálló párhuzamos kártérítési rendszerek a saját állampolgárokra nézve hátrányos megkülönböztetést alkalmaznak. Amennyiben nem kell az uniós jogot alkalmazni határon átnyúló tényállási elem hiányában, a jogalkotással okozott károk megtérítésére irányuló igény érvényesítése szinte lehetetlen. Erre a következtetésre jutott a Kúria is, amikor a szerencsejáték törvénnyel kapcsolatos ügyekben arra a következtetésre jutott, hogy a magánvagyon kártalanítás nélküli elvonásáért csak az uniós jog alapján járhat kártérítés, hiszen az alapul fekvő jogszabályt nem semmisítette meg az Alkotmánybíróság.⁶⁹ Ezzel alátámasztva, hogy ha az érintett gazdasági tevékenységet külföldi jogi személy végezte volna hazánkban, neki járhatna kártérítés, hazai gazdasági szereplőknek nem. Ez a kettőség hosszútávon nem tartható fenn. Különös tekintettel arra, hogy a jogalkotói immunitást előtérbe helyező hazai bírói gyakorlat kihat az uniós jogi igények érvényesítésére is, mert a mai napig nem született olyan jogerős döntés, amely helyt adott volna ilyen jellegű keresetnek.

Ami megoldást jelentene a fennálló problémára az álláspontom szerint a hazai és uniós jogon alapuló igények közötti különbség jogalkotó általi felszámolása lenne. Ha a hazai magánjog hasonló körben megengedné a jogalkotással okozott károk vizsgálatát, amiként a Bíróság is teszi, továbbá az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károk tekintetében elvetné a határon átnyúló elem megkövetelését, akkor a hazai delikuális kárfelelősségi rendszer alkalmas lenne arra, hogy a jogalkotással okozott károk megtérítésének modern, nemzetközi irányoknak megfelelő rendszere működjön hazánkban. Ezzel szembeni fő aggály a jogalkotás behatárolása kártérítési igényekkel és az uniós jog hatályának a kiterjesztése. Azonban láthatjuk, hogy amint a bírósági ítéletekkel okozott károk megtérítésének rendszere sem vezet a jogerős ítéletek minden korlát nélküli felülvizsgálatához, úgy minden bizonnyal ez a jogalkotás esetén sem eredményezné ezt. Az uniós jog hatályának kiterjesztése miatti aggodalom pedig azért alaptalan, mert olyan területen, ahol nincs az uniónak hatásköre nyilván nincs is olyan uniós jogi szabály, amellyel ütközhetne egy nemzeti szabály. Olyan uniós jogi normák esetén pedig, amelyek kifejezetten határon átnyúló elemhez kötöttek, mint például a gazdasági alapszabadságok, nem lehet célja egyetlen tagállamnak sem, hogy saját állampolgárait hozza hátrányos helyzetbe a többi uniós polgárhoz képest.

---

⁶⁹ TÓTH András: Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott kárért való felelősség joggyakorlatának alakulása a szerencsejáték piac átszervezése miatt indult kártérítési perek tükrében. *Európai Jog* 1 (2022) 28-37.

SZEGEDI JOGÁSZ DOKTORANDUSZ KONFERENCIÁK

Sorozatszerkesztők:
Jakab Éva - Varga Norbert

1. VARGA NORBERT (szerk.): *Jog és Irodalom. Recht und Literatur. Droit et Litterature.* Szeged, 2011.
2. VARGA NORBERT (szerk.): *Az új alaptörvény és a jogélet reformja. The New Hungarian Constitution and Reforms in Legal Life. Das neue Ungarische Grundgesetz und Reformen im Rechtsleben.* Szeged, 2013.
3. FANTOLY ZSANETT – GÁCSI ANETT ERZSÉBET (szerk.): *Állam és jog – kodifikációs kihívások napjainkban.* Szeged, 2013.
4. SCHJFFNER IMOLA – VARGA NORBERT (szerk.): *Sale and Community. Adásvétel és közösség.* Szeged, 2014.
5. LAJKÓ DÓRA – VARGA NORBERT (szerk.): *Alapelvek és alapjogok.* Szeged, 2015.
6. VARGA NORBERT (szerk.): *Jog és irodalom II.* Szeged, 2016.
7. VARGA NORBERT (szerk.): *Eljárásjogi reformok.* Szeged, 2016.
8. FEJES ZSUZSANNA (szerk.): *Jog határok nélkül.* Szeged, 2018.
9. FEJES ZSUZSANNA (szerk.): *Jog és kultúra.* Szeged, 2018.
10. FEJES ZSUZSANNA (szerk.): *Jog-erkölcs-kultúra. Értékdilemmák és identitások a jog-rendszerekben.* Szeged, 2020.
11. FEJES ZSUZSANNA (szerk.): *Európa új utakon. A COVID-19 járvány és a Brexit társadalmi és jogi hatásai.* Szeged, 2021.
12. FEJES ZSUZSANNA (szerk.): *Az állam és jog digitális környezete a 21. században.* Szeged, 2022.
13. FEJES ZSUZSANNA (szerk.): *Az összehasonlító módszer alkalmazásának irányai a jog- és államtudományokban.* Szeged, 2023.

